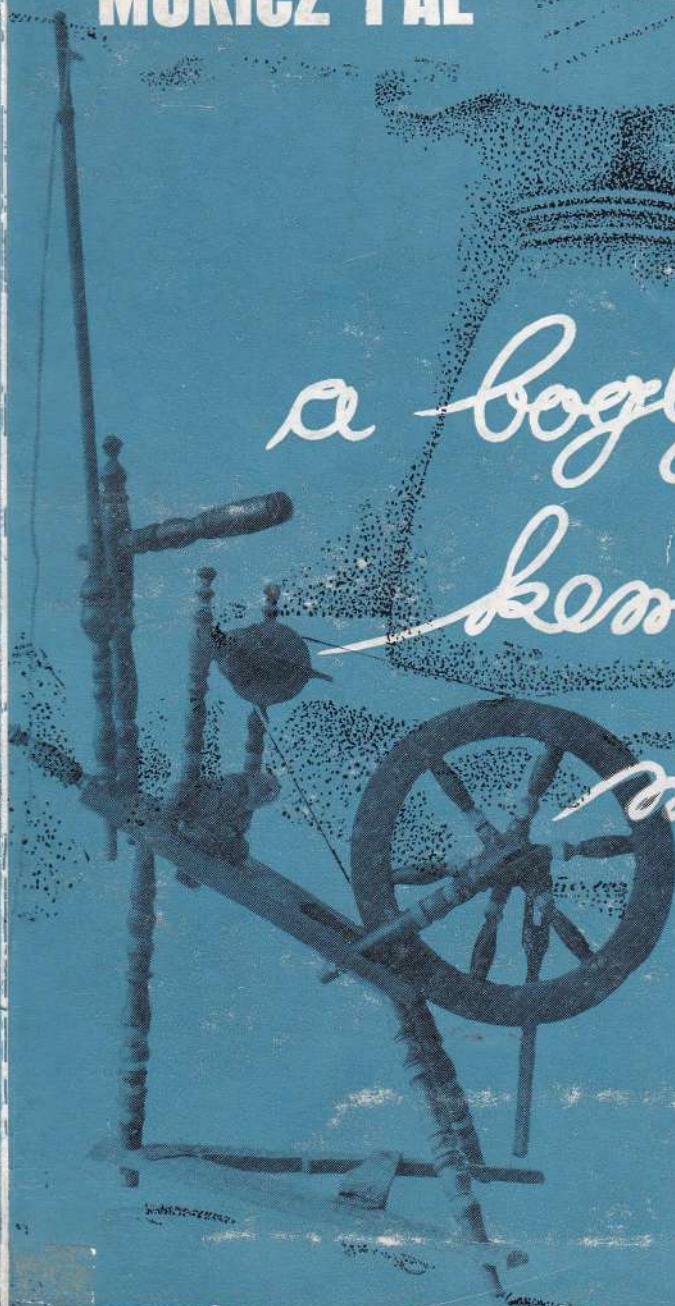
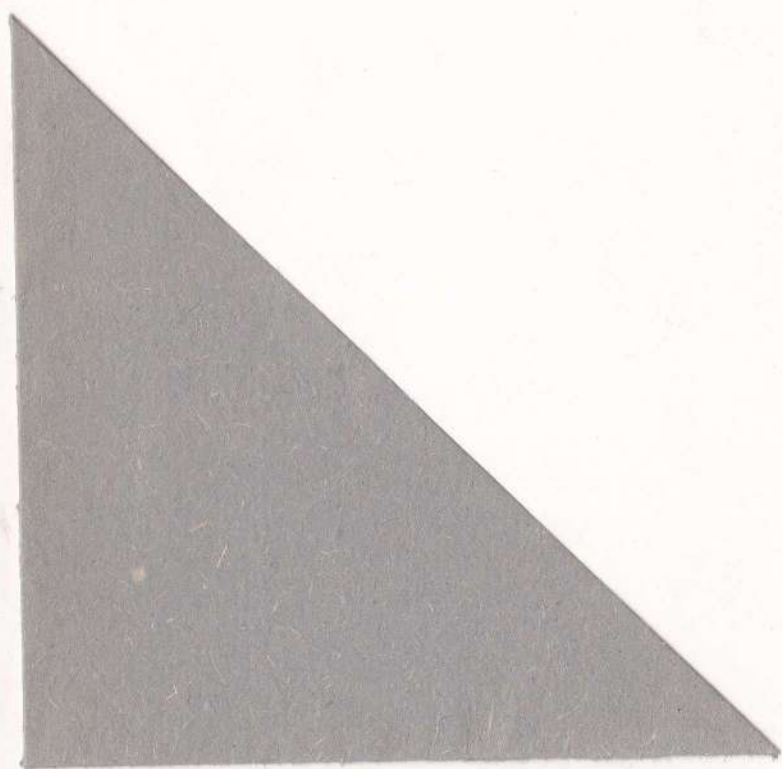

MÓRICZ PÁL

a boglárka-
kemence
mellől...

1994
2002

2012

A BOGLYA-KEMENCE MELLŐL...

VÁLOGATÁS MÓRICZ PÁL RAJZAIBÓL, ELBESZÉLÉSEIBŐL

Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta, a jegyzeteket készítette

DANKÓ IMRE

DEBRECEN, 1970.

A borítót tervezte,
a szövegképeket válogatta

MASITS LÁSZLÓ

A fényképfelvételeket készítette

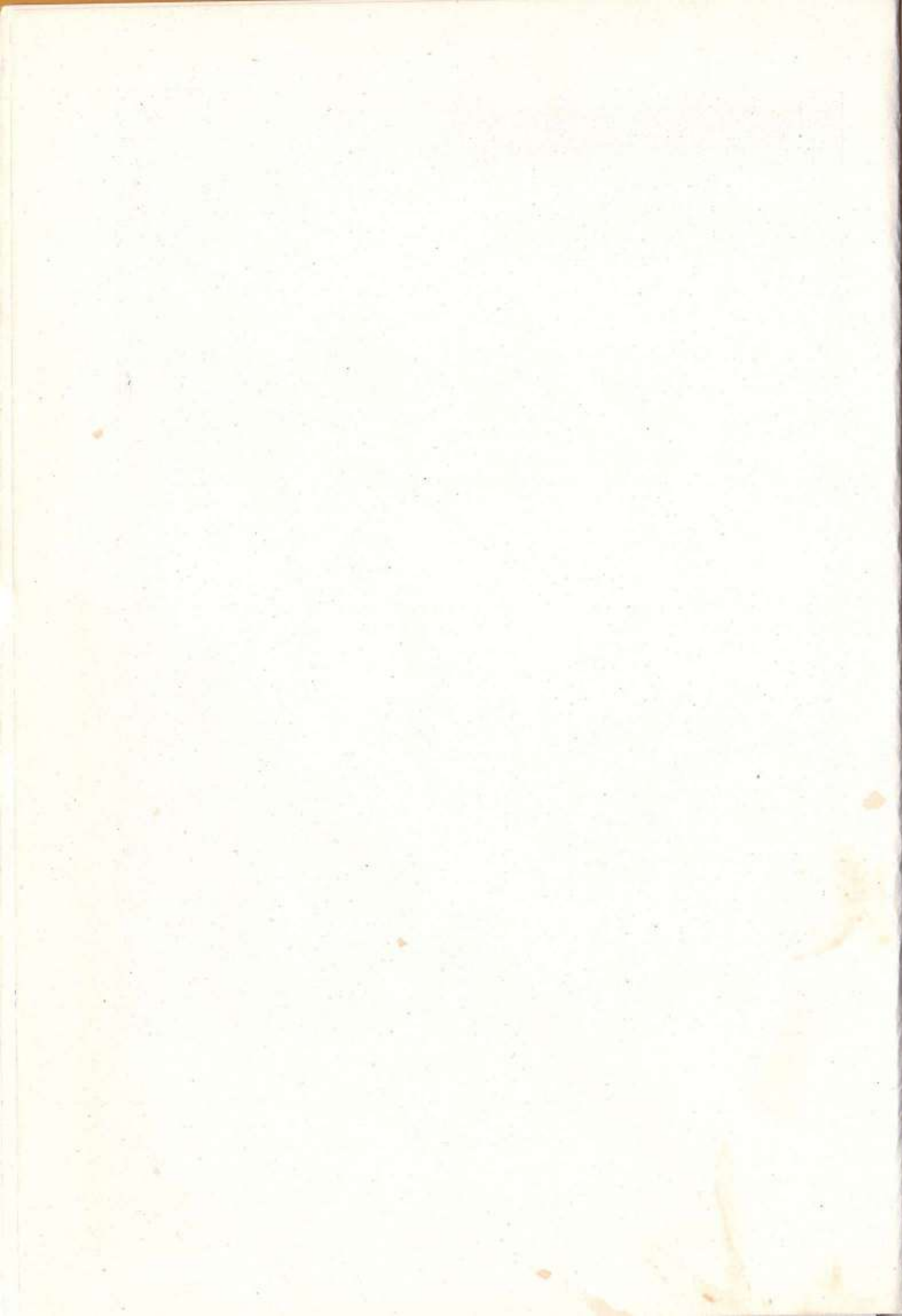
FEKETE GÁBORNÉ

ZOLTAI KÁROLY

*Könyvünk Hajdúnánás Város Tanácsa
támogatásával jelent meg*

MÓRICZ PÁL
1870—1936

Alakja, munkássága felidézésére elmulaszthatatlan alkalom, hogy száz évvel ezelőtt született: 1870. október 4-én Hajdúnánáson. Emléke, írói tevékenysége lassan fakul, elhomályosodik, pedig egykor, nem is olyan régen, széles körben ismerték, írásait szerették, a Hajdúság írójának tartották. Munkáiban a régi magyar élet érdekes, sajátos szemléletű megörökítését értékelték.

Mariay Ödön 1939-ben, amikor a Petőfi Társaságban helyére lépett, székfoglalójában lírai megfogalmazásban így jellemezte: „nem tehetek róla, és nem tudok nagyobb dicséretet mondani Móricz Pálra, mint mikor azt mondom, hogy munkáiban egy darab magyar életet mentett meg a elmúlástól! Móricz Pál örökértékű lelki filmre fotografálta az egész Hajdúság, a Hortobágy életét”.¹

Tolnai Vilmos, a jó nevű irodalmár, amikor 1932-ben Móricz egyik legnagyobb rajz-elbeszélés-gyűjteményét, a Magyar Siratót ismertette, kiszélesítette ezt a kört. Azt mondta Móricz Pálról, hogy „ha meg kellene íratni az Encyclopaedia Hungaricát, azaz a magyar értékek könyvét, megbízásom kettőnek szólna: Móricz Pálnak és Takáts Sándornak”.²

Ez az érdekes társítás vezet el egy másik méltányolója, *Ortutay Gyula* immár problematikusabb, ugyanakkor lényeglátóbb vélekedéséhez. *Ortutay* szerint „a magyar Heimatkunstban a parasztság életformájának dicsérete mellett a veszendő magyar kis- és középnemesi világ, a gentryk siratása, a vidéki boldog kúriák siratása is helyt kapott. Legőszintébb, s legtehetségesebb kifejezője ennek az érzésnek Móricz Pál, aki előtt a kis szabolcsi, bihari kúriák úgy jelennek meg, mint a tűnő boldogság szigetei, a régi katonák virtuosus mulatozásai, mint a magyar lélek legjava kincsei. Nála tapintható ki legkönnyebben ennek a Heimatkunstnak polgári romantikája, a magyar vidék lokálpatrióta történelemlátása.”³

Ortutay Gyula mindezt *Tömörkény Istvánnal* kapcsolatosan mondta el Móricz Pálról. Megállapításai, Tömörkénnyel való rokonítása időállónak bizonyult. *Várkonyi Nándor*, Móricz Pál szinte egyetlen olyan irodalmi méltatója, aki egy irodalomtörténeti kor egészébe helyezve emlékezett meg róla, *Ortutay*-ból indult ki. Azt mondta Móriczról, hogy „a Hajdúföldről és a Hortobágyról írt rajzai íróibb, líraibb párdarabjai Tömörkény novelláinak. Tárgyért azonban leginkább a múltba tér vissza, s a realizmusnak és a roman-

1. *Mariay Ödön* székfoglalója. Koszorú. A Petőfi Társaság Közlönye V. kötet, 2. szám (1939. január) 120–123.

2. *Tolnai Vilmos*: Móricz Pál: Magyar sirató. *Protestáns Szemle* 1932. 350–352.

3. *Ortutay Gyula*: *Tömörkény István*. Szeged, 1934. 74.

tikának különös hatása keverékében mutatja be alakjait, s egy régi magyar világot. Stílusában van valami primitív és bizarr elképzeltető erő.”⁴

A fenti idézetekből is megállapíthatóan Móricz Pál írói munkássága kettős, kétarcú. A történeti aspektusú részét legplasztikusabban *Ortutay Gyula*, a voltaképpen irodalmi pedig leginkább *Várkonyi Nándor* mutatta be. Valóban, munkásságát két úton, kétfélel közelíthetjük meg: a történelem, a néprajz és az irodalom útján. Lássuk az elsőt, a történelmi, néprajzi.

Móricz Pál történelemszemlélete a szülői házban, a családi körben alakult ki, formálódott meg. Nem akármilyen családi kör, családi ház volt ez. Méltán játszik mindkettő igen nagy szerepet Móricz írásaitban, és igen jó érzékkel vélt az öreg nánási kúriában, a Móricz családban, írónk egyéniségének, írói munkásságának, közelebből történetpszichológiájának sok kérdésére család-történeti kutatásokkal feleletet találni egyik kutatója, *Molnár József*.⁵

Írónk Nánás városában született, a család valóban ősi, kúriászerű házában (ma Perczel u. 14.). Apja, id. Móricz Pál – akitől és nem utolsósorban az ugyancsak írogató, 1826-ban Taracközön született és 1903-ban Berettyóújfaluban elhunyt Móricz Páltól megkülönböztetendő, írónk magát sokáig következetesen ifjabb Móricz Pálnak írta –, őseitől maradt birtokán gazdálkodó, de különféle regáléjövédelmeket is bérli nemesember volt. Anyja, Daróczi Julianna – a Nánáson nagy hírű Szakállas Daróczi családjából –, hasonlóképpen. Édesanyját korán elvesztette, de nevelőanyjában, az ugyancsak hajdúnemes Sebestyén Juliannában, apja második feleségében, édesanyjához hasonló gondolkodású, műveltségű, a korabeli nánási patriarkális viszonyokban benne élő szülőt kapott. Édesanyja és nevelőanyja, illetve nagyszülei, aztán féltestvérei és azok házastársai révén egy nagy, kiterjedt közösségbe tartozott, születése pillanatától kezdve. Szinte a fél város rokona volt, vagy legalábbis „jó embere” Pál úrnak, majd a Pali gyerekeknek. Írásai-ból kitetszően nem vitatható, hogy édesapja és nagyapja egyénisége volt rá nagy hatással. Bennük az igazi, idegen hatásoktól még el nem romlott magyar urat látta, azt a típust, aki voltaképpen nem úr, nem parancsolgató gazda, hanem atyai intézője a dolgoknak, s tekintélyével fegyelmezőereje nemcsak szűkebb környezetének, hanem a nagyobbaknak, a városnak is. Ez a tekintély megjelenésében is megmutatkozott. Az öreg Móricz Pál – ahogy mondják – szép kis ember volt, s „nagyon kitarotta magát”, mindig magyar ruhában járt a Ferenc József-i éra alatt. Fia is ilyen volt.

A Pali gyerekek igen otthonosan mozogtak ebben a közösségben, a nénimasszonyok, urambátyámok, a húgomasszonyok, az öcsémuramék világában. Hamarosan központja lett ennek a világnak, ennek a közösségnek, mégpedig két okból is. Először is azért, mert fiatalsága, mondhatni gyerekkora ellenére senki, jóval idősebbek sem ismerték alaposabban ezt az életet, ezt a közösséget, mint ő. Másodszor pedig azért, mert nagy tájékozottsága, a közösségben való könnyed mozgása ellenére, az azonosulás dacára is más volt, mint a többi nánási fiatalember, kortársai. Többre vágyott, más, a közösség előtt ismeretlen és bizalmatlanul fogadott elképzelései, célkitűzései, tervei voltak. Ezek leginkább a jövőjét illető beszélgetések, tervezgetések során jöttek elő, világosodtak meg. Írói hajlama korán megmutatkozott, már mint gimnazista írogató. A környezetében hallott egyszerű történeteket dolgozta fel némi romantikával, olykor-olykor nemes veretű pátosszal. Édesapja, aki nem tudta,

4. Várkonyi Nándor: Az újabb magyar irodalom 1880–1940. Budapest, 1942. 325–326.

5. Molnár József: Adalékok Móricz Pál hajdúsági író családjának történetéhez. Magyar Családtörténeti Szemle IX. évf. (1943), négy folytatásban.

hogy mitévő legyen a gyerekekkel, csak akkor nyugodott meg úgy-ahogy, amikor a gyerek zsongéit, amelyeket egyik debreceni barátjához juttatott el véleménykérés végett, a *Debreczen* című lap közölte. Irónk a gimnázium négy alsó osztályát Nánáson végezte. Majd a szokástól eltérően a debreceni Kereskedelmi Akadémia tanulója lett. A kereskedelmi tanfolyamot azonban nem fejezte be; a felső évfolyam – harmadév – első fele után kimaradt és érettségit sem tett. Az apa fiát az életre kívánta nevelni, ezért adta a kereskedelmi iskolába. De irónk kitört a készülő ketrecből és odahagyva az iskolát, fiatalon újságíró lett.

1891–92-ben a *Debreczen*, 1893-ban a *Szegedi Híradó*, 1895–97-ben az *Arad és Vidéke*, majd 1897–1900 között a *Szegedi Napló*, aztán ismét a *Debreczen* munkatársa volt. Írásai azonban nemcsak ezekben a lapokban, hanem a legkülönbözőbb helyeken jelentek meg. Elhagyva Szegedet, egyik fő publikációs helye maradt továbbra is a *Szegedi Híradó*. 1901-től kezdődően három éven át a *Debreczen* felelős szerkesztője is volt. Innen a *Debreczeni Független Újsághoz* került. Ennél a lapnál dolgozott felelős szerkesztőként 1905-ig. Eleinte – akárcsak édesapja – 48-as párti volt, de 1907-ben átváltott 67-essé és képviselő is akart lenni. A nyakas, függetlenségi hajdúnánásiak azonban „pálfordulását” elítélték. Népszerűlenné vált és hiába ment rá a vagyona a kortéziára, alulmaradt. Kiábrándulva, dühösen Pestre távozott, ahol aztán már szükségből is, több lapba is dolgozott. Legszorosabb kapcsolata az *Egyetértés* című lappal alakult ki. 1909 körül „kibékült” Nánással, és baráti kapcsolatba került *Rákosi Viktorral*, a nánásiak író képviselőjével. Politikai meggyőződését azonban nem változtatta meg, megmaradt továbbra is konzervatívnak. *Rákosi Viktor*ral való barátsága érdekes, említésre méltó. Úgy tudják, hogy *Rákosi* képviselősége a Móricz-kertből indult ki. Móricz Pál nyakas negyvennyolcas volt s veje, *Brassai Károly* tanár szintén. Ők tervezték ki, segítették, készítették elő *Rákosi Viktor* nánási képviselőségét. *Rákosi* nem tartotta Móricz Pált igazi írónak, de apjával való viszonya azt követelte, hogy pártfogolja, bevezesse az irodalmi életbe, egyengesse útját. *Rákosinak* aránylag könnyű dolga volt; a jómódú ifjút, aki nem kímélte pénzét, gyorsan sikerült az irodalmi életbe bevezetnie. A családi hagyomány szerint azonban *Rákosi* fáradozása nem sokat ért, mert egyéniségét és írásművészetét sohasem ismerték el igazán. Sőt, a családi hagyomány arról is beszél, hogy irónk alacsonyabb rendűnek volt kénytelen magát érezni írói körökben, az irodalmi életben. Ebben a vélekedésben is már, de aztán különösen abban, amit Móricz tékozló életmódjáról alakított ki a család, a nánási közvélemény, a családtagok értetlensége és bizonyos fokú irigysége mutatkozik meg. Eszerint id. Móricz Pál első felesége után tekintélyes vagyont örökölt s ez az ifjabb Móricz Pálra szállt anyja halálával. „A tedeji fürdő és környékén 250 köblös föld saját tulajdona volt. Ez volt a háta megett s újságírónak – mondják – csak azért ment el, mert író szeretett volna lenni és arra más pálya abban az időben nem adódott. Így aztán a gazdag ifjút nagy kedvvel fogadták a debreceni és szegedi éhenkórász újságírók s barátai el is verték a Móricz vagyont. Az egész tedeji birtok hamar elúszott s oda volt az anyai öröksége. Ekkor fogadta meg Móricz Pál, hogy többet nem mulat és nem iszik. A debreczeni barátok és jómadarak közt szórta a pénzt, mint gentry s aztán keserves újságírói munkával kellett a mindennapi kenyerét megkeresnie”.

Közben írásai tömege jelent meg. A szerkesztőségek szívesen látott vendége volt mind a fővárosban, mind vidéken. Igen nehéz feladat volna bibliográfiáját összeállítani, mert széles körben publikált, s mert ugyanazon írásait, esetleg kis változtatással, több helyen is, és végül összegyűjve, kötetben is megjelentette.

Írói érdemeire való tekintettel 1916-ban a *Petőfi Társaság* rendes tagjává választotta. A háborúban egy ideig a magyar vitézség megnyilatkozását látta, majd pedig mélységes sajnálat, együttérzés lett rajta úrrá katonáink, az ország szenvedésének láttán. Nem tudta megérteni az idők szavát, teljes járatlanságot árukt el a kor viszonyai, körülményei között. Értetlenül állt a társadalmi ellentétek, feszültségek, a forradalom igényével, tényével szemben. Nem viselkedett ellenségesen, de nem is lelkesedett. Számára érhetetlen módon egy világ dőlt össze, s azt sem vette észre, hogy ez a világ voltaképpen nem is volt, illetőleg csak egyedül őbenne élt. Érthető, hogy 1919-ben belépett a *Magyarország* szerkesztőségébe, amelynek aztán haláláig tagja maradt, majd pedig, hogy 1920-ban megalapította a *Hazánk* című hetilapot. Ennek a lapnak haláláig felelős szerkesztője volt.

Pesten és más helyeken tevékenykedve sem szűnt meg kapcsolata Nánással, Debrecennel. Haza-hazajárt, az itteni lapokba szívesen írt, a *Debreczeni Képes Kalendáriomnak* is állandó munkatársa volt. Gondosan ápolta itthoni kapcsolatait, amelyek végeredményben – eltekintve néhány mozzanattól, mint amilyen politikai „pálfordulása” is volt – erősek, tartósak voltak és végigkísérték élete során (*Zoltai Lajos, Oláh Gábor, Nagy Ferenc* barátaira gondolhatunk elsősorban). Kivétel volt az a felháborodás, amit az váltott ki, hogy felesége halála után, 1927-ben, feleségül vette gazdasszonyát. Ezt a lépését se rokonai, se kortársai nem tudták megbocsátani, elfelejteni. Kirekesztették maguk közül, a felesédsbe tuszkozták. Ez a kirekesztettség nagyon letörte, visszavonult és felhagyott az írással. 1936. március 30-án halt meg Rákosszentmihályon, ahol élete utolsó szakaszában, pesti tartózkodása alatt élt. A halálára már eléggé elfelejtett író ekkor ismét az érdeklődés középpontjába került egy pillanatra. Hatalmas tömeg kísérte utolsó útjára, számos méltányoló hangú nekrológ búcsúztatta.⁶

Ez a környezet, ez az életpálya magyarázza Móricz Pál történelem-szemléletét. Ez semmi esetre sem tudományosan megalapozott, ellenben érzelmi indítékú. Erőteljesen érvényesül benne a millenium önfeledt öröme, problémátlansága. Központi gondolata a magyar táj, a magyar ember, a magyar életmód, a magyar viselet, szokásrend, a magyar kiválóság, egyetlenség, tökéletesség – mindmegannyi elvonatkoztatott, konkrét tartalommal alig bíró fogalom. Móricz Pál nem vesz tudomást a társadalom fejlődéséről, nem érzékeli a társadalom differenciáltságát. Azoknak a problémáknak a forrását, amelyek figyelmét nem kerülhették el, a békés, a rendes, mindent jól a helyén tartó múlttól való elfordulásban látja. Igen szépen fejezi ki ezt, a múlt idealizálását, nosztalgikus visszakívánását néhány könyvcíme is: *Pusztuló világ, Régi magyar élet, Magyar Sirató stb.* De beszédeiben, egyértelműbben is kinyilatkoztatja ezt *Herman Ottó* egyik hozzá írt levelére tett megjegyzésében, amit a *Rejtelmes Alföld* című könyve előszavában közre is adott. „Az én írói hitem – írja –, irányom nem változott. Még mindig a régi szembenéző magyar vagyok. Hanem a haza! a nép!... Mivé lettek? Mivé lettek?!... Példákat mutatni, a sírokból kell felidézni az őseket.”⁷

Történet szemléletére, társadalomlátására két példát idézünk. A *magyar földurai* című regényében, ami különben a legnagyobb szabású irodalmi vállalkozása, a bajok okát abban látja, hogy az egyszerű, földjét szerető falusi magyar földbirtokos, Zágoni Feri a semmiféleképpen sem hozzá való Lutz Gizát,

6. Vö.: Magyar Irodalmi Lexikon II. kötet. Budapest, 1965. 283–284.

7. Móricz Pál: A rejtelmes Alföld. Elbeszélések, rajzok. Szerző kiadása. A Tahitótfalusi Sylvester Nyomdai Műintézet nyomásában. 1926. 240 p.

az ünnepelt színésznőt veszi feleségül. Holott az igazi párja, segítőtársa a falusi kántor szép, üde, földszerető, kedves lánya, Liza lenne. De idézhetnénk is belőle. A probléma összegezését talán abban a vélekedésben találhatjuk meg, ahol éles különbséget tesz a földjét szerető, az azt művelő, abból élő Zágoni Feri (a hagyományos életformát élő köznemesség) és a léha, földjeit, őseitől rámaradt javait elherdáló, munka nélkül élő Főthy Pista (arisztokraták, főnemeselek, vagy ezeket majmoló úrhatnám köznemeselek, gentryk) között. Azt írja: „... Ámde most úgy lehet arra fordult Zágoinak a gondolatja, hogy a magyar földnek a régi urait maholnap keresve kell keresni? Nem azokat a czimerükre hiú, de léha Főthy Pista féle strébereket értve, hanem azokat, akik becsületes, ősi jusson voltak urai a földnek, akik becsületes munkájukkal igyekeztek is azt mindig hasznosan megmunkálni, de akik az idők nehéz járása, a körülményeknek reájuk való szokatlan alakulása, minden az álladalom részéről való méltányos gyámolításuk és ügylehet főképpen a maguk között való összetartozásnak a hiánya miatt is; most egyenként veszítik el lábuk alól a földet, azt a földet, melyben a magyar nemzetnek századévek óta őcsereje, fenntartóereje rejlött, és rejlik ma is.”⁸

A másik probléma, amit nem haszontalan felemlíteni és amit szintén egy idézettel lehet legbeszédesebben illusztrálni, az antiszemitizmus kérdése. Móricz korában az antiszemitizmus, az alighogy emancipált zsidóság gazdasági és kulturális térhódítása idején, új ösztönzést kapott. Számos változata kapott lábra, terjedt el. Móricz Pál sem tudta a kérdést elkerülni, de naiv patriarkális történet- és társadalomszemlélete megakadályozta abban, hogy antiszemita legyen. Történelemszemléletéhez híven a kérdést a gazdag és a szegény természet adta ellentétére, a rafinált, és szerinte bűnös városi, és a szerény, de tiszta falusi élet közötti különbségre szűkítette le. De talán legalkalmasabb ebben a sok mindenről árulkodó állásfoglalásban is meghallgatni magát az író. Önmagában is figyelmet érdemel, hogy 1906-ban, amikor az antiszemitizmus erősen terjedőben volt, sőt a magyar parlamentben is hangot kapott, Móricz Pál *Falusi zsidók* címen jelentette meg rajzainak, elbeszéléseinek egy csokrát. A bevezetőként írt *Tájékoztató sorokban* ezt találjuk:

„A falusi zsidóalakokat, ennek a sajátságos, csöndes szomorkás »kis világ« jellegzetességeit óhajtottam rajzolgatni. Mesét alig-alig fűzök az egyszerű rajzocskákhoz. Néhány tollvonással, néhány színnel igyekeztem a kisigényű, kishullámbús, napról-napra tengődő életet, a falusi zsidók életét papírra vetni... Ez az egész.”⁹

Ez hát a Móricz Pál történelem-, társadalomszemlélete: ösztönös és naiv. Egy jobbra elképzelt, a maga teljességében sohasem volt békés, patriarkális világ után – mint a paradijsomból kikergetett ember – nosztalgikusan vágyott életében. Ez az érzelmi indítású, nosztalgikus múltkeresés jelenti Móricz Pál munkáinak alapját, kiindulópontját.

Irodalmi megközelítése is hasonló eredményre vezet. Móricz Pál újságíróból lett íróvá. Ez a körülmény irodalmi munkásságát erőteljesen befolyásolta. A rövid, gyors kifejlésű műfajt, a rajzot, az elbeszélést, a hírlapi tárca jellegzetes műfajait kedvelte és művelte. Próbálkozott ugyan nagyobb lélegzetű dolgokkal, terjedelmes kompozíciókkal is, így például regénnyel is, de siker nélkül. Ő maga is rájött, hogy a regény nem az ő műfaja, és a vele való foglalkozás előnytelen számára. Pedig kétféle regénnyel is kísérletezett: társa-

8. ifj. Móricz Pál: A magyar föld urai. Regény. Szeged, Engel Lajos kiadása. 1898. 333–334.

9. ifj. Móricz Pál: Falusi zsidók. Debrecen, 1906. 102 p.

dalmival és (történelmi) életrajzi regénnyel. Társadalmi regénye, *A magyar föld urai*, a kor legégetőbb kérdésére akart feleletet adni, ahogy azt az előzőekben már láthattuk, naivul, az igazi okokat meg se közelítve. De irodalmi, művészi szempontból sem mondhatunk jobbat. *A magyar föld urai* nem sikerült regény. Szerkezete széteső, voltaképpen sok-sok kisebb-nagyobb elbeszélésre bomló, jellemrajzban szegényes, lélektanilag igénytelen írásmű. A munka sovány meséje, amiről már korábban esett szó, nem elég átfogó a nagy lélegzetű munka összefogására. A szerkezeti lehetetlenséget csak fokozza az olykor-olykor bonyolult meseszövés, és a sok helyt – mint fenti idézetünkben is – megmutatkozott nem művészi igényű, nehézkes, mondhatni hivatali stílus. Műfaji elkötelezettségéhez híven a regény egyes részei, részletei, amelyek önmagukban is egy-egy elbeszélésnyi egészet alkotnak, jók, élvezetesek és Móricz Pál írói kvalitásai felől árulkodók. Így *A magyar föld urai* című regényben önálló elbeszéléseként, betétekként olvashatunk a betyárokról, a betyáréletről, a régi debreceni diákeletről, a magyar táncról, a korabeli magyar írókról, az irodalmi életről, a nyíregyházi Sóstó-fürdőről, a debreceni augusztusi vásárról stb.

Írói előadásmódja egyéni. Helyesen állapította meg róla *Várkonyi Nánáor*, hogy írásai a romantikának és a realizmusnak sajátos keverékei. Móricz Pál romantikája szoros kapcsolatban áll történetiszemléletével. Nem a valóságot látja, nem a valóságot írja le, ha még történeti helyeket, személyeket, eseményeket szerepeltet is. Ugyanis csak külsőleg ábrázol, a belső indítékokat összefüggéseket nem keresi, érintetlenül hagyja. Az ok és okozat fel nem tárt, meg nem ismert viszonyát romantikával pótolja, nosztalgikus vágyakozással, idilli állapotok egyszerű ábrázolásával tölti ki. Romantikája, amelyet sajátos stílusa, atmoszféraformáló nyelvi gazdagsága tökéletesít, valóban érdekessé teszi írásait, elhivatottvá varázsolja történeteit, szereplőit, azok sokszor csodálatra méltó jellemvonásait. Ezért volt népszerű, ezért szerették, s ezért hunytak szemet hiányosságai, naivsága fölött.

Ennél a résznél legalkalmasabb szötejtetni író társaihoz való viszonyáról. Ez konzervatív felfogásának és mindenért lelkesülő alkatának megfelelően alakult. Sok fiatal, kezdő íróval barátkozott össze, segített nekik közlési gondjaikban, helyet biztosított írásaiknak a különböző lapokban és csak később fordult velük szembe, amikor kiderült, hogy a pártfogolt fiatalok modernkedők, más a véleményük a magyarságról, a társadalmi kérdésekről, mint neki, illetve a konzervatív tábornak. *Ady Endrét* például, mint fiatal, kezdő újságíró, költőt szerette, pártfogolta és debreceni szerkesztősége idején nem egy versét közölte is. Viszont mélységesen elidegenedett tőle, kozmopolitának, a magyar értékek lerombolójának, kiárusítójának tartotta, mihelyst kibontakozott. Adyról való véleményét – *Ady Endre körül* címmel, megjelent a Magyar sirató öreg kúriáktól a nagy pusztáig című kötetében – meg is írta. Hasonló volt a viszonya *Móricz Zsigmondhoz* is, akivel ráadásul sokan összetévesztették. Jellemző, hogy mindketten tiltakoztak az azonosítás, az összetévesztés, sőt az együttemlegítés ellen is. Móricz Pál íróbarátai a konzervatív írók köréből kerültek ki, illetőleg az olyanok közül, akik különösebben nem foglalkoztak írásaikban a magyarság sorskérdéseivel, a társadalmi bajokkal. Mély ragaszkodás kötötte *Rákosi Viktorhoz*, becsülte, sokra tartotta *Tömörkény Istvánt*, szerette *Szabolcska Mihályt*, *Pósa Lajost*, *Váradi Antalt*, a debreceni *Oláh Gábert*, *Szávay Gyulát* stb. Móricz Pál a magyar irodalom legélesebben elváló két táborra szakadása idején a maradi; a valóságos, a tetteket váró, előkészítő és kiváltó irodalom eleven lüktetésén kivüleső táborban maradt. Nagyon beszédes idevonatkozóan is idézni. Adyról írva mondja, hogy „akkortájt a »váradiak« magukat e tájon Nyugat fensőbbeséges különítményének tartották, s készségesen csúfolkodtak a szerintök Ázsiához számítandó, szalon-

nás civis, debreceni »Porkopolisz« rovására... A debreceniek és Debrecen elleni csufolódást Ady vezette. Egyszer sikerülten, máskor kevésbé sikerülten. Mindig az elevenjét keresgetve... Mi, debreceniek sem maradtunk adós a nyugati zavaros árban úszkáló váradiaknak. Ady engem megtett »honkanásznak«... én sem a hajszolói, sem a tömjénezői közé nem szegődtem ezentúl sem, – hiszen egyik sem tulajdonsága a magyar léleknek... A távolból néztem a hullócsillagnak káprázatos pályafutását. A sorsában ám a magyar sorsot megláttam és még tévelygéseiben is szerettem, fájlaltam Adyt... Az életben egyszer, egyetlen egyszer találkoztam vele! Én akkor is csak a »régí« voltam, minthogy máiglan a »régí« vagyok; noha a sujtás azóta lefeszlett kopott, nyütti testi »gúnyámról«... Megintcsak az öreg »Debreczen« lapot szerkesztettem átmenőleg, úgy 1910 körül, s még mindig következetesen tagadója, ellentmondója voltam annak, amit nekünk, magyaroknak, »Nyugat« kifejez és vért, lelket fertőző franciabetegségeivel szállít... Mégis lapom útján és személyes összeköttetésem megmozgatásával – a lappangó és nyílt ellenszenvet leküzdve – közreműködtem, lehetővé tettem, hogy az ős-civis városban az akkori, ott inkább ellenszenves, részben kifigurázott Nyugatos-gárda, Ady Endre, Móricz Zsigmond és társaik szép előadás keretében szerepelhessenek. Zilahy Gyula szintársulatának »diszelőadása« után az este további részét együtt töltöttük. Ady az asztal másik végén ült...»

Alakjára és munkásságára két okból emlékezünk születésének 100. évfordulóján. Az egyik az, hogy történet- és társadalomszemlélete naivsága, írói-művészi kvalitásainak szerénysége ellenére a mindennapi élet apró részleteinek megfigyelésében és leírásában gazdag anyagot hagyott hátra népünk, közelebbről az alföldi magyar nép, a hajdúk életének jobb megismeréséhez. Munkáit korunk elsősorban, sőt kizárólagosan, mint néprajzi és történeti forrásokat becsüli és tartja számon. Mint ilyenek, rendkívül nagy figyelmet érdemelnek, és valóban értékesen, ritkán látott bőséggel gazdagítják ismereteinket népünk letűnt hétköznapijait illetően. Másik szempont, ami bennünket tiszteletre és hála-ra kötelez íranta, az a nyelvi gazdagsága. A sok népi história, hely, esemény, a folklór világába vesző történet megfelelő nyelvet igényel. Móricz írói nyelve igen széles skálájú, a döcögő, száraz, hivatalos nyelvtől kezdve a játszi könnyedséggel kifejező lírai hajlékonyságig sok mindent magába foglal; mindenekelőtt hihetetlen gazdag szókincset, aztán egyéni, érdekes kifejezőkészséget, sokrétű jelentésvilágot. Sokszor archaikusnak hat, pedig nem az, hanem mint az eddig elmondottakból is következik, Móricz múltba néző egyéniségéből fakadó stílusforma. Ezeket a történetileg, néprajzilag, nyelvilag értékelhető mozzanatok összefoglalva előttünk állhat az a Móricz Pál, akit kortársai »igazi magyar típusú alak«-nak tartottak, olyan-nak, »mintha egy régi sírból, vagy ódon képből pattant volna ki«.

Szűkebb pátriája, közelebbről Hajdúnánás városa tisztelettel gondol rá születése százéves évfordulóján és magáénak vallja. Nemcsak szóban, hanem abban a tényben is, hogy már-már feledésbe ment alakja, ma már nem olvasott írásai tovább élnek a ma néphagyományában. Érdekes feladat volna utánanyomozni sok-sok ma is élő hajdúsági néphagyománynak abból a szempontból, hogy milyen forrásból eredtek vagy táplálkoztak. Igen sokukról kiderülne, hogy Móricz Pál írói tevékenysége a forrásuk, vagy a megelevenítő, új életre keltő gazdagító erő. Érdemes, és már csak módszertanilag is érdekes feladat lenne annak a filológiai munkának a fordítottját elvégezni, amely a már említett *Molnár József* elvégzett Móricz Pál egyik novellájával kapcsolatban. *Molnár József* egy novellában, tehát egy szépirodalmi alkotás-

ban, történeti-néprajzi adatokat keresett és talált.¹⁰ Ennek a műveletnek a fordítottja azt igazolná, hogy a Hajdúság sok-sok mai hagyományában, anekdotájában Móricz Pál egy-egy írása, története él tovább.

Kötetünket, melyben huszonnégy jellegzetesnek ítélt, és Móricz Pál írói értékét véleményünk szerint leginkább megmutató rajzát, elbeszélését válogattuk össze, fogadja az olvasó szeretettel. Elolvasásukkal rójuk le kegyeletes emlékezésünket Móricz Pál, a Hajdúság írója előtt!

DANKÓ IMRE

10. Molnár József: Történeti néprajzi adatok Móricz Pál egyik novellájában. *Ethnographia*, 1946. 89–90.

A boglya-kemencze mellett

Ha néhanap hazatekinthetek az én fehérremeszelt házsoros hajdu-községembe, hol születtem, hol atyámfiak élnek, melynek földjében magam is utoljára pihenni vágyok, – ilyenkor mintha mindig csak virágos mezőn járnék. Virágok helyett kedves arcok mosolyognak felém.

Már is emlegetnek. Várván-vár az én öreg nagyatyám, mert rég nem voltam otthon és mert kedves nagyatyus nem kíván sem aranyat, sem ezüstöt – valaha ugyanis bőven jutott neki abból is, hanem mostan az én kedves hajdu öregatyámnak csak az a hő kívánsága, ha legalább harmadnaponként láthatna engemet.

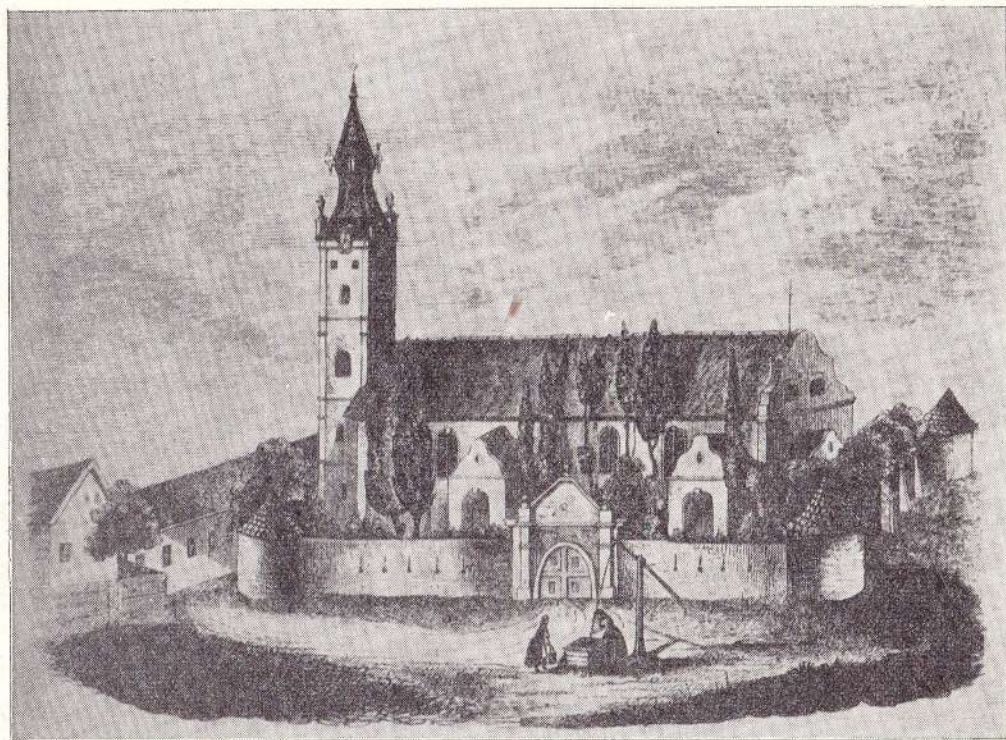
Már megyek, mihamar hazamegyek kedves nagyatyám; talán még csöpög a vörösürmös ágyasról is a potrohos kancsóba?

* * *

Ifjabb Szücs István uram, az István bácsi, közel szomszéd nagyatyám házához. Özvegy sorsu öreg hajduember, a ki nádfedeles, mestergerendás, fehérremeszelt takaros kis öreg hajduházában boldog önelégedetten és nyugalomban éli napjait.

Hajdanta ilyen önelégedett, nyugalomba vonult öreg magyarok sűrűbben kerültek a Hajduságon, a mikor még a koldulók nevét is néhány ujján összeszámolhatta, a ki kíváncsiskodott irántok; ilyenek voltak például: a kutyabördudás Furu Bálint, a szőrtarisznyás sánta koldus, a Baglyok, a csörgős gégájú Molnár Julcsa, a ki különben egy rosszul sikerült férfi volt... Ma már a koldusok szaporábban fordulnak elő a puczczos házak árnyékában, de ritkulnak, fogynak az olyan elégedett, nyugalmas lelkű, pihenőre térő, tiszta fehérviseletű öreg hajduk, a minő Szücs István bátyánk, a ki kenyere javát megevé, karja izmait a munkában vékonyra koptatván, most az elmélkedéseknek, a múlt idők emlékeinek él. Bibliás könyvet, zsoltáros könyvet olvasgat és különös nagy örömmel a régi hajdu atyáinkra vonatkozó írásokat, sőt olvasgat az újságból is mai világi híreket „a nemzetes urnak”, az én kedves öreg nagyatyámnak.

Mintha csak most is ott ülnék a fehérre meszelt kis szobájá-

A hajdúnánási református templom. 1860

ban... Szücs István bátyánk pedig beszédbe kezd. Az apjáról beszél; mert az ő kelme apja, öreg Szücs István uram, ösmerte volt nagy Napóleon császárt; sőt volt idő, midőn a hajdu huszár sorsa e nagy császár hadisorsához volt kapcsolva, a borzalmas muszkaországi hadjáratkor...

Mert württembergkirályi huszár volt öreg Szücs István, a ma is élő Szücs Istvánnak atyja... De már régen megtért ez az egész vitézlő württembergkirályi nyalka huszárezred a másvilági kvártélyokba. Pedig öreg Szücs István, az igazán vasöklű hajdu, még káplárja is volt ezen vitéz magyar huszároknak és midőn már mint veterán katonát érdempénzzel és obsittal bocsájtották haza és növekedett a családja is, – bár Szücs István pendelyes gyermek volt még akkor, de téli estéken, midőn a szomszédság egybegyült, sok-sok emlékezeteset jegyezett elméjébe édes atyja, württembergkirályi huszárkáplár Szücs István kalandjaiból és azokat máiglan sem feledte el. A harczias kedvű hajduk között kedves beszélgetések voltak azok az esetek a csodálatos fényességű és vitézségű nagy Napóleon császárról.

* * *

Nagy Napóleon császár már Bécs városának tornyára is kitűzte a győzedelmes zászlót és futott előle Ferencz császár. Futván-futott a császár és az udvari népe, melynek utolját már talán csapkodta, kapkodta volna is a franczia saséros, ha hogy nem oltalmazta volna őket a magyarhuszár. Csak is így menekülhetett le szép Erdélyországba Ferencz császár; de meg teménytelen vasas ládát is czepeelt magával. Abba volt az ország kincse csomórákva; de még Erdélyországból is tovább akart szaladni Ferencz császár.

Amire a szaladó császár elébe állott az erdélyi gubernátor és szólt:

– Ne tovább uram! Magad ugyan szaladhatsz, de az ország pízit hagyj itt!

Igy állott meg nagy futásában Ferencz császár.

* * *

Még le sem igen törölte magáról az izzadságot Ferencz császár, máris nyomába érkezett nagy Napóleon császárnak a leggyorsabb futárja, a ki aranypatkós könnyű lovon vágatott a franczia császár üzenetével.

Ugyanis az történt Bécsben, hogy midőn nagy Napóleon a Ferencz császár bécsi kastélyát elfoglalta és végig sétált a sok száz szobában, az egyik nagyon virágos, nagyon aranyos szobában egy gyönyörűséges fiatal fehércseléd képét látta meg a falon.

Ahogy meglátta ezt a képet, a francziák császára: lángba bo-

rult az arcza. Hangosan dobolt a szive és egyszeriben tudakolta a főlakájtól, kicsoda ez a gyönyörű nőcseléd? ... Midőn pedig megtudta, hogy nem mást ábrázol a kép, mint a világszép Mária Lojzát, a Ferencz császár legkedvesebbik lányát, rögtön lóra ültette fullajtárját és utána szalajtott a Ferencz császárnak azon üzenettel: sem magát, sem országát nem pusztítja többé, sőt hű frigyestársa lesz, ha Ferencz császár Mária Lojzát hozzá adja feleségül; de még ráadásul 30 ezer magyar katonát is kívánt, a kit majd kiválaszt a többi közül.

Igy lett ezután Mária Lojza a nagy Napóleon császár felesége. Király volt ebben a lakodalomban még a kiszolgáló vőfély is.

* * *

Midőn pedig nagy Napóleon császár még az aranylábu nyoszolyában, a szép fiatal menyecske oldalán sem nyugodhatott, hanem újabb hadba bocsátkozott a muszkák császárával, nem maradtak el innét a württembergkirályi huszárok sem.

Eleinte csak mint nyulat az agár, úgy hajtották magok előtt a muszkát; de nagy Napóleon császár addig bandázott Moszkva városában, míg rágyújtották a palotát ... Téli fagy, hózivatar és ólálkodó kozákság támadt a kimerült, a hátráló, az utszélen pusztuló francia seregére.

Midőn pedig a grániczon túl értek, princz Károly fővezér, a ki a nagy Napóleon császár által kiválasztott 30 ezer magyart és 30 ezer osztrákot vezetett volt sőgora, a francia császár seregében, a katonasággal „kanczatöltésre” töltötte a puskát és a karabélyt és utána lövetett a francziáknak, mondván:

– Eddig voltunk jóbarátok, most már nem.

Még Lájpczignál elsáncolta magát nagy Napóleon császár. Három napig vívták itt a csatát. Jelenleg volt württembergkirályi huszárkáplár Szücs István is.

Ponyatovszky volt a nagy Napóleon császár kedves lovasgenerálisa. Ponyatovszkyra bízta nagy Napóleon császár seregét, mondván:

– Ponyatovszky jóbarátom védelmezd Lájpczigot, a míg segítséget hozok Párizsból ...

De Ponyatovszky generális a tengersok ellenség ellen nem védelmezte meg Lájpczigot, sőt midőn legeslegutoljára menekült, lovastól együtt az Elbába fulladt.

Nagy Napóleon császárt pedig Elba szigetére száműzték, aranybékós, cifra rabságba.

* * *

Württembergkirályi huszárok regimentjét Galicziába, a lengyel-földre, parancsolták pihenő kvártélyba. Falvakba osztották szét az

ezredet. A szabók a nadrágot, dolmányt foltozták. A suszterek a csizmák alá raktak emberséges talpat. Patkoló kovácsnak, szíjgyártó mesternek és a puskaművesnek mindnyájának akadt dolga, hogy rendbehozzák a lerongyolt, hosszú harcok alatt lekopott ezredet; a közrendű huszár sem lógatta padkáról a lábát, kedves lovát kefélgette, hizlalgatta a paraszttól lopott szénán, abrakon.

Mignem egy éjszaka mi történt? ... Huszárkáplár Szücs István a szlanyinai generális mellé volt parancsolva ekkor, mint ordonáncz altiszt. Nyugodalmasan töltötték a napot, az éjszaka egy részét is; mert a tyukokkal feküdtek le, elsőnek az öreg generális ...

Azonban takarodó után lovas katona vágatott az udvarba. Nem huszár volt, de valami tarajos német és a pricsről nosza felráncigálták káplár Szücs Istvánt; mert sürgős levelet hozott a német.

Felcsatolta hát kardját, csákóját Szücs István. Háromszor kopogtatott a generális ajtaján, mignem benyitotta az ajtót. A vén generális ekkor tápászkodott a puha párnák közül. Káplár Szücs István összeütötte a sarkantyút. Szalutált. Az ágy mellett pislálolt egy mécses ... Jelentését megtévén, a nagy pecsétet levelet kezéhez adta a vakaródzó álmos vén generálisnak. A hogy a levélre tekintett a generális, mindjárt változott a színe; midőn pedig felbontotta és végigbetűzte a sorokat, mindjárt kiugrott a selyem paplan alól és így kiáltott fel:

– Ucczu kutya, nesze kutya! ... Fiam Szücs, kolompolj a huszároknak! ...

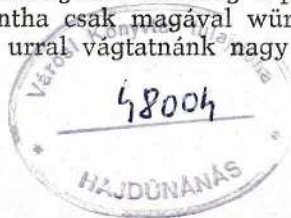
Káplár Szücs István a kapu előtt a fakalapáccsal azonnal megütötte a deszkát ... Midőn pedig összegyűltek a huszárok, menten nyergelni kellett és még azon éjszaka indultak nagy Németország felé. Olyan megállás nélkül mendegéltek, hogy egy hétben csak egyszer volt „rostok” nap.

Utközben tudták meg, azért ez a nagy sietség, mert nagy Napóleon császár megszökött Elba szigetéről és most előlről kezdik a háborút ...

Ekkor következett aztán az a világhíres waterloói viadal ...

* * *

A fehér boglya-kemencze ma is ottan terpeszkedik a mestergerendás, alacsony hajdu házban ... Annak a padkáján szívesen ülnek a hajduk hosszú téli este és sutban a gyereksereg helye ... Méltóságos, komoly a beszélgetés. Kavarog a pipák füstje és villognak a tekintetek, mintha csak magával württembergkirályi huszárkáplár Szücs István urral vágatnánk nagy Napóleon császár sasérosai felé ...

„Esis lesz...”

Tavasztól késő őszig nem szűnik a hajduember a földművelési hangyamunkában. Kedvező esztendőben vidáman, elégedetten cselekszi dolgát. Buzával, gabonával tele a szuszik és a hombár. Csöves kukoricza csörög a padláson. A pinczében is savanyodik már az ujszürésű bor. A szalonnára hizott disznók is jóízűen majszolnak a vályuból; bent az istállóban étvágygyal kérődzik az illatos-sarju mellett a kedvencz tehén és az esztendei igától meghúzott lovak is kezdik a hust szedni, a mezei munkák dandárjának végeztével pihenhetnek eleget a késő őszi éjszakán, melynek növekednek lomha szárnyai, midőn borongós felhővel takargatja be a méla holdvilág ezüstporos utját...

A hajdu nép is ekkor kezdi a szomszédolást. Éjfélig tanyázgat. Midőn már vadludak gágognak a sötét égbolt felhő rengetegei közül és az éjszakának nyúlik, hosszabbodik homályos szárnya a nap rovására, mely betegen, bágyadtan tekint vissza az egri hegyek felől a tarolt, elhagyott mezőre, hol hűvös eső csapkodja a kint felejtett, rohatag vöröstök bibircsós oldalát.

Bent a városban jeles ház a Bódor-Nyakas Sándorék országut-széli háza. Apró ablakából barátságosan pislákol a mécsvilág... az alattomos éjszakába. Onnét gyakran hallatszik czitoraszó is... Vidámkedvű öreg özvegy Bódor-Nyakas Sándorné született Csiha Kata néne. Legényfiai vezetik a gazdaságot, mely bőven terem mindent, a mi a hajduházhoz szükséges. Az ablakalatti kiskertben, a nádfélszeres kasokban még ákáczirágmézet is fonszámra hordanak a tikkasztó nyári időben azok a bolondos mérgű és mégis oly igen-igen hasznos, kedves méhikék... Azért érdemes ezt itt megemlíteni, mert nagyatyáink, nagyanyáink egyszerű idejében arról is nevezetes volt öreg Bódor-Nyakas Sándorné született Csiha Kata, hogy felette kedvelte a meleg mézes bort, de olykor-olykor a mézes pálinkát is, melyet a saját „kisüstjén” főzött... Akkor még minden jómódu hajdu háznál volt „kisüst”. Vitriollal pancsolt spiritusszal nem mérgezték a népet.

Ha tehát a felhős hosszú őszi éjszakák kezdetével a szomszéd-ságból begyültek öregebb-fiatalabb népek az országútszéli Bódor-

Nánási ház (M. L., 1958)

Nyakas házba tanyáztatni, a mécsvilágbeli olajat, kanóczot nem sajnálta Csiha Kata néni. Jó maga az ajtó mellé, a széles boglya kemenczéhez tapasztott magas kuczikba kapaszkodott fel, onnét nézte miként durákoznak fiai a legény barátokkal, onnét hallgatta a szomszéd asszonyoknak, embereknek beszélgetését a világsorjáról. Leginkább a szalmátfonó asszonyok nyelve pergett (a széles világon párját alig találni a nánási hajdumenyecskék pergő nyelvének; a férfiak pedig hüvelykujjal nyomkodva a pipába a serczegősen égő dohánycsörmelékét, a báránybőr sipka alól bólogattak. Csak olykor vetettek oda egy-egy csintalan szót, a mire támadt is azután a jóvérű asszonyok részéről köhögés, kahogás és hejnye, ajnye...

A ki azonban a pislamécs szegény világánál, a süldődohány nehéz füstjén át a kuczikig elért tekintetével, megügyelhette, hogy Kata néni sűrűn nyulkaál a magas kemenczetorokra, hol más esetekben a czirmos macska melegítgette horpaszát, és duruzsolta az elégedett macskák nótáját; de mikor Kata néne a kuczikba telepedett, siccz volt a torokról a czirmos macskának, mást melegített ott Kata néni... Potrohos csuporban állott ott az akáczirág mézes bor. Az öreg Kata azután nyulkált oda oly sűrűn; mert a Csiha faj olyan okos faj Hajdunánáson: a bort leginkább felé helyezi a viznek, melybe (szerintők) belefördözik a béka! De nem megszólás ez az írás, egyszerűen magyarázat, hogy Kata néne miért kedvelte oly felette a bort és hogy ezen éjszakai tanyázás közben is miért ragadozott a szeme. Lám micsoda csodás hatású szer ez a méz. Kata néni a torkát locsolgatta mézes borral, mégis a pillái ragadoztak, éppen mintha mézzel kenődtek volna meg...

Már a fiatalok is észrevették, hogy Kata néni miként szundikál, miként bólintgat a kuczikból, hát szólt is neki a nagyobbik fia, a Sándor:

– Feküdjik le idesanyám! Mit gyötri magát...

De nem olyan bölcsőben ringatták Bódor-Nyakas Sándorné született Csiha Katát, hogy mindjárt ilyen könnyen megadja magát a fiatalok előtt, kik bizonyosan a torokon melegedő csuport is ügyre vették, azért kunczogtak, – Kata néne tehát a borongos időre akarta kenni pilláinak bágyadását:

– Esís lesz fiam. Azir' bólogatok...

A tanyázók tovább folytatták a mulatságot és mivel nem ügyeltek Bódor-Nyakas Sándorné született Csiha Katára, egyszerre csak nagy dübbenésre riadtak fel.

Kata néne addig bólogatott, addig bólogatott a kuczikból, mig-nem a sárgafölddel mázolt szobaföldre rántotta a feje. Nagy dü-

bögéssel hoppant a földre; de nem törte csontját, sőt még maga is nevetett, mikor Sándor fia említette:

– Lám, jól mondta ides anyám, hogy esís lesz...

Azóta a nánási hajduk között fentmaradt ez az eset országut-széli Bódor-Nyakas Sándorné Csiha Katáról; sőt mindjárt idézi is az öreg Szűcs István szomszid, hahogy Csohányné szomszidasz-szony a kuczikban bólogatva szundikál.

Hej! mert a kuczikunk még csak megvolna, de a mézes boros csupor nem igen melegszik többé a kemencze torkon. Mert szegé-nyedik, fakul a hajduság.

Éjszaka a réten

- Igazi pompabunda volt az.
- Márhogya a vén Alföldi molnár bundája?
- Az, uram, az.
- De talán mégsem volt olyan bunda, mint a piaci Nagy Sándor főhadnagy úr bundája?
- Volt az.
- Pedig azt Takaró Pál mester remekelte.
- Takaró? ... Hm. Nem gyalázom a Pál barátom tudományát sem, hanem azért magam is vagyok valaki a nánási magyar szücsök között.
- Az is mind huncut, aki becsméreli Kola uramat.
- Elégülten illegett a tapasztalt, vén szücsmester, közönséges nevén jánybeszédű Kola szücs.
- Node becsült is Alföldi a bundáért. Holtáig vámolatlanul örölte a háznipemnek szükséges kenyérnek valót. Tubákszínű volt a bundabőre. Rózsát, tulipántot, leveles ágakat haragoszöld selyemből penderítettem az oldalára. Hát még az a nyakhátra vetett, fekete kacagány? Ragyogott, mint a bársony. Selyemnél lágyabban suhogott ez a bunda. Fűtött kemencével vetekedett az eleven, lompos kövér szőre. Daróczi István, nemzetes úr mondotta is Alföldinek:
- Hallja kend, Sámuel, gyanus nékem ez a bunda.
- Hogy értsem ezt, nemzetes uram?
- Idegeny szagot érzek rajta...
- Mi-it?!
- Mert, tudja kend, Sámuel, csupádon lopott jószág bűriből válik ilyen bunda.
- Azt a hét szilvafáját a nemzetes úrnak!
- Alföldi Sámuel dördurral vágta be az ajtót.
- Daróczi nemzetes csititólág szólott utána.
- Nono, öregem.
- Nemzetes uram is hamarébb látja a hátát, mint engemet ennél az úriháznál. Alföldi Sámuel a zsalugáteres ablakon át kiáltott

be. Hanem azért másnap, harmadnap ismét térült, fordult vén Alföldi molnár; mert pálinkácska, borocska, pecsenyécske, dohányocska mindig került az ilyen nemesi háznál. Meg a puskázásnál, agarászatnál sem mellőzték az öregét. Már pedig akkor fiatalodott ez a marcos hajdu, midőn az árkoktól nem borozdált pusztán kedvére kurjanthatta az agárnak:

– Hajrá, hajrá!

* * *

Következtek a hajdusági hófehér telek is. Kecsesen siklott a szánkó. Pára fagyott a prűszögös lovak orrlíkára. Csengett a csengő. Az öblös kasderékban juhászbundába keverközve kusnyogtak a bőrkucsmás vadászok.

– Hajhó! Zutztól, hótól lepett nádligetek!...

A rétség jégborított tavaiban halak nyüzsögtek. Vadállatok lábnyoma pettyezte a hómezőt. Büzös farkasfészek sem volt ritkaság. Hajhó! A gyeplőfeszítésre torpogtak a lovak. Dördült a nyargalóra töltött puská. Bukfencezett az ordashátú rétinyúl. Mire a magános rétitanyához értek, vaddal rakták tele a kasfart.

Naplementekor fagyasztó zord szél támadt. Odabent volt a boldogság a boglyakemencétől melegített tanyaházban, amelynek jégvirágos ablakán epedőn villogott be a reszkető csillagfény. Szemvakító fehéren tündöklött a hólepte rétség... A vadászok pipafüst mellett hánytorgatták a nap eseményeit. A nyulvacsorára izlett a savanykás hajdubor. Alföldi molnár is nekividult. Vörhenyeges kopasz fejét csupádon akkor lappasztotta beljebb Kola szücsztől remekelt híres bundájába, midőn rovására tréfálkoztak. És bár izzadozott a tarkója, még sem vetette le a bundát, noha a vadászurak bizgatták az öregét.

– Pajtás uram, ráfűllik a bunda.

– Sohse sopánkodjanak az urak! A jó birka hévnyáron is elbirja a bundáját! Hej, hej, ezek az urak. Alföldi Sámuel jól ismerte ezeket az urakat. Lefekvéskor sem vetette ki nyakából a bundát, pedig a sutba fektették. Izzasztó meleg sarok volt ez ott a két fal és boglyakemence között. Máskor a tanyás gyermekei szálpendelyben járták ott a happucárét, míg mostan az óvatos Alföldi csizmástól, bundástól vackolt a sutba. Hiába szútyongatták az urak:

– Koma! Tegye le már kend azt a bundát.

– Már miért tenném le?

– Hisz megsül kend, mint tők a kemencében.

– Már pedig verestök nem való sütőtöknek, mádi Kovács Gergely úr bizonyosan az Alföldi Sámuel vörhenyeges kopasz fejére értette ezt.

Hunyorgott Alföldi. Mozgott a szemöldöke. Szinte hánykódott tarkóján a kucsma.

- Hehe! Az én eszemen nem járnak túl az urak.
- Ugyan! Mit kárál kend? - mordult rá Csiszár Imre uram.
- Persze! Tegyem le a bundát? Várhatják.
- Fene bántja a kend bundáját.
- Tudom... Azért az én bundámat mégse nyirják meg az urak.

Hiában mesterkednek, nem lesz itt bundaavatás.

Összenevettek a vadászurak.

- Jó'jszakát, öreg.

- Jó'jszakát, kigyelmeteknek is. Alföldi molnár derüsen nyújtzkodott végig a sutban. Az ablakon jégvirágok bomladoztak. A nádasban recsegett a jég. Ropogott a hó. Alföldi molnár az enyhelyen mihamar álomba szenderült. Hosszan tartott az álma. Nem hiában lidércjárta hirű a rétség, nehéz álmok környékeztek Alföldit. Verejték omlott a testéről. Kábultan nyüzsölt. Égett a teste. Rugdosta a falat. Álmában is bundájáért vívódott Alföldi.

Oh, az éjszaka! Kint a réten hosszúk, hosszúk a téli éjszakák. Hűh! A bundára ült a réti boszorkány. Fölkantározta a bundát. Libegett a bunda két szárnya és úgy repültek a tokaji Kopasz-hegy felé. Alföldi molnár báván mereszkedett utánok. A teremburáját, no, nézd! Szárnya nőtt a bundának. Suhogott-buhogott a bunda. Sziklatuskón bakkecskelábú gonosz lélek kuporgott. Nád-sipon zengette a bűvös nótát. Az ördögkölykök duzmadt pofával fújták a varázstüzet. És az a bunda, a bunda veszekedetten ugrándozott a tűz körül. Hohó! Mindjárt a tűzbe ugrik az a bunda?... Alföldi Sámuel gyötrődötten nyöszörgött, mignem aggodalmas érzésétől kettészakadt a kába álom fojós fátyola. Riadtan tápáskodott föl. Ültéből bambán pislogott.

- Teremtő Atyám! Hisz csak álom volt. Ördög sem sipolt. Bundája sem táncolt. Szarvasfejű kigyók sem okádták a tüzet. Tapogatódzás közben csupán kérges tenyerét sütötte forróhoz. Fölsziszszentett a molnár, mert szinte szikrázott a kemence oldala. Node, csakhogy a bundán nem ejtettek csúfot, megkönnyebbült Alföldi:

- Pálinkás jóreggelt, urak.

- Jóreggelt kendnek is, öreg! - mádi Kovács Gergely úrék vaskaszrolyban főzték a mézes, mazsolás, citromos seprőpálinkát. Mécs pislákkolt az asztalon.

- Hehe! Ugy-e bizony elmaradt a bundaavatás?

- Jobb, ha kend is velünk tart.

Alföldi gyanútlanul keemelgett ki a sutból. Azonban bundáját most sem akasztotta le nyakából.

- Engemet valami cudar álmok környékeztek, urak.

- A nyúltokánytól származott az.
- Ríti boszorkányokkal vivódtam.
- Az este sokat bicskahegyelt, öregem.

- Nyisz, nyusz! Alföldi nyomában különös nyiszorgás támadt. A vén molnár gyanakvólag kapkodta fejét. Talán csak nem a réti boszorkány? ... Nem az volt biz' az! Csupán akkor hallatszott a nyiszorgás, midőn egyet-kettőt lépett a molnár. Alföldi gyanakvólag pislogott az urakra, de azok a mézes pálinka fővését ügyeltek. ... Nyisz, nyusz! Végről féltett bundáját simította meg a molnár. Bohó vén szívébe fájdalom nyilamlott. Mint szitakéreg: zörögött az egykori selymes bunda és megtorpant a molnár: - Mit cselekedtek a bundámmal, nemzetes uramék?

- Mi-ink? ... Semmit.
- Akkor mitől perkelődött meg? Miért zörög ez a bunda?
- Azt kend tudhatja legjobban.
- Én?
- Kend, hát! Hisz kend bujt a sutba. Pedig előre mondtuk, majd rámelegszik a bunda.

- Hm! Alföldi agyában cammogvást támadtak a gondolatok.

- Persze, kend fíltette a bundáját. Mink meg úgy vélekedtünk, hogy kendnek, ilyen kemény időben, nem válik ártalmára egy kis meleg kemence? ...

- Mit?!
- Tehát a parázsontó rétitőzeggel hajnalig dugattattuk a kemencét.

Nehézfejú Alföldi molnár szeméről most szakadt föl a fátyol. Ezért verejtékezett a teste? Ezért repült a bundája? Az urak mégis túljártak az eszén. Tűzzel tartották meg a bundaavatást ... Aféle egycsövű, kapszlis fegyver volt az Alföldi molnár puskája, félörjűlten ragadta föl a sarokból.

- Ha már csúffá tettek, emlegessék meg az urak.
- Hohó! öregem.

Alföldinek beszélhetett volna az aranyaszájú Pákozdy pap is ...

- Hatalmasat dördült a puska. Égett fojtás, lobbanó puskaapor zápos füstjével löködött tele az alacsony tanyaház. Az urak kétoldalt is fülelték Alföldit.

- Nono, öreg pajtás.

Ámulat-bámulat a vén molnár. Hát még a darulövő puska sem fogja ezeket az urakat? ... Holott később tudta meg, az urak még éjszaka kiszedték puskája magvát.

- Öreg pajtás! Hisz mi csak tréfálkoztunk ...

- Csak tréfálkoztak? - vén Alföldi Sámuel szeme könnybe-lábadt. - Nem érdemlettem én ezt a teréfát? - Olyan fájdalma-

san mondta ezt az öreg, hogy már a szilaj vadászok is röstelkedtek; hiában kérlelték Alföldit, a bús öreg nekivágott a hólepte pusztaságnak...

* * *

Hitre fogadta Alföldi molnár, hogy többé nem ismeri meg ezeket az urakat. Ámde néhány hét múltán mégis kibékült Alföldi, mert „jánybeszídű” Kola szüccsel olyan bundát varrattak azok a szilaj vadászok, nem volt ehhez hasonlitható ékes bunda az Alföldi molnár elsőbbik hires bundája sem. Uriházakhoz, templomba, temetésekre mindig ebben a bundában járosgatott Alföldi Sámuel. Ugy lehet még a sirba is ebben a kedves bundájában temették el... Mert tél volt, zord tél volt, amikor meghalt a vén Alföldi.

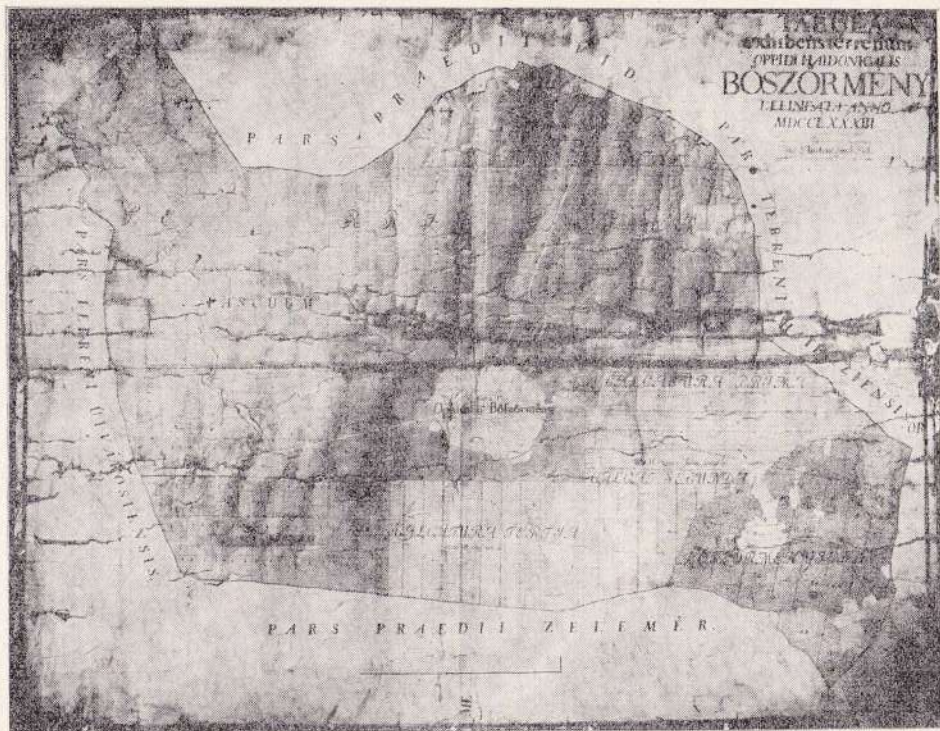
Bekk Pál, a király földkóstolója

Bekk Pál uram idejében több volt a pusztá, kevesebb a tudós fejű ember szép Magyarországon.

Bekk Pál uram a tudós fejű emberek közé számított. Bádog dobozokban tartogatta a tudományát, a sok ákom-bákomos mapát. Az is mondódott, hogy a magyar pusztákat a kócsag fészkes toállásokkal, a tölgyfa erdőket az utszéli rejtett betyárcsárdákkal, a nád, a szalmafüdes apró jobbágyházakat a toronyos kevély főúri kastélyokkal, ugyszinte azonképpen a kanyargó folyót e papirosokon mind fel lehet találni. Nem hiába választotta ki Ferencz király Bekk Pál uramat a saját mérnökének. Vigkedvű, tudós fejű ember volt Bekk Pál uram, a ki azonban zászlós póznáival, csörgős lánczaival sok-sok esztendőig kóstolgatta, taposgatta ezt a szép magyar földet. Vadásztarisznyából éledgelt, majd szives pihenőket tartott a nemes urak barátságos házában, a hol a hófehér abrosszal terített öreg diófa asztalokról kedvesen, nyájasan szolgáltak ki a bodros, főkötös nagyasszonyok, és konyhatűz mellett kipirult, tejfehér bőrű hajadonok... Nem hiában hogy világlátott és tapasztalt uri ember volt Bekk Pál uram, a király indzsellérje, de csakugy beszél németül is, mint például vitézlő urambátyámék diákul vagy a szép Ersuska lányasszonyok a különösen zengő szép magyar nyelven.

Nagy Bécs városából küldte ki a király Bekk Pál urat a magyar pusztákra, hogy tudós fejével rajzolgassa fel a magyarföld képét a papirosra; hogy számon tarthassa király uram, mely földek az ő igaz tulajdonai, mely mezők a más magyaroké.

Bekk Pál udvari indzsellér ur végezte is hűségesen hivatalát. Ha nem csuriant, akkor legalább csöppent udvari indzsellér uramnak. Vitézlő nánási Oláh Mihály ur is, a hajduságnak ezen érdekes főkapitánya, fiaskoczát ajándékozott a földkóstoló urnak és valószínű, hogy idővel még valamelyik kevésbé rátarti nemzeti urnak hajadon leányzóját is elnyeri vala a fordított végű falusi házzal, szántó és réti földekkel, szőlővel, lovakkal, ökrökkel, egyéb jószágokkal; mert nyájasan tudott társaságban forgolódni Bekk Pál ur és hivatala is billentett a lányos házaknál valamit.

Bekke Pál térképe Hajdúbošról ténényről, 1783.

De történt, hogy Ferencz király odafönt nagy Bécs városában rettentő megunt már a szürke falakat nézni, a borotvált lakájok körében tubákolni, gondolt egyet, lenéz már egyszer a szép magyar földre. Sokat hallott hű magyar népe víg tulajdonságairól, gondolt tehát egyet a jó király, lenéz közibök és kimulatja magát amúgy igazándibul.

A főistálló mesterével mindjárt be is fogatta nyolcz fehér paripáját az ünneplő batárba, melynek üvegéből volt még a fala is és bársonyból a lovak darócza. A bagázsát meg a többi sok fogaton egy fuvarozták a király kocsija után. Még a parádés kocsisa is gróf volt a királynak. Nyalkábbnál-nyalkább magyar huszárok lovagoltak a király kocsija körül, nehogy holmi szegény legények megdézsmálják azt a kocsiderék aranyat, melyet útravalónak vitt Ferencz király; de a tele kulacsot sem feledték otthon... Budáig csak ösmerték valahogy az utat Ferencz királyék; hanem itt már gondolkodóba esett a magyar király. Gondolta, vezető nélkül bajos lesz a nagy magyar alföldnek neki vágni. Ennek a gyönyörű földnek az utja, népének a nyelve ösmeretlen volt Ferencz király előtt; mert a magyarok öreg idők óta idegenből kerestek magoknak királyt. Ilyen különös fajta nép ez... A budavári trónterem aranyos karosszékében mélézött Ferencz király, miközben a gyémántokkal kirakott tubákos pikszisből egy-egy csipetnyit szippantott, trüsszögött a király és kiderült az arcza, hogy hiszen ni; ott van a hű szolga, Bekk Pál, az udvari indzsellér ur, ki már évek óta méresgeti a gyönyörű magyarföldet, különösebben pedig a hajduknak ligetes földjét, az már csak ismeri a magyar határt és a magyar nép nyelvéből is bizonyosan tanult annyit, hogy az ő tolmácsolása mellett még egy felséges király sem hal meg étlen-szomjan a szép magyar földön.

Ferencz király nosza mindjárt is kiáltotta legkedvesebbik ajtónállószolgáját. Parancsolta neki, fecske lován nyargaljon el s addig ne merészkedjék haza, míg Bekk Pált elő nem teremti valahonnan a nádas-berkes magyarföldről. Szélnél sebesebben vágatott el a pusztába az udvari fullajtár. Napokig ment-mendegélt a fullajtár, a míg utas emberekkel, birókkal, pásztorokkal, de még portyázó szegénylegényekkel is szót érte, elérte a hajdu földet, a hol akkor Bekk Pál vigan tanyázott, mivel kedvelte a barna hajdu menyecskéknek főztjét. Bekk úr, a király üzenetéből mindjárt tudta, most derül fel szerencséjének napja; azértlan maga is nyergeltetett és a fullajtárral együtt megsarkantyúzta paripáját és mentek-mendegéltek: meg sem állottak Budaváráig. Ferencz király gyönyörködve fogadta napbarnított arczu hű szolgáját. Még az asztalához is odaültette... Aranypohárból ittak... Bekk Pál uram nem felej-

tett el németül, tehát megértette a magyar király jószándékát. Parolát adott rá, elvezeti a királyt bármely felé a magyar földön. Ugyis történt.

* * *

A magyarföldön mindenütt bandaszóval, uri lakomákkal fogadták Ferencz királyt, a kit ha ugyan nem is ösmertek, a kinek ha ugyan nem is értették a nyelvét, de annál inkább ösmerték a földmérő Bekk Pált pajtást; azért Ferencz király nem is panaszkodott a magyarok vendéglátása ellen; sőt ezt a nagy szeretetet, nagy barátságot és egyéb uri tulajdonságokat kitapasztalva, magában nem egyszer sajnálkozott és röstelkedett is a magyar király, hogy ő miért is született németnek! ... Mindenfelé szilaj magyar bandaszóval, nagy dinom-dánommal fogadták a szelid német muzsikához, bécsi „vakparádék”-hoz szokott Ferencz királyt, ki midőn (a hajduság földjén utaztában) a téglási rengeteg erdőben a vadásztanyát elérték, ekként szólott vala kedves földköstölőjához: – Itt ugy-e megebédelünk? De itt már, ugye kedves Bekk Pál, csak nem lesz cigány muzsika?

Bekk Pál bécsi madárnymelen felelt vissza az uralkodónak, a ki csak most tudta meg Bekk Páltól, hogy ez a gyönyörű rengeteg erdő is a királyi kincstár tulajdona. Kellemes pihenő esett a lombos öreg fák alatt. Ferencz király félvállra vetette aranyzsinóros mentéjét; használt a királynak az erős, tiszta magyar erdei levegő. Megjött az étvágya és vigan ütögette össze színezüst sarkantyúját, amidőn Bekk Pál sűrögve-forogva jelentette: – Felséges királyom! az asztalon a leves...

... A leves? Az asztalon? Ferencz király egész elcsodálkozott, mert odaszámított, hogy az özbörtarisznyából hideg pecsenyét muszáj bicskázni. Pedig hát nagy kópé volt ez a Bekk Pál és míg a király az embereivel a bársony lópokróczon az öreg tölgyfa alatt heverészett, addig Bekk Pál a már előre kirendelt gyönyörű szép hadházi menyecskékkel és lányokkal olyan ebédet főzetett a vadásztanya tűzhelyén, hogy ez ebédhez még a király is odaülhetett. Oda is ült az erdőcsősz virágos hátú, nagy karosszékebe... Minden kitűnő magyar csemegével szolgált Bekk Pál. Volt ott még tyúkhúsleves is csigatésztával. Csak a töltött káposztát piszkálgatta finyásan Ferencz király... Annak is a hosszú czopfos, bibircsós veres orrú udvari főorvos volt az oka, az sugta titkon oda Ferencz királynak:

– Felség! hát nem ösmeri? Ez a töltött káposzta! A magyarnak orvosság, de a németnek betegség ez...

Az orrát fintorította és a töltött káposztás tálat ijedten tolta arrébb a magyar király, a kinek a többi fogás az utolsó falatig

zlett. Az édes tokajitól, a rubinpiros egri bikavértől és a jóillatú diószegei bakabortól pedig kiderült az arcza és midőn a vadgalamb bögését hallotta, itt az erdő csöndjében egyszerre úgy vágyódott a magyar muzsika után, a melylyel a parádéknál már annyiszor előbódították a fejét ezek a szilaj magyarok. És Bekk Pál mintha csak eltalálta volna Ferencz király gondolatját; mert tudta Bekk Pál uram tapasztalásból, hogy a fűszeres magyar ebéd akkor teljes, ha a pohárköszöntőkbe belezendül a muzsika. Felállott. Aranykupáját emelte a királyra és alig hogy elhangzott az utolsó szava:

– Vivát! ...

E pillanatban rázendült az a gyújtó, andalító magyarmuzsika és mintha csak csodálatos varázslattal a levegőégből zendült volna az angyalkisasszonyok kórusa, úgy hatott a királyra e nem várt muzsika ... A Rákóczi hangjai ... Hogy szinte elfelejtette a jámbor király, hogy ő is német. Még a bajusza helyét is megsodorintotta. A sarkantyúja pedig hallhatóan pendült össze. Még dudolta is a melódiát, de hiába tekintgetett jobbra-balra, sehol sem látta a bandát. Hanem akkor aztán még a patyolat asztalkendő is leesett a nyakából és a kaczagástól csakugy reszketett a horpasza, midőn Bekk Pál felfedezte Ferencz király előtt a láthatatlan cigánybandát. A közeli terebélyes, lombos tölgyfára ültette Bekk Pál a cigányokat és miután Ferencz király a mézes tokaji borból jóízűt kortyantott, nevetve veregette meg Bekk Pál ur vállát:

– Nagy kókler maga Bekk ... No, de nem felejttem el ...

Ferencz király nem is felejtette el ezt a jóízű meglepetést; mert mikor Bécsbe hazaérkezett: a téglási koronaerdőt a hozzátartozó gazdag uradalmakkal – a főkancellárja által – mindjárt Bekk Pál udvari földkóstolóra iratta, a miről külön futárral küldte meg kedves emberének, Bekk Pálnak, az aranypecsétetes királyi adománylevelet.

Bezzeg felvirradt most már Bekk Pálra. Többé már nem taposta gyalog a sáros pusztát, mint mikor régente a lánczot húzatta a legényeivel. Batárba ült maga is. Őt hittyes paripát fogatott az ezüst csillagos, csótáros magyarszerszámba. A téglási uradalom kellő közepére pedig gyönyörű büszke kastélyt építtetett. Maga is felügyelt az építésre. Mondják: bivalytejjel oltatta még a meszet is. Az ilyen malter időtlen-időig tartja a téglát. Felment Bekk Pál uram még az épülő kastély tetejére is, de a mestergerendáról félrelépett és lebukott a földre. Kitörte a lábát. Erős természetű ember volt Bekk Pál ur. Három felcser kötözgette az eltört lábát. Addig igazgatták a lábát, hogy görbén illesztették össze és így örökéletén bízcentett volna Bekk Pál ... Már pedig

a szánta emberen nem igen kapkodnak a lányok; pedig Bekk Pál asszonyt akart hozni a tornáczos kastélyába. Mitévő legyen hát? Fölkapott egy kalapácsot és kettédettörte a görbén forradt lábát... Összeszorította a fogát. Aztán pedig a halálra rémült János huszárját szalajtottá, ő nem a tudós felcserekért, azokat már korábban kidobatta kastélyából, hanem a falubeli javasasszonyért. Ez a tudós parasztasszony deszka közé rakta és oly jelesen össze forrasztotta fekete nadálytővel és fokhagymakoszorú főzettel Bekk Pál uram lábát, hogy észre nem lehetett venni, melyik láb a törött láb.

* * *

Bekk Pál uram elindult tehát háztüznézőbe. Olyan lányt keresett, a ki szép is, gazdag is. Kassa mellett lakozott egy ilyen gyémántos rózsaszál, az öreg Bárczyné nagyságának eladó lánya. Hetedhét vármegyére híres szép és gazdag lány volt a Bárczy kisasszony, a ki a maga részéről, maga szíve indulatját követve nem is húzódozott volna az eleven, délczeg Bekk udvari földkóstolótól. Ámde annál rátartibb volt az özvegy Bárczyné nagyasszony, a ki talán maga sem tudta a jószágának, tanyáinak, falvainak számát és bizonyosan legalább is valami grófot szeretett volna vőjéül!... Nem is igen biztatta tehát jó szóval Bekk Pál urat. Olyan formán fejezte ki magát a dús gazdag nemes asszony. Hohó, szegény legény, hátrább az agarakkal... Bekk Pál uram az üres hintóval szomorúan fordult vissza téglási kastélya felé.

Mindamellett vigasztalódott Bekk Pál.

– Hugomasszony ne sirjon! Majd találkozunk szüretkor! A lugasban e szóval bucsuzott el a kedves Bárczy kisasszonytól.

Elkövetkezett a tokaji szüret ideje. Az özvegy Bárczyné nagyságának a tokaji hegyen is gazdag szőlője volt. Befogott a hintóba. A pihent paripák csakugy röpitették a dús gazdag özvegyasszonyt és viola szál gyöngye kisasszony lányát Tokaj felé. Akkor még, az 1800-as évek első részében, Tokaj igen kicsi város volt. A Tisza partján, a hegy oldalába ékelve feküdt a szabad jogu városka és midőn özvegy Bárczyné Tokajba ért, nemcsak szüret, de ugyanaz nap vásár is volt ott. Voltaképpen csak egy utczából állott Tokaj. Midőn a Bárczyné hintója elérte az első házat, le szállította a bakról huszárját. Kérdezné meg, adnának-e kvártélyt?

Beszólt hát az utcaajtón a huszár:

– Hej! Gazda! Adnak-e jó pénzért kvártélyt a nagyságos Bárczyné számára?

– Nem adhatunk! Mert ez a ház a nagyságos Bekk Pál uré... Az első, a második, harmadik, a negyedik és a további házaknál

mindenütt így felelt a gazda vagy a gazdasszony... A kevély Bárczyné pedig mindinkább dühösebben, dühösebben kiáltotta a kocsisnak:

– Hajts tovább!

Midőn már keresztül hajtottak Tokajon, az őszi eső is szörnyű szomorúan csepergett, az utolsó háznál végre így fakadt ki a dusgazdag nemesasszony:

– De felvitte az Isten ennek a Bekk Pálnak a dolgát, hát már, úgy látszik, az egész Tokaj az övé; de hát azért ebben a lucskos időben még sem maradhatunk hajlék nélkül... Hej! jó ember, mutassa meg kend, hol lakik Bekk Pál ur?

A tokaji ember gyönyörű emeletes házhoz vezette a Bárczyné hintóját... Mintha csak kedves vendéget vártak volna, tárva nyitva állott a Bekk Pál uram kapuja és Bekk Pál, mintha semmit sem tudott volna, oly nyájasan fogadta Bárczynét és gyönyörű leányát. A legszebb szobákba kvártélyozta őket... A büszke földesasszony ugyan nemsokára hazautazott, mert ki nem állhatta Bekk Pált, de most már mindamellett többet tartott felőle... Még se utolsó ember az, a kinek Tokajban annyi háza van.

Pedig Bekk Pálnak csak az az egy emeletes háza volt Tokajban, a melyben Bárczynét és leányát fogadta. A többi háznak története pedig furfangon fordult. Bekk Pál, ugyanis értesülvén Bárczyék érkezéséről, egyrészt hogy szíve választottját büszke anyjával együtt házához kényszerítse, másrészt hogy jó módját a rátarti földesasszony előtt kitüntesse, azt eszelte ki, hogy a Bárczyné érkezése idején sok aranypénzen, egy huszonnégyszerre, kiárendálta Tokaj összes házait és a dúsan jutalmazott tokaji gazdák ezért mondták – utasítás szerint – minden háznál:

– Nem adunk kvártélyt, mert ez a ház a Bekk Pál uré...

Majd nemsokára Bekk Pál is visszaadta a Kassa melletti kastélyban az özvegy Bárczyné kénytelen-kelletlen látogatását. Legfutósabb négy paripáját fogatta a könnyű kocsiba. Özvegy Bárczyné most valamivel jobb indulatúan köszöntötte Bekk Pált. Elég kedélyesen töltötték az estét. Bekk Pál még gitározott is a hölgyeknek. Másnap délelőtt pedig, midőn befogatta badáros őt lovát, így kérdezte az özvegy nagyságos asszonyt:

– Megengedi a nagyságos asszony, hogy a hugomasszonnyal sétakocsizzunk egyet?

– Meg! Bekk uram! meg, felelte Bárczyné jókedvűen, csak le ne dűtse az az én egyetlen galambomat...

– Ó, kérem, nagyságos asszonyom, az életemnél jobban ügyelek a kis hugomra, – Bekk Pál ur köhintett és a zsebéből előhúzott egy pecsétetes levelet, de már ekkor megindultak a lovak és a

kocsiból, a szép Bárczy-lány mellől, felmutatta a pecsétetes levelet... Bocsánat, nagyságos asszonyom, azt meg majd elfelejtettem mondani, hogy mi már a paphoz megyünk a hugomasszonnyal; mert ime kezemben a dispencziós levél!...

A kocsis közibe vágott a tüzes lovaknak. Nem vágattak meszsze, csak a szomszéd faluig, ottan is csak a templomig és mire a felháborodott özvegy Bárczyné fegyveres cselédjeivel odaért, akkor már Bekk Pál ur és a szép Bárczy kisasszony férj és feleség voltak. Nem maradt más hátra, minthogy az édes anya, özvegy Bárczyné, is megáldja őket...

Midőn pedig Bekk Pál, a király földköstolója hosszú munkás élet után meghalt, egy hiján száz falut hagyott hátra örököseinek. Debreczenben halt meg és a czivisek ilyen alkalmi nótával bucsuztatták el:

Meghalt Bekk Pál nagysága,
Megmaradt három jánya,
Hat szép fekete lova,
Azon vitték Téglásra,
Téglás is azt gyászolja,
De Debreczen nem bánja...

A debreczeniek ezen, a haláltól sem szelidült, gyűlölete onnét eredt, mert Bekk Pál ur királyi biztosa is volt Debreczennek és Bekk Pál készíttette Debreczen első csatornáit, amelyek sok pénzt emésztették fel a czivitásnak... És ezt Bekk Pálnak még holta után sem bocsátotta meg a takarékos czivis.

Ilyen csodálatos föld ez a szép magyar föld. Német embereket képes magyarrá varázsolni és kilenczvenkilencz falu urává növelni, csak a királyokra nem hat az ereje, azok megmaradtak osztrákoknak.

Mikor a Kékyek odahadakoztak

Első familia a Kéky, a nemes Kéky is minálunk. Gyökeres hajdúk. A primariusok közül. Akiknek hosszas lakozásuk alatt: ordinarius hadnagy, nótárius, főrmender, fűesküdt vagy legalább communitásbeli hites belső ember mindig, de mindig ilyen rangbéli ékeskedett közülök. Természetesen még abban a jó időben, mikor 80 vonás forintok és egy pár erős debreczeni csizmák valának a Vice Nótárius Uram fizetségei. A pár erős csizmák azonban fejelés nélkül értődve...

De azért csak nádasházban lakott a nemes Kéky is. Meg birkabőr bundában járt. Mint ahogy az árkon kívül lakos Halljakend Fekete Péter gazda, ki csak szabados paraszt volt, de kinek ha egy boldog perczében „az ördögadta-teremtette” kiszaladt a száján, negyven kemény pálczáit mindjárt reáverettette a nemes Kéky, meg a többi Nemzetes Bírák Uraimék, akik csak akkor néztek nagyot, mikor az 1848-ik esztendő elkövetkezett. Mikor még az eredetére új magyar, Zingarus Körti Bénit is testvérnek mondta ki a törvény. Mint csakhogy a nemes úr vámon és réven egyjogú lett a paraszttal a fizetés tekintetében. Hogy szinte teljes csodája elkövetkezni látszott a régi parasztot és polgárt csúfoló nótának:

Varga varr tanácsot, a szücs meg csinálja,
Az ország törvényét takács magyarázza,
Gombkötő és borbély azt deliberalja.

– Most még hozzá gyertek nemzetörnek. Hazát védeni! Ezt is bizonyosan fent sütötte ki Pesten valamely lelkes honatya. A humornak sem lehetett hiányán, mikor elgondolta és tervben is szépen összeállította: – ha az ellenség sok, no akkor mi meg ültessük seregrendbe, a mi magyarjainkat ott a Hajdúságon, Kúnságon, Jászságon. Lelkesednek azok most... Még fegyver sem kell nekik. Becsületesen eljönnek mind. Le is verjük a német, a ráczius regimenteket egy szálíg mind. Azután az atyafiak haza is mehetnek mind. Fegyvert ne adjunk nekik. Minek is adnánk?... Elég ha annak idején Alvinczy generális úr adott már nekik. Sok hittel úgy sem volnának erányában. Majd hoznak magukkal.

El is indultak az atyafiak. Mentek. Mendegéltek... Nemzetes és vitézlő Csohány Miklós úr Nánás városából volt az egyik kapitányuk. Matkovich János tekintetes úr Tardosról, az őrnagyuk. Mert lehető, hogy Ő kigyelmének volt a legtánczosabb paripája, melyen eléggé begyeskedett is szép úri kantárával az őrnagy úr.

Az emberséges fegyver igaz ritkaság számba ment ebben a nemzetőrseregben. Csikóbőrös kulacs, Miskolczon szőrből varrt szeredás csak megkerült valamennyinél. Hogy azért a forspontos szekereken ép úgy is néztek ki, mintha csak Viczispányt választani indultak volna Kálló városába. Göndör fürtű gubában, virágzott szűrben, hosszú aljas bundában, sinórozott bekecsben, így öregesen hozzákészültek a háborúhoz. Volt ki fokost emelgetett, a másik fringiát, de a kasza, vasvilla is meg-megvillant a harcziásabb szándékú atyafinál. Tartván kotyogós kulacsaik mellett jó tudománynak a vitézlő hadi mesterséget.

Mentek, mendegéltek a hajdú atyafiak hajnali harmat hullása alatt. Déli nap sütő fénye mellett. Korcsmáknál tartottak szorgos pihenőt. Míg egyszer csak odaértek Schwechát alá.

Nagy vizsga nap lett ez ám! Eddig még csak biztatták őket az ellenség színével. Ágyúszót sem hallottak soha. Eltekintve, ha, ritkán, Napoleon alatt kapitulált öreg katonák, disztrictusi székhelyen, sáros Böszörményben mozsarakkal lövöldöztek a főkapitány úr igtatásának nagy parádéjakor. És ime most egyszerre csak ottan állottak minden hét nyavalyáknak közepette.

Egyfelől már a falvakat látták lángolni... Amott hadosztályok, ezredek törtek egymás ellenébe... De hiszen meg van írva a schwecháti híres nap története, ahol a mi hajdú atyáinkfiainak legelőbb is csak ilyen parancsszólással voltak:

– Állj! Meg kellett állni. Bárha okosabb lett volna előretörni. Na már hogy ilyen érthetetlen is az a hadi regula?

Miért álljunk? morgolódtott Csiha Gábor választott nemzetőri hadnagy uram, aki a szabadparasztai osztályból először volt Hajdú Nánáson szenátor. Evvel a rozsdás karddal meg nem lüvöm soha azt a bestefi ellenséget. Ha közelebb érhetnénk, legalább ütnénk a búbjokra. Koldulhatna attól az ebhitű német, ha ugyan kívánná még utána a minázsit. És valójában nem volt helyes a vezér uraktól, ha mindjárt a regulához tartozott is, hogy így az ágyúk torakába állították tétlenkedni a bundás atyafiakat. Mert ámbátor finom jó, igen jó pánczél az a bunda, jégeső ellenében, de mikor egy-egy álgúgolyóbis!... Példának okáért belecsapott a virágos bunda legkellő közepébe?... Aztán rétdoldali Nagy sógor, füstös Földváry koma, meg a többi sok más névtelen atyafi véresen, roncolt testtel bukott le a földre, hát már ennek fele sem volt tréfa. Ezt már nem lehetett aczélkova taplóval elütni.

– Hát már minek is állunk itt? Hát már miért nem megyünk előre? Czilsajbának hoztak minket ide? Szülénk, családunk, gyerekekünk van nekünk? Bizony ily erős beszédre indultak az atyafiak a glédában. Az őrnagy, a kapitány alig birta szóval tartani őket. Szabad hajdú nem árult soha zsákban macskát.

Csak közelesen a csapat mellett, domboldalán, honvéd ágyúk voltak felállítva. Reguláris huszárok vigyázták az ágyút. Ezekre az ágyúkra különös hevesen tüzelt az ellenséges ágyúmester. Sok magyar huszár lehullott a nyeregből és a honvéd tüzér közül több haldokolt a roncsolt ágyúkerék mellett... Nézi, nézi ezt nemes Kéký Gábor uram Nánás városából. Neki kardja, csákánya, sőt talán még pisztolya is volt! Szép szálás ember volt a búzavirágkékszin bekecsben. Hát látja, látja, mint fordulnak egyszer a huszárok, kiket szétriasztott a veszedelmes erős tűz. Látja, hogy a nyalka huszárok, mint indulnak parancsszóváltás nélkül, de igazándiból vágatva, a határ felé... No már Kéký uram sem restelkedett tovább, hanem szólt, megrántotta a Matkovich őrnagy mentjét. Egymás mellett állottak:

– Őrnagy uram! Őrnagy uram!

– No mi bajod édes fiam? kérdezte Matkovich nemes Kékýt, aki még mindig a huszárokat bámulta.

– Szaladjunk már őrnagy uram! Szaladnak már a huszárok is! mondá rémületes, sokat mondó rövidséggel vitézlő Kéký Gábor. Odamutatott a poros felhő irányába, honnét még villogott a kard és bokrétázott a csákó forgó.

– El ne szaladj ebugatta hajdú! Hanem csak most állj igazán talpadra! beszélük, az ősi kardját kirántva. Matkovich őrnagy így kiáltott volna a hajdúkra. Azokra ugyan kiabálhatott...

– Jobb, ha az úr is szalad, még futásközben ráért ezt visszamondani nemes Kéký Gábor. Némelyik vitéz bundáját, tarisznáját, sőt kulacsát is elhajította, az úgy is üres volt... Meg nem állottak Pozsonyig, a többi nemzetőr sereggel együtt úgy elszaladtak. Csak ott lehetett számba szedni a fúrge vitézeket.

A vezérkar, magyarul stáb, nagyképű, kétkulacos főtisztjei természetesen a megfutamodott nemzetőröket okolták a csatavesztés miatt. Pedig csak állottak volna ő kegyelméék is úgy fegyver nélkül, czifra szűrben, sinóros bekecsben, rezes fokossal, öreg kuruczkarddal órák számáig az ágyúk, puskák tüzének kitéve, ha vajjon cselekedtek volna másként tiszturaimék is, mint ahogy nemes és vitézlő Kéký Gábor úr tolmácsolta? Akinek leszármazó családecskéi még ma is csak „Őrnagy Kéký” néven nevezetnek a jó hajdúságon, ahol annyi a harmatos vadvirág, mint máshol az erdő.

Böszörményi veszedelem

(Andreász de Máróék és az öreg
Thomász File köszörülgetik az
ősi kardot.)

Nemzetes asszonyaimék sírva keresgették a padlásról a nyereg-szerszámot. Padláson turbékoló fehér-galambocskák egyik-másik öreg füredi nyerget bizony gonosz módon megművelték... Az öreg kocsis suhancz fia is váltig dörzsölte a csillagvirágos kápa rezet. A rezet kiverte a zöld rozsdá és szemnektetsző fényben sehogysem akart fényeskedni.

Ihol hozta ni nemes Takaró Ferencz uram, a szücsmester is, a hatalmas nyeregbundát. Amely bunda miatt Ersuska leányzó nem egy-két keserű könnycseppet hullajtott vala. A bunda ugyanis tulajdon azon kezes Bari báránynak a hátáról került le, mely kezes báránynyal a keresztapja, a nánási kurátor ajándékozta meg Ersuskát, a gesztenye barnaszín hajú, sötétkékszemű karcsú hajdú leányt. Bari báránynak fekete szőréből, selyempuha göndör bundájából immáron most hadi nyeregtakarót készített a hozzáértő szücsmester.

Nemzetes uram pedig legényfiával és lakatos mester jó komájával, Kállai urammal a tulipántládás, nyárfadikós kisházban működött. Segédkezett még nekik a zsiros hajú, oldalt fonott fűrtű vén kocsis is, ama bizonyos Thomász File, aki szörnyen rücskös ábrázatú vala. Ő akkor volt fiatal hajdú, mikor a vitézlő nemesi rendek szép Mária Terézia királynénak oly lelkesen felajánlották életüket és vérüket. Thomász File ekkor a lecsüngő bajuszú magyar huszárokkal bevágatott még a nagy berlini piacra is, és sarczolta a Friderikus király putinás népét. Ámde az öreg közhajdú a hosszú háborúban nem szerzett kincset, rangot. Vágás ugyan ékeskedett a rücskös orczáján, meg a kemény fején, hanem amikor megöregedve, felmetáliázva hazajött a veterán, aki oberster úr Nádasdival megzavarta a büszke vitéz burkus királyt is, hát leházasodván, maga biztosítására, menekedni akart a szülei földes putri nagy szegénységétől, így került szolgálatba a gazdagabb, a tekintélyes hajdú nemes úrhoz.

A háznál aztán megbecsülték Thomász Filét, aki sátoros ünnepnapokon a félszázad esztendő idős fehér huszár köpenyét is a félvállára szokta vetni, de bizonyos ügyességgel. A köpeny elől széj-

jel hajlott és a megkopott huszárdolmányról minden zsirosnyakú paraszt szemébe odacsillogott a nagy vitézségi ezüst metália... Mostand aztán hasznát is látták az öreg Filének. A háború szörnyősége ismét reánehazedett erre a mi virágos magyar földünkre. Azt meglehete előre mindig tudni, ha veszedelem háramla a tájra, mert olyankor mindig nyájasan beszélgetett a magyar nemesekkel a német. Eget és földet, meg ráadásul a tudós Hatvani professzor uram által kellőképen kiókumált holdat is elígérte a magyarnak ilyenkor... Most hadnagy uraimék úgy beszélék, hogy a felülről jött kurrens levél szerint valamelyes Frantziaországbeli hatalmas király, bizonyos nevezetű Bunaparté nevű egyén fenyegette kemény sereggel a szép magyar földet, vagyis inkább elsősorban a Ferencz császár státusát, tehátlan a nagy felhajtás miatt lóra kell ülni, fegyverbe kell állni a vitézlő nemesi rendeknek és a szabad hajdúknak is. Hasznát tehát épezért látták nemzeti Máro úrék Thomász Filének, mert oktatta a lakatos mestert is, mint kell a régi kurucz fringiát illőmódon kiköszörülni, az öreg gazda úr pedig, hogy a hüvely rezes eresztékeit miként fényesítse csatángoló hajdú Bottyán Tóni módjára. Aztán a hatvágásra is Thomász File oktatgatta a fiatalabbik Andreász de Márót, aki különben a csákányforgatást illetőleg a restorációk alkalmával nem utolsó legény volt.

Az öreg nemzeti Andreász de Máro mázos csuporból kínálgatta az embereit. Az orros potrohán rozmaringágon még páva madár is ékeskedett. A csupor savanyú illata elárulta a bicskanyitogató hajdú vinkót, ami a vastaghajú köbéli nevezésű szőlőgyümölcsökből szüreteltetik e tájon már századok óta. Fel is fért kedvderítőül ez a potrohos csupor, mert a fiatal Andreász de Márót a másik nagy házban szép fiatal hajdú menyecske siratgatta, aki a télen sok aranyat, sok tehenet és sok dunyhát, párnát hozott a házhoz, Virág-Kola Judit. Hajdú nemesi leány. Most hát sír, szinte belehervadt a bánatba szegény; mert el kellett menni a háborúba a fiatal gazdának, aki lóra szállott hajdú nemesek és más szabadosok között altiszti rangot viselt. Sirákozott a Judit.

A kisházban pedig a férj a fiatal gazda, az ifjabbik Andreász de Máro az ősi hajdú fringiát köszörülte, fényesítette szomorúan. Szép szál volt a legény; de az öreg Thomász File maga mondta, még ily szomorún ő sem köszörült kardot. Hogy ne! ez nem kurrens levélben íratott, de szerte beszéltek a malmok alatt, a fonóházakban, a lóistállókban, mikor este a szalmaláng sejtelmes fényénél tanyázott egybe gyűlve a hajdú nép, hogy a francia király olyan krudélis, tüzes golyókkal löveti a népet, amely golyóból ha aztán egy csöpp valakire lecseppen, átégeti az a szikra a pánczelt, a ruhát, a testet is. Biztos halál az.

(Nemes Takaró Ferencz uram, a szücsmester, kurucz történetekről megemlékezvén, buzdítja az elbúsult hajdúkat.)

Szücsmester, nemes Takaró Ferencz uram épp alkalmas időben hozta ezt a nyeregbundát. Ő már útközben tetszelegve simogatta ezt a kellemes göndör birka szőrt. Figurás szavú ember és fakturás mesterember volt ő. Oszlatta mindenütt a bánatot. Most is hát, ahogy odadobta a nyeregbundát a vén diófaasztalra, kérdezte:

– No, ugy-e szép bunda? Reá ülhetne erre eő kigyelme, Ferencz császár úr is.

A nyeregbunda valójában megfelelő volt. A fiatal Andreász de Máró nem igazi gyökeres származású lovas hajdú, ha el nem mosolyodott volna erre a ritkaszép kiállítású nyeregbundára, úgy-szinte az öreg Thomász File is nagy magatetszéssel simogatta, forgatta a göndörszörű bari bőrt. Eközben hát elevenebb szavak is cserélődtek. Mert a kerges hajdú kézben derekasan forgott a potrohos orros.

A bibliát már teljesen végigolvasta Takaró mester, de olvasott ő magyarok históriáiról is nem egy sárga bőrfedelű könyvet, mikkel a tiszteletes predikátor úr házánál barátkozott össze, mert mint presbiter, bejáratos volt az eklázsia házhoz is. Osztán így neki a példás beszéd nem is esett nehezére. Vigasztalásképen a harmadik kancsónál elő is adott a szépatyja életéből egy történetet, aki még odaelő Rákóczi Ferencz fejedelemnek volt kedves hajdúsági kurucz huszárja, de persze több más ólomgombos, sárga csizmás birkabőrsüveges, sastoll forgós hajdú czimboráival együtt.

Ezek Károlyi generálissal együtt nem rakták le a kurucz zászlót a majthényi szomorú síkon, hol a kurucz vitézek még utoljára megölelték egymást, megcsókolták egymást, azután sirva indultak haza vagy a bujdosásnak. Belepte útjokat a sárga levél. Tárogató sem riadt a rónán vagy a sötét örhalomról; mert kibujdosott az országból nagy Rákóczi is.

Lovas hajdú kuruczok ezt azonban nem akarták hinni. Reménykedtek, visszajön még a palotásaival, meg nagy Bercsényi Miklós főgenerális urammal a fejedelem, azért a konok kálvinista kurucz hajdúk azt határozták, megvárják ezt az időt, addiglan pedig labancz vérben megfürdetik még néhányszor a széles hajdú kardjukat. És a tárogató méla zenéje mellett búvhelyeiken még sokáig búsongtak, várakoztak a nagy fejedelem után. Nem jött. Ellenke-

sőleg a labanczság, a németek hatalma egyre növekedett az országban, tehát e kellemetlen bolygó kuruczhajdúktól szabadulni akartak. Pálfi gróf végezetre meg is egyezett velük. Más választásuk nem is volt, mert megszorították őket, tehát elpusztulnak, vagy be állanak a császár lovasseregébe. Reállottak a Pálfi gróf úr mézes szavára a szegény megszorult, reménységüket vesztett bolygó lovas kuruczhajdúk, osztán magukra vették az azon időbeli közösügyes sárgaszínóros magyar huszár mundért. A széles, magas csákók alól daczosan villogtak ki a mord hajdúk, a fehér fűrtös kuruczhajdúk, mert sok vén vitéz is találtatott már közöttük. Ugy lehet, még a Thököli fejedelem idejéből való vén bolygó kuruczok.

Osztán tovább így beszélte ezt nemes Takaró Ferencz Andreász de Máróéknak:

– Látod öcsém! Ezek a szegény elárvult lovas kurucz hajdúk még a labancz parádéközben sem estek kétségbe. Pálfi gróf ugyanis minekutána így kiöltöztette őket, bemutatta az utolsó kuruczokat a fő-fő német hadi generálisnak is. De persze sok fegyveres labancz katona örködött a hajdúkra, mikor a frontjuk előtt a fő német generális a bajusztalan és vuklishajú Pálfi urammal együtt ellovagolt. Aztán megállott a német a front előtt és szörnyen kezdte németül szidni a karakán kurucz mivoltukat, ugymond:

– Megérdemelnétek, hogy mindnyájatok fejét lecsapassam...

Egy vén kuruczhajdú, hosszan lelógott a bajusza, nem állhatta meg szó nélkül, de kimordult a frontból a hetvenkedő német generálisra:

– Oszt ha levágnád a fejünket, akkor mire akasztanád ezt a sok bolond labancz csákós süveget. Óh te bolond német.

Pálfi gróf pedig, aki elmosolyodott a kuruczi szavakra, úgy magyarázta a főgenerálisnak, hogy a vén kurucz oda nyilatkozott: „megbánták már ők a kuruczságukat.” Mibe is az arany kardos német belenyugodott. A szegény hajdú kuruczok azonban nem mészárolhattak többet a tárogató zengő hangjai mellett.

Ilyeténképpen beszélgetett Takaró mester, mely beszédeitől a komor hajdú arczok lassan vidulni kezdtek, különösen minekutána már sűrűbben fordult a kézben az orros is. Hanem a fiatal Andreász de Máró, a nemes lovasscsapatbeli választott altiszt azt mondta mindezekre, mert fájlalta ő szívében a szép Judit feleségét:

– Ferencz bátyám! Hajdú vagyok én is! Nem félek hát a viaskodástól. Amde a franczia nem vétett én nekem, ha azért a német ellen kéne menni, akkor szívesebben ülnék a nyeregbe.

Még az öreg Thomász File is bólintott a fejével, mintha csak mondta volna ő is:

– Nagy igaza van az Andorás öcsémnek... A német az más. A német ellenében lóra ülnék magam is.

Mikorra aztán az alkonyat reá terítette sötét dunyháját a nád födeles, gólyafészkes hajdúházra és az öreg nemzetes asszony az asztalra oda állította a pislákoló méceszt, a hajdúk ekkorra kiköszörültek, kellőképpen kiköszörültek az ősi fringiát, melynek csapásitól odaelő nem egy német, nem egy török vándorolt át a másik árnyékosabbnak híresztelt világba. Sok hajdúháznál köszörülgették ekkor így az ősi kardokat.

(Nyeregben ülnek. Menekülés közben bús kálvinista halott énekeket énekelgetnek.)

A jász-kun-hajdu kerületek is a szokott módon előállottak tehát. A lovas napidiját 16 krajczárban, a gyalogosét 12 krajczárban számították fel. Forma ruháról maguk gondoskodtak. Buzavirág kékszin szép forma ruha volt ez. A lovasoknak kijárt ezeken kívül a lóporczió is. A karabélyt, a rezes pisztolyt, a lódingot a kerület fegyverházából szolgáltatták ki, kardot, fokost leginkább hozott minden hajdu nemes vagy szabados. És fel és le való csatangolás közben telt az idő. A réti virágos, rónás hajdu földről messze elkerültek a jó hajdu vitézek. De a barna szemű hajdúk táborozás közben is visszagondoltak erre a szép földre. Futó felhőktől, szálló madártól mind küldözgetett titokban haza üzenetet az öreg akáczfáktól árnyékolt ősi házba, hol kincsesdrága mátká vagy fiatal feleség búsult, sirdogált nem egy búzavirág kék dolmányos vitéz után. A réti dombakjában pedig gondosan elrejtve a gaz, a rekettye közé, árván száradozott a nyárfából vájt lápcsolnak, ha a fiatal Andreász de Máró a vén kilenczvenéves Thomász Filével abba a csolnakba beült, néha két hét is beletelt, míg a kondás földbe ásott tanyájához visszakerültek a rét, a láp titokzatos nádas világából. Ilyenkor vaddal, vadak bőrével, vízi madarakkal, emberi szem soha nem látta különös hamvas kék, sárga, piros vizivirágokkal meg volt rakva a csolnak. Micsoda páratlan élvezet, micsoda hatalmas gyönyörűség a vadászati élvezet, mikor a fiatal hajdu, ha már ép a puskája nem sült el, hát a súlyos fokossal leütötte a kerges, az izmos réti farkast is.

Aztán az a virágillatos levegő. Az ősvadon, melyben lappangó állatok, madarak ordítása, sivitása támad napalkonyatkor. Hát ezután is epekedett már a nyalka hajdu szive.

Meg aztán ékes dolog ez a vitézkedés, a nagy dombtetejéről, a juhászbundán hasra feküdvén – elnézni. Hanem ez az ekszerczió nap, mint nap után, meg azok a szigorú regulamentumok, ordinációk mind túskeként hatnak a szabad élethez szokott emberre. Már itten pedig bőven kijutott a forduljból, kanyarodásból, frontolásból marsolásból, kerengő seregből, köszöntésből, rajtahajtásból, szárnyalásból és zárkózásból és több efféle... A hajduk sűgva-bűgva dugdosták össze estenként a fejüket a tábor-tűznél. Nem mindnyája, aki lovas és gyalogos ott volt, hanem a nyakasabbak, a makacsabbak, ama mintegy ötven-hatvan főre tehető lovastöredék, amely a fiatalabbak nánási Andreász de Máró és Szoboszlórúl való Andreász de Révész hajdu urak altiszti parancsolására hallgatott.

Odavélekedtek ezek, a tábori tűz hamvadó parazsát piszkálgatván, lám ni! lesántul, leférgesedik már a tánczos járású Fakó, meg a fürge futós Csillag lovunk is. És még mindig nem jön a háború. Mert ők úgy képzeltek a háborút, mintahogy restorációk alkalmával szokták gyakorolni a vitézkedést, sem kanyarodás, sem szárnyalás jobbra balra, bűződozás ide, majd oda árkon-bokron keresztül, hanem ott az ellenség ni! aztán neki!

– Üsd! Csak a fejét! Nehogy megsántuljon! Mondom, ők így képzeltek a hadviselést, hisz vélekedésük szerint a francziának sem lehetett keményebb a koponyája, mint a nánási, hadházi, böszörményi, szoboszlai, dorogi vagy pediglen épp a vámospércsi szabadhajdunak. Osztán ha így rajtahajtással végezhettek volna a francziával, gondolták a hajduk, akkor aztán mindjárt is fordulhattak volna a szép hajduság felé.

Ezt a cselekedést, ide és oda való marsolást szívből meg is utálták a hajduk és a hajdu csapatból mintegy ötven-hatvan főnyi lovas hajdu elhatározta, hogy ők tovább nem nyüvik ily hasztalanul magukat, hanem lóra ülven, hazafordulnak a böszörményi disztriktus ház felé. Imhol már hetek, hónapok eltelték, imhol már eltelt amaz idő is, ameddig a hajduk kötelezték magukat, hogy fegyverbe állanak. Atyafiait így bujtogatta a tábori tüzek mellett a fiatal altiszt Andreász de Máró, meg komája szoboszlói Andreász de Révész ur, akik különben az előrsi harcban már nem egy franczia vértesen kipróbálták az ősi fringia, meg a kopogós fokos halálos erejét. Tehát azt sem lehetett reájuk mondani, hogy a gyávaság beszél belőlük.

De osztán nem is akartak ők a táborból titkon elszökni. Hogy már ők ötven-hatvan hajduk nyergelnek és mennek hazafelé, mert letelt a fogadási idejük, ezt megjelentették ők a kapitány úrnak. Ez azonban leszidta őket. Kemény fejű, nehéz fejű hajdúk és nem

ismerik a szigorú hadi regulamentumokat. Most azért ne zugjanak, hanem várják békén míg a hadak urának tetszik végét szakítani ennek a szomorú háborúnak.

Andreász de Máró és Andreász de Révész tamáskodva rázogatták a hosszú fürtös hajdu fejüket. Sarkon fordultak és ott hagyták a kapitányt, aki még már sietett a generálishoz, hogy értesítse a hajduk készülődéséről. De nem ért hamarabb oda, mint a két konokfejű hajdu úr.

Kivörösödött a generális úr nyaka, arcza, mikor meghallotta némely lovas hajduknak ezen erős kívánságát. Előbb szép szóval igyekezett felvilágosítani Andreász de Márót és czimboráját szobozzlai Révést, hogy a tábor nem debreczeni nagy szabadság, ahonnét akkor indulhat haza minden gazda, amikor a portékáját eladta, a pénzét kiköltötte, vagy hát amikor magát épp kimulatta. Táborban, mikor ellenség előtt áll a sereg, más keményebb, szigorúbb regulák járnak.

– No bolondozzatok hajduk! Várjátok ki a dolog végét! szólt a generális.

– Már pedig mi hazamegyünk innét, szólt egyakarattal a két hajdu szóvivő, mert a mi fogadási időnk letelt. Mi a jussunkat nem engedjük. Nem kuncsorgunk itt tovább, indulunk mi még ma a zászlóval.

– Katonák! ordított a gránátosok után a generális. Vigyék a siralomházba ezt a két bujtogató lázadót! A hadi törvényszék majd leszámol velük...

Azonban a pálczatörésre nem kerülhetett az auditor úrék ítélete, mert az ötven-hatvan lovas hajdu ahogy meghallotta a két vezető altisztjének a siralomházba való helyzetetését, már nyeregben ültek és kivont karddal törtek a siralomházra. Mogorván ott várta a halált a két fiatal hajdu. Meglánczolták a kezüket, haj nem nyúlhattak ők kardjuk után, pedig alig két-három lépés távolban volt tőlök. Odatámasztották a gránátosok a két hatalmas fegyvert a sarokba. Midőn egyszer csak nagy lódobogás hallatszott. Zűrzaros kiáltások, fegyvercsörgés.

– Hol vagy Máró? Hol vagy Révész? kiáltoztak a felingerelt lovashajduk, másik pillanatban már bent toporzékoltak a siralomházban. A bilincset a két atyafi kezéről leütötték, az ajtóban örködő gránátosokat lefűlelték még előbb. Aztán alig egy-két szó, alig egy-két minuta, már nyeregben ült Andreász de Máró, Andreász de Révész is.

És már vágóban indulni akart a lovascsapat ki a táborból, mert hát szörnyen nyüzsgölődött a tábor. Dobálták a riadót a dobosok és fújták a sipot a kürtösök. Hát nagy ideje lett volna ismét

bizony már tovább menekülni. Andreász de Máró azonban nagyot kurjantott:

– Hohó atyámfiai! mi becsülettel jöttünk ide, hát becsülettel is menjünk el! Ne felejtjük itt a zászlónkat. Az ősi selyem Bocskai hadi zászlót. És a vakmerő hajduk bevágtattak a tábor közepébe, ahol az ezredes kapitánynak a hadi szállója volt és onnét, tisztelettel köszöntvén a főtiszturakat, elhozták a zászlót, aki pedig elájuk merészelt állani, azt legázolták, levágták a hosszúhajú, hosszúbajuszos hajduk.

Áttörtek az előrsi vonalon. Bevallható, a lövések miatt vérzett nem egy-két kék dolmány. Hanem ez a fájdalom kicsi volt ahhoz az örömhöz képest, hogy mehettek hazafelé. Még az a század vértés francia lovas sem zavarhatta meg őket, amely a táboron kívül elbük merészkedett. Szétugrasztották a vértéseket a heves tusa után. Nehány czimbora ugyan holtan maradt le a hűséges lóról. Amde elszaladt a francia és a hajduk a halott hajduknak az erdő öreg tölgyfája alatt karddal ástak csöndes sirt.

Majd megereszgették a kantárszárat és az égi jeleket nézvé, indultak az országhatár mellől a szép hajdúság felé. Hűvösödött a csillagos éjszaka. Búsongós, egyszerű melódia zendült a vadon tájon, de persze inkább úgy dúdolván. A lovas Andreász de Máróék imént temetett vitéz atyafiakra gondolván, menekülés közben, a nyeregből dúdolgatták a legszomorúbb, a legbúsongosabb kálvinista halotti énekeket.

(Elkövetkezik a böszörményi véres veszedelem és a nagy szomorúság megejt az egész hajduságot.)

Andreász de Máróék még messze jártak a böszörményi kényes határtól, hol még szőlő is édesebb terem, mint más hajdu határon, azonban jöttük hírét már meghozták a lovas futárok, amelyeket a hadi generális küldött Böszörmény városába; mert előre beszéltek a lovashajduk; oda viszik haza a zöld selyem Bocskai zászlót. De meg különben is ott állott a hajduk disztrikus háza, ott székelt maga a büszke hajdu főkapitány. Ennek adták hírül a kemény üzenetet a térden jóval felülérő németesizmus tábori futárok, hogy a főkapitány úr visszatérítse azonnal a táborba a szökevény lovas-hajdukat. Ha pedig ellenkednének, akkor fegyvereiktől megfosztván, mint dezertorok, a hadi regulamentumokban előirt keménybüntetésüket elvegyék. Bölcsen tudta azonban a generális, Andreász de Máróék micsoda megátalkodott kurucz hajduk, azért felhatalmazást eszközölt ki a hajdukapitány uram részére, hogy az a Debreczenben állomásozó feketestrimlis német cserepár ka-

A szoboszlói lovas hajduk hadi lobogója

tonák felett is rendelkezhezzék és fegyveres erejüket igénybe vehesse az ellenszegülés esetén.

A főkapitány intézkedett hát, hogy a zászlóalj német katonaság kiinduljon idejekorán Debreczenből. Azon nap történt ez, mikor a spionok jelezték, hogy a lovashajdu csapat már közeleg a böszörményi határ fele. Felemelt fejvel lovagoltak a város alá a napégette arcú hajduk. Itt már a szülőföld áldott levegőjétől dagadt a keblük. Mint kedves ösmerős bólingatott feléjük a szarkafészkes nyárfa, kedves lombú zöld akácok. Jó akarójuk azonban sok akadt a város lakossága közül, kik óva intették őket, ne mennének be a disztrikus házba, mert a főkapitány vesztüket tervezi. Inkább széledjenek el a mértföldre futó hajdu nádasokban, mely biztos búvóhely vadnak, bolygó szegény legénynek. Ha csillapodnak az idők, onnét aztán bántódás nélkül haza lehet jutni. Ámde ha a disztrikus házba mégis bemennek, meglássák, élve nem jönnek ki onnét.

Andreász de Máró és Andreász de Révész konok hajduk, szint-azonképpen jó altisztek is a lóra szállott nemesi seregtől, így mondok erre:

– Olyan csúfságot mi nem hagyunk magunkra száradni, hogy mi most elszökjünk, mint a lovat lopó szegény legények a pandur elől. A német nem esketett fel minket katonájának. A mi fogadási időnk már letelt, így hát mi szabad emberek módjára hazajövének. Becsülettel mentünk, becsülettel akarunk hát a szülőházhoz is visszatérni. Imhol magunkkal hoztuk a zöld selyem Bocskai zászlót is, de meg a karabély sem a mienk, a rezes pisztolyt is kézhez kell adni. Gyerünk czimborák.

Beindultak a városba a disztrikus házhoz a nyalka hajdúk. A lovakat kipányválták a gyöpszélen, őrizésükre visszahagytak néhány vén czimborát, várnának ott, míg ők visszatérnek a főkapitánytól.

Tárva-nyitva állott már a disztrikus ház nagy szárnyas kapuja. A főkapitány úr előre hozzákészült a fogadásukra, mikor a hajduk a zöld selyem zászló alatt, most csak gyalogosan, a disztrikus ház udvarára bevonultak.

Andreász de Máró szószólóskodott ez alkalommal. Meghajtotta a zöld selyem zászlót a főkapitány előtt.

– Vitézlő uram! Itt a zászló, itt a pisztoly. Hazahoztik becsülettel. A mi fogadási időnk most már letelt, mi azért megyünk hazafelé.

Odanyomta a zászlót egy bámész hadnagy kezébe. Aztán pedig lelökte a karabélyt, rezes pisztolyt meg a lódingot a főkapitány lába elé. És így halomra dobálták a fegyvert a többi lovas cim-

borák is. Nem maradt a vitézeknél más, mint a kard, mit onnét hazulról hoztak magukkal.

A főkapitány úr elébb nyájad szókkal ügyekezett elejbük kerülni. Nógatta őket, fogjanak fegyvert, térjenek vissza a táborba, akkor még pardont kaphatnak, másként szörnyen bűnhődnek a dezertorsáért.

– Nem esküdtünk mi fel a németnek, szólt Máró a nánási kemény hajdu. Minket hát ne kísértgessen a főkapitány úr, mi már megyünk haza szabademberekhez illőleg. Gyerünk czimborák.

Amde elkészült erre is a főkapitány, mert csak intett és hogy kifutott parancsára az udvarról egy kerületi belső szolgál, legott megperdült a dob és a nyitott nagy kapun keresztül látni lehetett, mint özönlének a szomszéd udvarokból a feltüzött szuronyos cserepárok, a nagy rezes csákós, hosszú fehérfrakkos német katonák. A főkapitány most már keményebben ripakodott a makacs hajdúkra, hogy a reguláknak vessék alá magukat és ne hozzanak romlást árva fejükre.

Azonban megindult a hátulsó kapu felé Andreász de Máró. A többi czimboráji is keményen, daczosan követték. Még hogy ép kiléphetek az ajtón, mert már ezen oldalról is özönlött a német katona, melyek, sorakozván, úgy környékezték az elszánt hajdukat, akik egy útszéli szárazmalom kerengője alá szorultak be.

A malmot körülvették a németek. A német óbester felszólította Máróékat, adják meg magukat és tegyék le a fegyvert.

Szólt Máró, kurucz fejét hetykén felvetette.

– Nem vagyunk mi dezertorok. Engedjen minket óbester úr utunkra! A kard meg a miénk. Azt hát nem adjuk. Akinek kell, itt van ni, vegye el tőlünk. Szólt Máró és az ősi karddal úgy fejbevágott egy németet, aki már beakart bujni a malom alá, annak menten ketté esett a feje.

A főtiszt erre rálövetett a hajdúkra. Megkezdődött a borzalmas vérontás. A hajdúk gyalog voltak, a kardnál egyéb fegyver nem volt náluk. A zászlóalj katonaságnak még sem adták meg magukat, mert többre tartották a jussukat az életnél. Ők is sok cserepárt legyilkoltak, megsebeztek, mielőtt a túl erő a szuronyos fegyverrel, a gyilkos lövésekkel erőt vehetett volna rajtuk. Hanem akkor már Andreász de Máró, meg hű czimborája az Andreász de Révész, a két derék, a két vitéz fiatal hajdu úr nem élt. Az első golyókat, az első szuronyszúrásokat az ő széles mellük fogta fel. Velük együtt ott pusztult sok más derék hajdu atyafi is, ami kevés formaruhás hajdu legényt pedig élve fogtak el a német katonák, azoknak is szomorúan végződött az életük. Mert a „dezertorság és a lázadás” vádjá miatt halálnak halálával pusztították el

őket. Aki nemes származású volt közülök, azokat mind agyonlőtték, aki pedig csak szabadszármazású paraszt volt, annak háromszáz pálczás között kellett vesszőt futnia. Ezt a komisz büntetést is halál gyanánt mérték.

Eme véres napot sokáig sirva-riva emlegették a nádfedeles hajduházakban a búsongó mátkák, a kisirt szemű özvegyek. Andreász de Márónak a hü felesége, szép Judit asszony, belehalt ebbe a nagy fájdalomba. Szomorú fűzfát ültettek a sirja fölé. Barna szemű hajdu gyerek egyszer arról a fűzfáról vágott galyat. Tilinkót készített belőle. Ennél a tilinkónál még nem sirt, még nem ritt soha szomorúbban tilinkó a hajduföldön.

Földfelosztó szegény hajdúk

Kezdődött pedig az úgy, hogy mindig valának kövér emberek három rózsás tokával az áll alatt és soványak, kiknek meg a ránczok barázdálták sárga, kiéhezett arczukat.

Szomszédosak voltak a szőlőben nemzetes nánási Oláh Sándor úr és Halljakend Fekete Péter gazda. A kövérebb Oláh Sándor úr vala, mert, miket szebeni posztóverők gyártottak, abás posztóból még köpönyege is volt neki, mint csak kanczelláriai tanácsos urnak. Vagyona is sok. Nehéz ezüst kupái. Aranyozott hüvelyű kardok. Elsőbb családjából származott a hajduknak.

Ellenkezőképpen sovány, kerges testű vala az ő mivoltjára Halljakend Fekete Péter gazda. Nehéz birkabőr bundáját erősen kikoszpitolta szegényke. Télen nádat vágott. A lékekből a csikot fogdosta szegényke. És mit nyaranta barmainak vásárookra hajszolásával, kevés köles földjének bemunkálásából szerzett, azt fizetgette szorgalmasan Exequator Uraiméknak. Vékony, sárga és szőrös lábaszárán kidagadtak a soványság miatt a robotmunkától edzett erek.

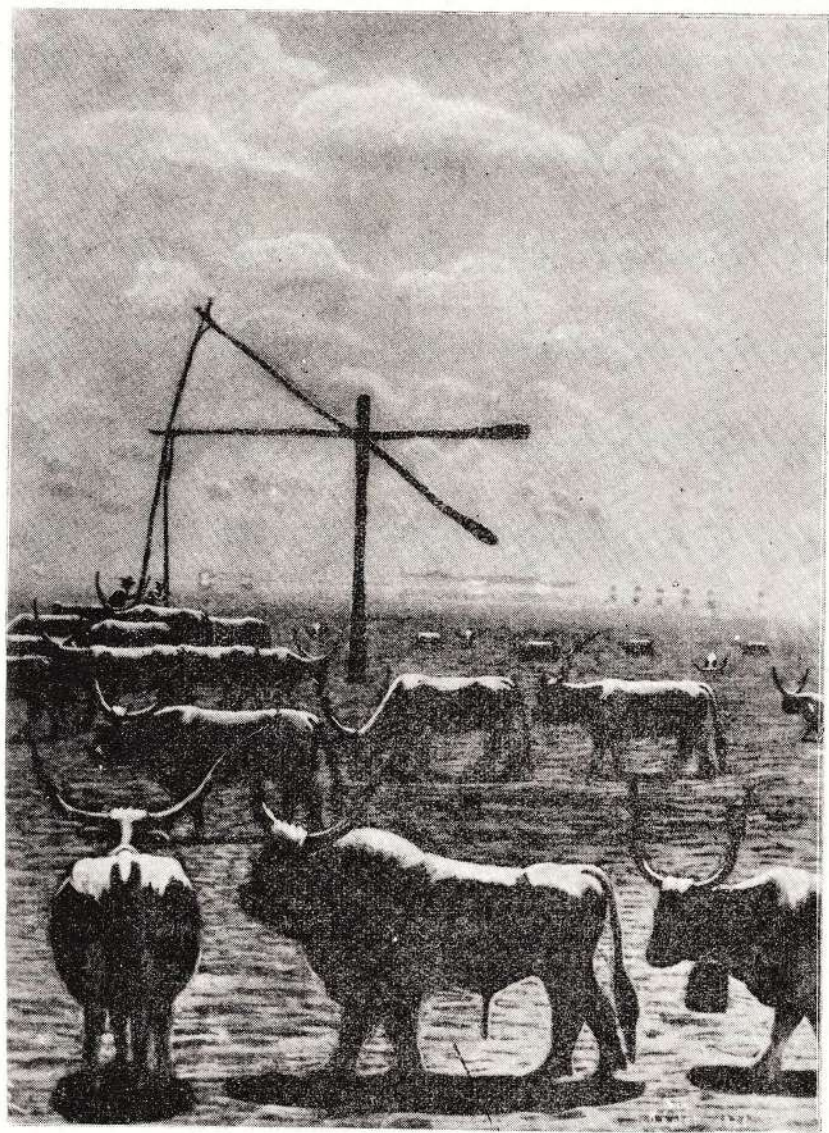
És hogy ott ültek, szomszédokhoz illő barátsággal, a hajdú nemes úr és a meztelen lábú parasztgazda a lombos diófa alatt, szunyog, mely zöngött, zümmögött, éhes csápjával belekapaszkodott a paraszt vékony lábszárába.

– Hát szomszéd még nem is érzi azt a szunyogot? Pedig bizony kitalálja szívni sovány lábszárának szegény vérit, figurázott a gazdag nemes úr, kinek, mint csak vajjal megkent fehér kalács, puha volt munkától kímélt kövér teste.

– Kendtek miatt sovány ez! Kendtek kiszívták már elébb ennek a vérét, mordult durczás hangon a goromba paraszt. Kemény tenyere suhintásával szétlapította a lábaszárán kéjtelgő falánk szunyogot.

– Péter, Péter, hőmgetett a gallérköpenyes hajdu nemes úr, bolond paraszt! Úrnak vala mindig szolgája. Hallhatád a predikátor uramtól is, mi a császárnak dukál, add meg azt a császárnak ...

* * *

Káplár Miklós: Italás a kettős kütnál. 1933

Az 1779-ik esztendő szomorúságot hozott a hajdu pusztákra. Ha tüzes kaszákkal kaszálták volna le titkos világokból jövő óriások a puszták virágát, fűvét, már kopárabb, már halálosan letaroltabb akkor sem lehetett volna az. A rétek nádasai, mintegy a föld öntüztétől, ösmeretlen módon kigyúladtak. Hetekig füstölt, csapdosott lángnyelvével a mérőföldekig harapódzó tüztenger. Kissé csak ott hűtötte hevét, hol már az ingoványok páfránytól körülnőtt ezer és ezer hideg vízszeme tükrözött...

Mert hogy az Úr a szárazsággal annyira meglátogatta a hajduk pusztáit, a nánásiak virágos legelőit, hogy még a réteken való vizek is kiszáradtak és a marhák a nagy szomjúság, a takarmányhiány miatt rakásra hullának. Halljakend Fekete Péternek is elhullottak néhány ártatlan barmai.

* * *

Anno Domini 1780, ismét folytatása az egyiptusi csapások elmúlt esztendejének.

Halljakend Fekete Péterék, szabad parasztgazdák, keserű panaszokban törnek ki nagy árvaságuk mián. Mert már nekik az emésztő szegénységnél egyébhez jussok alig is hogy marada. Csak a Tedej gazdag határit, buja legelőit is maguk között osztották fel a nemes tisztek és urak, azt a határt, honnét a hajdu ősök vállvetve pusztították ki a fekete varkocsos gyilkos ráczot. Mely hártárt azután számos vonásforintokon és aranypénzekon, a nemes város kasszájából fizetve, váltottak magukhoz tekintetes Ramocsa házy uraságtól a bírák és nemes tisztek. Megegyezett olcsó áron széjjel is oszták a halmokat, a legelőket úrimaguk nemes rokonsága között.

Halljakend Fekete Péterék, ekkor, éjszakánként titkosan is gyülekezve, alul is írt nagy szegénységükről alázatos instántiával járuhtak a Méltóságos Kegyelmes Urhoz, a Director úrhoz. Mert pennáját ki bérbe adta a szegénységnek, mindig került olyan az írástudó úri rend közül. Elégedetlen. Szegény. Vagy mellőzött. Vagy talán sértődött önértetből, mint annak előtte nemes Sári Péter, kit lázítással is megvádoltak interessatus hadnagyok, bujdosásra számkivetve szegényt...

Halljakend Fekete Péterék im' ezképpen panaszoskodtak, ma is szivrehatólag hangzó öreg, együgyű írásukban.

„Méltóságos Groff, Kegyelmes Úr Director urunk, mi kegyes Patronusunk! Nánás Városának éhen halásra jutott lakosi, a Felséges Helytartó Udvarnak alázatos azon szegény együgyű Jobbágyi, nem különben igaz hűséges Portiófizető, Quartélyos tartó és a sükségnek idején Felséges királynénknak és Felséges Csa-

ládjának számára katona állító hívei, kívánjuk alázatossággal jelenteni Panaszunkat és keserves állapotunkat, amely is röviden ebből áll, hogy minden élelmünktől, mind magunk személyére, mind pedig jószágunkra nézve megfosztattunk, mivel a kaszáló és szántóföldektől megfosztattunk, ebből következett nyavalyánk már úgyannyira alkalmatlanná tett bennünket, hogy nemhogy a Felséges Helytartó udvarnak feljebb megírt dolgokban szolgálhatnánk, de még csak magunk ruházatunknak és mindennapi élelmünknek folytatására egészen alkalmatlanná tettettünk, mely keserves panaszunk is a Felséges Helytartó Udvarnál Instánciánkba már be is vagyon adva, mely dolgaink is Méltóságos Groff Kegyelmes Director Urunknak a Felséges Helytartótanács Udvartól megparancsoltatik, hogy minden dolgainkat investigálja a Méltósága és efelől bizonyos és helyes Információt küldjön fel Méltósága, amint értésünkre esett, de ez Investigatio mivel az Interestatus Birák és Tisztek előtt foly, nem hadjuk helyesnek lenni és protestálunk is ellene, mivel a mi előjáróink mostani földosztáskor is bebizonyították (a tedeji földosztást értik), hogy földet nem adtak s ezután sem akarnak adni, de mindazonáltal nem tudhatyuk Méltóságos Groff Director Urunknak irántunk való indulttyát vagy akarattját, alázatosan Instálljuk Méltóságát s Executióját jelencse meg, mert ha semmi vigasztalást nem vehetünk alázatossággal megkövetjük Méltóságos Kegyelmes Úr Director Urunkat, kéntelenítettünk felmenni Bétsbe, mert a nagy szükségűtől kényszerítettünk, mert minden nap élővel élünk, a Portiót is kéri rajtunk, nem tudjuk pedig honnan teljesíteni, amidőn pedig hozzánk még mutatandó kegyes Patronusi válaszát elváránánk, Méltóságodnak vagyunk alázatos, de megnyomorított szegény szolgálai nánási szegénység s instánciánkat egész alázatossággal ajánljuk Méltóságának 1780. Die 11. Apr. beadó

* * *

Komjáthi Gábor."

Halljakend Fekete Péterék koszpított bundájokat már is gangosabban emelgették. Hogy tudták megvagyon írva immár szegénységüknek alázatos instantiája, mintha már csak pecsét alatt kedvükre rendezkedett volna is a Groff Director Méltósága, némelyik paraszt oly hetykén hordta a fejét. Ha már hogy sinóros disztriktusi nemesi formaruha feszült volna kiéhezett tagjain, mint csak a hadnagy uraknak, némelyik paraszt akkor sem lehetett volna hetykébb.

Pedig paraszt mindig megbánta, ha felejtette, hogy alacsony a földes putriajtónak a homlokfája, mert akkor aztán már jajgatha-

tott, ha belevágta a keményfába azt a bolondos gondolatokra mindig barátságos paraszti fejét.

Halljakend Fekete Péterék is iratták már ezután váltig szabad hajduságnak Nagyságos Feőkapitány urához alázatos instántiájakat...

– Ne legyünk terhére nagyságodnak, bezzeg most már így beszélgettek, midőn jelentették, hogy a mult napokban, korántsem mintha valamit forraltak volna, hanem csak beszélgetésnek okáért gyülekeztek egybe. Mégis Nemzetes Nánási Hadnagy Úr betsületes deputatussait küldve város cselédgyeivel együtt, mint valami malefactorokat úri színe elé hajtatta nánási szegénység biztatóit.

Koszpitolt rongyos bundáját most már rázhatta a paraszt. Halljakend Fekete Péteréket Nemzetes Hadnagy Úr Tömlöczbe rakatta. Tömlöczbe, melynek bűdössége miatt néhányan már közülök betegségbe is estek.

Annak okáért igen keserves volt az állapotjuk Ő nekik. Megalázkodva folyamodtak a nagyságos Feőkapitány úr könyörületességet gyakorló szívéhez, kegyesen siránczó szívéhez, hogy megszívlelvén ezen boldogtalan sorsukat, méltóztassék az Úr rendelni elbocsáttatásukat.

– Az Úr Isten Nagyságodnak irántunk mutatandó könyörületességét megfogja jutalmaztatni. Mely reménylett kegyes atyai jószágát és grátiáját midőn óhajtva váránk, vagyunk és leszünk Nagyságodnak szegény szolgálai Molnár Pál, Szívós István, Lakatos János, Illyés András, Komjáthi Gábor, Orsovai Pál, Tokai György, nánási lakosok.

Halljakend Fekete Péteréknek a bűzös tömlöczből már ily alázatosan hangzott az instantiájuk. A hozzájuk tartozó fehér népek sirva hordozták a mázos szilkékben nap-nap után a sovány kását a tömlöcztartóhoz, kinek csimbókosan font zsiros hajában még ólomgolyók is fityegtek.

* * *

Hajlandó volt mégis a könyörületességre a Feőkapitány úr siránczó szíve. Hajdu kerületi nótárius úr az úr Mőricz Istvánnal megíratta szépen kurrenslevelét. Ekképp szólította Nemes Hajdu Városokból össze a Sedriát, melynek úri színe előtt nánási tömlöczben szenvedő alázatos instánsok recognoscálták és attestálták, hogy csak beszélgetésnek okáért gyűltek vala össze, nem pedig valamely gonoszcselkedetnek a Nemes Város ellen teendő machinatió végett.

Ennekutánna Halljakend Fekete Péteréknek, nánási szegénységnek megemlített bojgatói, a tekintetes Hajdu Városok Uriszéke parancsolattya mellett, az Aristomból is kibocsájtattak. Adván

magukról hitvallásuknak nagyobb erősségére ezen maguk kezük keresztvonásával is megerősített reversálisukat:

„Az Aristomból kibocsáttatván, álhatatosan feltettük magunkban s erőssen is fogadjuk, hogy mi valamint ennekelőtte is semmi rossz cselekedetnek koholása végett nem gyűltünk vala egybe, hanemcsak atyafiságos beszélgetés kedvéért, úgy soha ennek utánna sem magánosan, sem többekkel edgyütt lévén, semmi olyas legkisebb szót, dolgot és gondolatot sem machinálni, sem cselekedni nem akarunk, nem is cselekszünk, amely a Nemes Város ellen csak legkisebb részben is lenne.”

Mindazonáltal Halljakend Fekete Péterék, a földeken osztokodni akaró szegénység, a szocialista parasztok együgyü elei, mégis elértek annyit, hogy a Nemes Tanács és Nemes Communitás is belátta, hogy a népnek nagy szegénysége légyen, tehát szorgalmaskodni ügyekvének azon, hogy mi módon lehetne ezen nagy szegénységen segíteni. És mint a nánási hajdu nemesek jegyzőkönyvükben nem minden humor nélküli eredetiséggel feljegyezték: „feltalálódott, hogy a Fekete Halomnál, ha a marhának nagy megszorítása nélkül megeshetnék, jó volna a szegény népnek egy kis köles alá való földet vagy gyepet osztani. És hogy ez meghatározottassék, Votumra ment a dolog s Voto Pluralitatis concludáltott, hogy osztódgyon.”

Jóna uramat a tanácsházba hívják

Jónák többen is éldegéltek Nánáson. De ki közöttük a Jóna-család hírét-nevét alapította, ama bizonyos „nyálas” Jóna uram volt, ki két kezének szorgos munkájával szegény emberi sorból vergődött nagy gazdagságra. Olyan szorgos, dolgos két kezet ritkán teremt a mindenható. Mert pihenőt még akkor sem ösmert nyálas Jóna gazda, mikor például az utczán a városházára igyekezett. Legalább is valami rossz kötőféket bontogatott a fonalaira... És mikor ilyenkor kérdezték, mert a szóval is fukar volt, rövidesen felelgetett vissza:

– Már én ilyen vagyok, – dolog nélkül egy perczenetig sem lehetek meg...

Ámde nem hiába turta a barázdát. Kapa, kaszanyél nem hiába tört hólyagot a patakemény és kerges markán. Birkatartással és disznó-hizlalással nem hiában czüllődött. Szaporodtak a földjei. Barmait külön pásztorok őrizték... Az egykori keshedt, ösztövr, kapzsi, de munkájában fáradhatatlan paraszti ember oda emelkedett, még a város másik oldalán is sürgették. Hallja kend – helyett: kigyelmed! Gazduram lett a becsületes neve, bárha a zsírosra kent-fent ködmönt még mindig szívesebben viselte a módos feketeposztó dakunál. Valójában az ételben is a zsírost kedvelte Jóna uram – főbbképpen a lángost, a juhturós bélest... A lakószobája is rakott kamrához hasonlított. A mestergerendába vert szegeken bunda vagy oldalszalonnák csüngöttek. Némelyik már sárgult az avasságtól... A falmentében pedig telisdedteli zsíros és turós hordók állongtak. Bármiféle bársonyos díványnál többre becsülte azokat nyálas Jóna, a ki mikor disznót öletett (tizet-tizenkettőt egyszerre), a disznótor reggelén minditig csapra üttett egy négy csebres hordót, azután ekként biztatta a bölléreket és bébilléreket:

– Addig senki nem megy innét haza, a mig be nem szedjük ezt a kis borocskát... Mert a négy cseber bor nyálas Jóna gazda számítása és szava szerint csupán „egy danlásra” való volt... Azt hát meg is kellett inni. Cselekedték is a mesterek és bébillérek; de mivel a Jóna uram bora leginkább eczetes ízű bor volt, méz-

zel kavarta a borocskát a gazda, kinek a méze is hordószámra állott. Persze némelyik böllérnek a belsejét zavarba is hozta ez a sajátságos és szokatlanul sonkolycsörmelékes ital...

Végül nyálas Jóna uram azt a becsületet is megérte, hogy mint jógazda ember a városi képviselőtestületbe is belőlkerült. És a mikor első ízben hívta meg a tanácsházba a pengő sarkantyus Tasnádi hajdu, a társasághoz illő módon készülődött Jóna. Az újabbik nehéz borjubőr csizmáját avas hájjal oly vastagon kenette be, a Bunyó s meg a Tisza kutyának már a csizma szagától is csorgott a nyála. A fekete zsinóros nadrágot és bekecset meg a debreczeni nagy szabadságból hozta, debreczeni legelső szabómester remeke volt azon minden öltés, minden ollónyisszantás; hanem a hosszú fürtös hajáról sem feledkezzünk meg gazduramnak. Arra különben is büszke volt. Még görbe fésűt is viselt a tarkóján. Közönséges alkalmakkor a haj annak is megtette. De már ilyen nevezetes alkalomból nem sajnálta tőle a ludzsirt sem Jóna gazda. A lábon álló üveges tékában szerencsésen kezébe akadt egy mázos csupor, mely sárgás fehér színű, szépen megüledett kenőlékkel volt színültig telve. Ugyan ludzsirnak kissé ragadós is volt a csupor tartalma, de Jóna uram nem ügyelt rá. Mindig csak azon törte a csürhe-járást, micsoda szép tisztesség is az, mikor az ilyen szegény parasztsorból gyarapodott ember a főhadnagy, a nótárius uramékkal, a nemzeti szenátor urakkal a nemes város tanácskozó házában széket ülhet... E fölötti örömében illő vastagon kikente a haját és azután kalapot téván, pálczát fogván, szép gangos léptekkel a „városba” indult.

Nyaratszaka volt. Midőn rajzik a légy és a kiskertek virágán százezrével zümmög a darázs és a méhike, mely a galambbal együtt legkedvesebb és leghasznosabb jószág volt nyálas Jóna uram szemében; mert sem a galambnak, sem a méhnek nem kell drága takarmányt adni. Mindegyik keres magának élelmet. És csakugy Isten nevében szaporít a galamb is a nádtetős padláson, miként a méhike is lépekkel rakja tele a szerény gyékénykast, melyet téli estéken fonogatnak a hozzáértő öregebb béresek... Jóna uram mégis ezen alkalommal a füstre kívánta kedves méheit; mert miközben a tanácsházhoz mendegélt, a sok légy, a sok darázs, a sok méh akként csapkodott körülte, mintha ő kigyelme maga is valami nagy virágbokréta lett volna...

Örvendezett is; midőn belépett a tanácsház küszöbén, gondolta, itten majd szabadul a kellemetlen rajzástól. Korai volt az öröme; mert a nagy hévség miatt nyitott ajtók és ablakok mellett gyüleseztek a nemes város urai, a midőn is csoda történt... Még ilyen csoda sohasem történt a nánási hajduk ezen bolthajtá-

sos tanácstermében. A sok éhes darázs, a sok dongó és a leg-szemtelenebb fajtájú légy zümmögve, dünnögve rajzott be a tanácsterembe, mintha csak parancsszóra jöttek volna... De még odáig csak tréfának vették az ügyet, a meddig a nyálas Jóna uram kikent hájas fejét dongták és lepték meg a legyek és darázsok, hanem a mikor az egyik telhetetlen darázs a nótárius ur tüzes-liljom virágszinü orrára telepedett és fulánkját is beleeresztette ebbe a borvirágos szép orrba, felugráltak az urak és a nemzetes főhadnagy ur – további intézkedésig – felfüggesztette a tanácskozást.

Ekkor derült ki a Nyálas Jóna uram végzetes tévedése. Jóna gazda összetévesztett két csuport. A hajpuhító ludzsir helyett szin-mézzel kente ki fürtjeit; azért csábult utána a sok veszedelmes darázs és szemtelen légy... És bár Jóna gazdának sirhantja is rég besüppedt, de ez az eset még sokáig fenntartja ezen különös paraszti ember emlékét; ámbátor manapság már a paraszt is jó-szagu bolti kenőccsel kenegeti az üstökét, hogy a nyálas Jóna gazda darázsai csipkedjék meg a sok hinczi-hánczi idegen divat-majmát.

A hortobágyi pásztorok köztársaságában a juhászok alkotják a népség, katonaságot. A csikós, gulyás a főrend. A kanász jól beválik bocskoros nemességnek, hanem azért, mint népség, katonaság, a juhász sem lekicsinyelni való. A juhászok homlokán is ott ragyog a büszke jel, melyet a szabad puszták napja éget a magyar pásztorok nyílt arcára. Az uraságok megtört, alázkodó házi cselédségéhez képest a maga karámja körül úr, fölemelt fejű férfi a juhász is. Odaelőbb még több szabadsággal éltek és éppenséggel nem voltak érdektelenebbek a pásztorvilág lovonjáró csikós-, gulyás-főurainál sem. Egynémelyik juhásznak a Hortobágy sík földjén túl magasra kinőtt a híre, mint magányos jegenyék a pusztán.

Odaelőbb, a szabadabb pásztorvilágban Gombos János juhászszámadó ilyen nagyhirű pásztor volt a Hortobágyon. Már a termete különleges volt ennek az embernek. Középmagas ember volt Gombos, hanem a felsőtestében olyan széles, olyan vastag csontozatú, tölgyárbozca izmu volt Gombos, két erős ember kitelt volna ebből a szélesen domborodott testből. Törzséhez illő nagy volt a feje. Rózsapiros arcából a világoskék karika szemek gyermekszeliden ragyogtak ki. A magyar komondor-kutyáknál láthatni ilyen hűséges, okos, bátor, vidám szemeket, melyeknek némely figyelmeztető föl villanásából kilángol a tiszteletet, tartózkodást ránparancsoló öserő.

Gombos Jánoshoz fogható erős ember nem került másik a Hortobágyon, sem a messze vidékéig. Bármely nagy ökröt felölelt a két első lábánál, hogy annak csak a hátsó lábvégei érték a földet. Azonban nemcsak erejével, békeszerető természetével is kivált szilaj társai közül Gombos János. Még gondolatban sem vétett senkinek. Sohasem perelt senkivel. Azon komáit is megmosolyogta, akik csúfolták:

– Komában egy jó asszony veszett el.

Gombos János mosolygott az ilyen évődésen:

– Jól van ez így, komám! Mert ha én is olyan garázda termé-

szetü vólnék, mint az a kutyaütő vén Csibi, a tömlöc fenekín rothadnék el...

A komák, magukban, igazat adtak Jánosnak; mert a vén Csibihez hasonlatos garázda juhász nem került a Hortobágy mellé-kén. Az előfába belekapaszkodott ez a fékezhetetlen vén ember. Ha földig verték, máskor ismét kezdte. A debreceni nagyvásár-ban verekedés sosem eshetett meg a vén fene Csibi nélkül. Tulajdon édes fia sem állhatta ki az öreg Csibi kötekedő természetét. Szép szál fiu volt ez a Csibi Pista. A káromkodást utálta. Gyerekkorától mindig imádkozott, ezért kedvence volt a hortobágyi szent juhásznak, a híres birkatolvaj Csontos Jánosnak is, aki tiz darab anyajuhot hajtott a Pistának, amikor az tizennégy esztendőig alig volt.

– Ezeket a juhokat a jó Isten küldötte neked fiacskám, mert sohasem káromkodol, – magyarázta a hortobágyi szent. Csakis ökegyelme tudta, hogy az ország melyik részében kereskedik valamelyik Istenkáromló juhász az ellopott anyajuhok után?...

Kedves viseletéért, jó kedvéért a hortobágyi juhászok mindnyájan szerették Csibi Pistát. Azért is nagyrabecsülték, mert nemcsak szóval, botra is bátor legény volt a Pista. Ébren alvó, minden pergő zajra talpraugró legény volt Pista. A hortobágyi fogadóban sűrűn fordult szó Pistáról. Bent az ivóban a vastag tölgyfaasztalnál vagy tiz öreg juhász tanyáztatott. Odakint a koplalónál kikötve ugyanannyi számár szundikált. A Gombos János fekete kesely csödörszámara ritkaságszámba ment közöttük, mintahogy gazdája meg a juhászok között volt a legelső.

Csibi Pisti szórakoztatta a juhásztársaságot. A nehéz kampósbot úgy forgott a kezében, mint valami szélvitorla; mert inkább káprázatos vitorlához hasonlított, mint bothoz. Midőn a legény befejezte a bámulatos kargyakorlatot, Gombos János elismeréssel nyújtotta feléje a tele borosüveget:

– Pista fiam, gyere közelebb! Huzd meg jól!

– Köszönöm a János bátyám hozzám való jóságát, – a legény jót huzott az üvegből.

Gombos tetszőleg mustrálta a bojtárt.

– Ember vagy, szerelmes fiam. Én mondom ezt szemedbe. Ügyes vagy! Jó pásztor vagy! Megbízható ember vagy! Ha akarod, Szentmihálytól benkoszton első bojtárom lehetsz.

– Mengyek, János bátyám, – felelte a fölvidult legény, – örülök, ha kendet szolgálhatom. Legalább minden juhászi tudományt eltanulhatok kigyelmedtől...

Gombos János azonban tovább puhatolódzott:

– Magad tudod, ecsém; idáig nem sokat társalkodtam veled.

De úgy hallom, hogy igen bátor ember vagy és hamar fordul kezdedben a bot?

– Ami azt illeti Gombos bátyám, ez igaz; node magam sem filek egypár koppanástól. Kapott már az én koponyám is, hanem líket még nem ütöttek rajta.

Gombos megtapogatta a legény fejét:

– Erős fejed van, fiam. Még az enyémet sem likelték meg, pedig fiatalabb koromba lett volna benne módja...

– Nem is legény ütötte meg azt akkor, bátyám, – Csibi Pista csak kimondta, ami a begyében volt, – ne bizzuk el magunkat.

– Pista, te tán azt hiszed, hogy te az a legény vagy?

– Én azt hiszem, bátyám...

– Nono, Pista fiam, – Gombos megfogta a legény derekát és megszorította.

– Jaj, Gombos bátyám, – a legény fájdalmában fölkiáltott, – a lelket is ki tudná kend szorítani belőlem.

– Pista te, hát ide mernél-i ütni a fejemre?

– Ha úgy akarja, Gombos bátyám, oda ütök én.

Gombos János levette a kalapját:

– No, Pista, hadd látom milyen bátor ember vagy. Üss ide, mert nem az az igazi ember, aki üti, hanem aki bírja.

Csibi Pistának megraggyant a bátor szeme:

– Jól van, no! Ha akarja, bátyám, odaütök.

– Akarom, akarom! – mondotta hidegvérűn a hatalmas juhász.

Csibi Pista fölemelte a kampót, kemény karral odacserdített Gombos fejére. Sikerült a lékelés. A vér menten kibuggyant a Gombos fejéből. Gombos János zsebkendőjével leborította a sebet és ültőhelyéből fölállott a hatalmas juhász. A többi juhász megilletődötten nézte az emberi alakú oroszánt! Megrebbenve huzódoztak széjjel. Mi lesz most? Hisz félkézzel széttépi ezt a legényt. Félve várták, mit mond most?

– Gyere közelebb, fiam, – mondta szeliden a hatalmas juhász. Csibi Pista bátran mellé lépett, még a szempillája sem rezdült meg, midőn Gombos János kezét fogott vele. – Ember vagy, fiam. Most már látom, hogy van bátorságod, ha engem meg mertél ütni, aki szittiphetnék. Most már teljesen megbizok benned, az első bojtárom te leszel, kedves szolgám.

Csibi Pista vidám arccal felelte:

– Megkövetem Gombos bátyámat, én sem vártam ennél egyebet, hiszen kigyelmed parancsolta, hogy üssem meg.

Gorzsás Jóska is hadházi hajdú volt. Székely Gábort is Bocskai-népéhez számították, ha mindjárt nem a birtokossághoz tartoztak is. Gorzsás volt a fiatalabbik. Nehézkes léptü, nehézkes gondolkodású, tömzsi gyalogszeres hajdú ember volt a Jóska. Vén Székely Gábor inkább madárhúsával, könnyű fölfogásával tűnt ki. Gorzsás füstös volt. A Verhenyeges Gábor hajdút furfangja, fürgesége is érdekmesítették a székely névre. Abban mind a ketten egyeztek, hogy az ákácoktól árnyékolt méhesben szivesebben hallgatták a „dungók” duruzsolását, mintsem napsütötte pusztán a kaszapenge suhogását. . . Ellenben telente a fonókban Székelyék voltak a szóvivők. Nyáron a kenyérszerző paraszti munkálkodás helyett inkább a rétséget bújták. Vadmadár tojással szedték tele a tarisznyát. Darúlövő puskával zsákmányoltak ezüstfehér tollas kócsagot. Midőn pedig tél következett, a meglékelt erekből halat, csíkot meregettek. Olykor a debreceni nagy szabadságkor hajcsárul szegődtek ráckupecek falkáihoz. Le a Bánságig járták a vásárokat. Azonban saját kézre is dolgoztak. Ha egy lovat, marhácskát elköthettek az országos vásárbán, Gorzsásékat nem furdalta a lelkiismeret. Zordonabb időben a jó gazda búzás szuszékját is megabajgatták. Kamrákat ástak ki. A tyúkólat sem kimélték. Némelykor a gypszélen vagy a nyomáson birkát is berheltek. Az ilyen birkát ítéletnapig kereshette a juhász, mert az ilyen lopott birka a két jeles hajdú pogányul telhetetlen bográcsában menten áldozati báránnyá változott. . . Mivel azonban a kihívóbb bűncselekménytől tartózkodtak, a dolgos hajdúnemzetség szemhunyvást tűrte a két javíthatatlan földterhét. Olykor a házi tömlőbe csukták, olykor össze-vissza verték a kutyaütőket, midőn néhanap rajtaveszítettek, ez volt a csattanósabb büntetésök. Csúpn a becsületes munkát nem fogta kezük. Mostan is éppen a pitvarajtóban hasalt Gorzsás. Majd kiugrott a szeme. Madzagkötél végét szorongatta. Előzőleg buzaocsut szórt az udvarra. Az ocu fölött fadarabbal föltámasztva tátongott a dagasztóteknő, a Gorzsás madzagkötele a fadarabra volt hurkolva. Galambcsapda volt ez. Gorzsás hajdú eszelte ki. Hadházi Gergely uraméknál százával

költött a galamb, midőn tyúkhús nem került, a galambpecsenyét sem vetette meg Gorzsás Jóska. Igaz, hogy nagy türelem kellett az ilyen galambvadászathoz. Némelykor sokáig a földön kellett hasalni, meddiglen Gorzsás Jóska elránthatta a teknőt...

– Hihi, hi! – csúfondáros kacagás harsant a galambvadász fülébe.

– Hogy az ördög! – Gorzsás mérgesen mordult föl. Már éppen el akarta rántani a madzagot, amikor így váratlanul megzavarták. A fölriadt galambok csattogós zúgással repültek harmadik szomszédságra. – A teremfáját neki! Vagy kelmed az, Székely bátyám?

– Hihi, hi! Józsep ecsém, nem is gondoltam, hogy ennyire csemegés vagy. Még galambpecsenyére vágyakszol?

– Valamivel csak foglalatostkodni kell, ides bátyám! – Gorzsás Jóska szégyenkezve tápáskodott föl.

– Hennyé, te pokolraivaló! Hát néked ez is foglalatostkodás?

– Hát mit csináljak?

– Mit csináljak? Mit csináljak? Még ez a furcsa! Nékem, az öregebbiknek kell számontartani, hogy hólnap lesz a nyiregyházi nagy szabadság!

– Pinz nélkül, mit csináljak én a vásárba?

– Pinz nélkül? ... Hiszen éppen azirt megyünk oda, hátha miénkünk is akad ott valamiféle seft?

– Nem bánom. Gyerünk, ha Gábor bátyám jönnek látja.

– Hogy jönnek látom-i? ... Ihol, mán a szeredás is a nyakamban van. A darulövőt is kettészedtem, a szűrűjba lötyög. Te se' titovázz sokáig. Iziben kenyeret, szalonnát a tarisznyádba, azután gyerünk.

Gorzsás hajdú nyakába penderítette a szűrt. Minekután pipájára is rácsiholt, fokost ragadott a kézbe. A két jeles hajdú „pinz nélkül” így lódult neki a nyiregyházi vásárnak.

* * *

Híres vásár a nyiregyházi vásár. A Nyírségről, Hajdúságról tiz-ezrével verődnek ide össze a vásárosok. Mostan is a baromvásárban gyönyörűség volt a jószágfölhajtást nézni. Hatalmasan mozgó fehér tenger volt az ökrök, tehenek falkája és a bársonyos szőrű kényes lovak ragyogtak, mint harmatos virágerdő. Számlálhatatlanul széledeztek a bundás birkák. Némelyik vad sertéskonda szurtos volt, mint a szurokban fűrésztött ördög... Mindenképpen jó vásár, szép vásár volt ez a sokadalom, csupán Gorzsáséknak nem sikeredett az üzlet. Gorzsás déltájt panaszra is fakadt:

– Pinz nélkül a vásárba?... Ugyi mondtam ides bátyámnak?

– Ne bosszants Józsep, – fertyegett a foga közül Gábor hajdú, – pinzzel bolond is csinál vásárt. Inkább a szemedet nyisd ki! Aztán filelj is mindenfelé... – Gorzsás váltig pislogott, váltig fülelt, csak nem sikeredett az üzlet, pedig már a lacipecsenye szaga is izgatta. Szinte nyáladozott az erős kívánságtól, midőn a foszlós fehér cipóra, ropogó bőrös cigánypecsenyére gondolt... Arra riadt föl, midőn Gábor bátyja oldalba ütötte: – Hej, te alvájáró!

– No, mit akar kelmed?

– Ne szotyogj, cimbora! Csinálunk már mink is üzletet!

Az ekhós szekeren kis tirpák (tót) fiúcska ült. Ostorral csapkodta a saroglyához kötött jóhúsu paraszti lovacskát.

– Nyete! Csak mán vinnének innét!...

Összevillogtak a hajdúk. Gorzsás már oldozta is a kötőféket. A vén Székely a fiúcskával nyájaskodott.

– Visszük mán gyermekem.

– Vigyék is! Elég sokáig vigyáztam rá!

A hajdúk a lovacskával mihamar előgyeledtek a vásári tömegekben. Székely Gábor elégülten sunyított Gorzsásra.

– Józsep, hé! Mit is mondtam néked? – Gorzsás elmosolyodott, bár érthető aggodalmak is gyötörték, mert hiszen az ő markában volt a kötőfék vége. Gábor hajdú leolvasta Gorzsás arcáról a fészket: – Ne rimüldözz, ecsém! Ha eddig segített, ezutánra is megsegít minket a jó Isten...

Gorzsás keserveset fohászkodott:

– Csak legalább a gazdáját ismerném, hogy majd félreállanék az útjából...

Gábor elnevette magát:

– Míg engem látsz, ne filj semmitül! Mindjárt kerül ennek gazdája... Hej, hé! Samu szomszíd! Hová vezeti azt a lovat?

Samu szomszéd valamelyik bizonytalan nyíri faluból girhecseske lovat ráncigált a kócmadzagon. Samu szomszéd is szintafféle rendű kupecséget űzött, mint Székely Gábor hajdúék. Az ilyen-fajta vásáros emberek szemök nézéséről fölismerik egymást... Samu szomszéd is fürkészileg állította meg lovát.

– No, mit akarnak kendtek tőlem?

– Csak a lovad akarjuk szemrevenni szomszíd...

– Az én lovam igaz jószág.

– Magam is úgy nizek! Rokony a miénkkel. Akár meg is cserélhetnénk.

Samu szomszéd is szemrevette a hajdúk lovacskáját. Űrgette, forgatta a lovat. Takaros paraszti lovacska volt az.

– Nohát nem bánom! Persze tóldás nélkül?

– Tóldás nélkül? Tán megkerültel kelméd?

– Lassabban, csak lassabban, földi! Ha kell kendteknek a lovam, jó! Ha nem kell, úgyis mindegy! De én bizony két pengő forintnál több tóldást nem adok a keselyre.

A veres Székely Gábor megrázta fejét:

– Mán látom, hogy csúfolkodik kend, szomszéd. Még tíz pengő forint tóldás sem volna sok ezirt!

– Kendtek meg tán azt hiszik, hogy én lopom a pinzt? Meg aztán nizzik kendtek az én paripámat is.

– Nyüvöd a paripádat, szomszid! A vak bárónak dicsird a lovadat. Inkább azt nyögd ki mán! Megtöldod-i a keselyt öt pengő forinttal?... Azonban sajátószintén kimondom, csakis azért adjuk ennyiért, mert otthon felejtettük a passzust...

– Megvan véve, – mondotta Samu szomszéd a bizonytalan nyiri faluból. A Samu lelkét sem háborgatta a passzus. Hamarjában fölbecsülte a cserelovat. Láta, hogy jóval többet ért a tulajdon girhes paripájánál. Nehogy megbánják a jómadarak, Székely hajdú markába nyomta az öt pengő forintot.

– Sok szerencsét! – Gorzsás megkönnyülten szusszantott föl. Megnyugodva vezette maga után a kócmadzagos lovat. A Laci-konyhánál áldomást is tartott a két ember. A keselyt a sátorkaróhoz kötötték. Maguknak ételt-italt parancsoltak. Közben Gorzsás félszemmel kifelé is pislogott. Menten talpra is ugrott a távolban támadt vásári fölzúdulásra.

– Ides bátyám, én mán csak körülzizek...

– Eridj! – Székely Gábor jóizüt kanyarított a bőrös peccsenyéből. Gorzsás elkocogott és mire visszatért, a vén Székely már muzsikáltatott is a Poczok-bandával. Gorzsás izgultan hajolt Gábor bátyja füléhez:

– Ütik ám Samu szomszidot!

– Ütik?

– Ütik bizony. Verik, mint a kétfenekű dobót... Merthogy a vásárban összeakadt a cserelű igazi gazdájával...

Gábor jót húzott a boros üvegből, azután Gorzsásnak is oda kínálta:

– Ígyál, no!...

– Köszönöm! Nekem mán eligsiges vólt, – a Gorzsás összeszorult torkán akadozva csúszott az ital.

– Így hát ütik a szomszidot... – A vén Székely nyakába kapcsolta a bekötött ujjas, keshedt, kurta hajdúszűrt, melynek a szövetségéből már kifoszladoztak a zöld levelek, piros bazsarózsák.

– Ütik ám!

– Úgy kell neki... Hm... Máskor ne csereberéljen!

Gorzsás hajdú ámultan pislantott Gábor bátyjára. Minekután még bőrös pecsenyét, foszlós fehér cipőt is méretett a tarisznyába, a kulacsot is megtöltötte borral, ekkor mondta Gábor: – Gyerünk, ecsém!

A pataki réten

Ez sem volt utolsó eset, midőn a kedves öreg nagyatyus, nemzetes Daróczi István uram százhusz hold kaszálós rétet bérelt a pataki határban a sárospataki kollégiumtól. Nemzetes Csohány János uram volt társa ezen vállalkozásban... A selyemszálú széna kellett a sok jószágnak. Tehát nagyatyusék harminczkét kaszás nánási hajduval vágatták rendre az illatos rét virágosfüvét! Már pedig harminczkét kaszás nánási hajdu ugyancsak fogja, nyomja a kaszanyelet. Nem is cselekedhettek másként. Egy az, hogy a kasza könnyen suhogott a kérges hajdumarokban, más az az, hogy nem hamvába holt ügyelőjük volt nekik manap is élő hű szomszéd, Szücs István uram személyében, ki talán még a pacsirtánál is korábban ébredt fel és maga vitte legelől a rendet, katonásan kilépven, izmos, ernyedetlen munkáskarokkal suhintván a réti mezőbe a kaszát, melyre könyecseppként hullott a virágok harmata és kövér, vastag rendek jelezték az utját, melyen a harminczkét kaszások verejtékezve, dűnnyögve követték hűségez öreg Szücs István uramat... A gazdát nem sejtő paraszti emberek csufolkodós kishitűségével többször is szeméretétitették Szücs Istvánnak a harminczkét kaszások:

– Beg töri kend magát, talán biz’ sajtot kap kend ezír’ a nagy szaladásir’...

Hanem azért a kérges marku harminczkét nánási kaszások emberségesen rendre vágta mind az anyaszénát, mind későbbed a gyöngö sarjut. Nekik is bőven megvolt a hasznok a becsületes munkájuk után, nagyatyusék sem panaszkodtak, hogy ritka volt a pataki réten a vontatókba rakott illatos széna...

Amde történt, hogy a sárospataki kollégiummal ellentétben némely földes urak pert indítottak a pataki rét fölött, a mely réten át fűzfáktól árnyékos, halban gazdag patak folydogált... Némely földes uraknak is feküdt itt rétyök, a kollégium rétyéből ehhez akartak tekintélyes darab földet perelni... Különösebben az eret, a patakot akarták magoknak tulajdonítani... A kollégium pedig nagyatyuséokra hivatkozott. A nánásiak bizonyítják, milyen terület földet béreltek és meddig kaszálták a rétet.

Tanubizonyság-tételre Patakra hívták tehát nagyatyusékat. Nevezetes uriember volt ott akkor Meczner Rudi. Maga jött atyusé-kért és a Medve ügyvéd is velök volt, a ki ezen utközben Ujfalu-ban tizenkét tojásból fogyasztott rántottát. És inderkedtek is vele, hogy tizenkét csirkét pusztított el, mert kissé zavarodott tojásból készült a Medve ur rántottája.

Két kocsi-val mentek. Tánczos paripákon. Ment maga a nemze-tes Csohány ur is. Még két nánási főkaszást is vittek tanuságra, Szücs Istvánt, meg az öreg Toronyit...

A nánásiak tanuskodtak is hiven és legjobb tudomások szerint a kollegium igazsága mellett, ami nem tetszett semmiképpen Do-bozy nevezetű főszolgabírónak; mert az uraságok embere volt és így förmedt nagyatyusra:

– Fekete lilek van abban a szip ünneplőben.

Ugyanis nagyatyusék ünneprendű szép magyar ruhába voltak öltözve... Büszke, kemény hajduember volt nagyatyus, nem türte senkitől a becsmérő szót. Most is felvillant a szeme és ott a pa-taki réten a sok külön különféle urirendek előtt annyit mondott Dobozy-nak:

– Tartsa meg az ur magának az ilyen csunya beszidet.

Azzal nagyatyus neki indult az érmentén és pontról-pontra mu-togatta a határt.

– Még itt fogtuk a halat... Eddig kaszáltunk!

A nánásiak hitet tevén: a pör a kollegium igazsága mellett döt; de a pataki kollegiumi urak tartottak is olyan áldomást a sáros-pataki nagyvendégfogadóban, sem két, sem háromszáz-asba került az a pazarkodás. A cigányok még másnap reggel is húzták, csak a két kaszás nánási magyar, Szücs hajdu és öreg Toronyi hajdu uramék buslakodtak szárnyatörött darvak módjára az asztal-vegen. Ő kigyelméjék sem ettek, sem ittak. Mindig csak az mo-toszkált a becsületes jámbor hajdukoponyájokban, hogy kik fize-tik ennek az áldomásnak a pazar költségét?

A gyékényfonók faluja

1.

1915 július.

A „kapun” tul lefordulva a rétes feketeföldekre, tul a felsőtiszai részen Szegednek érdekes tartozéka, nevezetes szomszédsága: – Tápé község. A nép nótát dalolgat a gyékényfonó kismagyarok öreg falujáról.

Szeged híres város,
Tápéval határos,
Ott lakik a babám,
Kivel vagyok páros.

Kopogós, ropogós paraszti dal ez, tánc alá még rárántják Gilágó cigány hangszerszámos fiai s füstös csóka rokonai a Gedóban, mely csárdának szellős félszere alá békeidők vasárnapján bálozni járnak ki a „Fölsővárosból” a legények, lányok, nomeg a – katonák... Ma azonban párjok nélkül széledeznek a pántlikás, libegő szoknyás lányok innét és tul a „tápai kapun”, mert a mi bátor, délceg magyar legényeink a haláltáncot járnak... Tápé öreg faluban, a gyephegy tiszai töltés belsőaljában Kuskula ur fogadójánál sem szól a banda, a zömök tápei lányok és legények sem ropják ottan különös táncukat. A megsokasodott munkától szikkadt izmu barna földnépének most csakugyan pihenő, elmélkedő napja a vasárnap; fejletlen hangon legfeljebb a libapásztor gyerekek rikoltoznak – harcias bakanótát... A régi dalokat, – hogy „Szeged (milyen!) híres város, már csak leginkább Gilágó cigány kopott fiai nyöszörögtetik foltozott hegedükön.

2.

Tápé: Szegednek hajdanta jobbágyfaluja volt. A mintegy 4000 főnyi lakosságu ősmagyar falu határán nagyrészt Szeged a földesur. A tápai tófenékben, mikor a szép sík alföldi mezőség rétség

volt, rőfös kövér halakat zsákmányoltak a szegediek, Tápé népe meg a gyékényeseket járta, vágta, melyek tele voltak a vadmadarak költőfészkével... Régi öregek úgy tartják, hogy a szárcsatojással gyurt tésztánál nincsen izletesebb... A kócsag és darumadár bokrétás tolláért is sokat lappangtak a rétség ligeteiben a zömök tápéiak, a gyékényes volt azonban az ő igazi, legbecesebb kenyérszerző földjük... A vadrét szálás, szíjjas termékéből, a szattyánbörként szívós, selymes puha gyékényből, mely mint takarmány az éhmarhának sem kellett volna, – a háztartáshoz és a mezei gazdasághoz szükséges, becses különféle árukat, cikkeket, eszközöket szőttek-fontak. Midőn gróf Széchenyi István gőzhajóval először hajózott arrafelé a Tiszán, Tápé népe gyékényből font a nemes gróf tiszteletére olyan szőnyeges, pántlikás diszkaput, milyent még soha nem látott a „láncid” világjárás építettője...

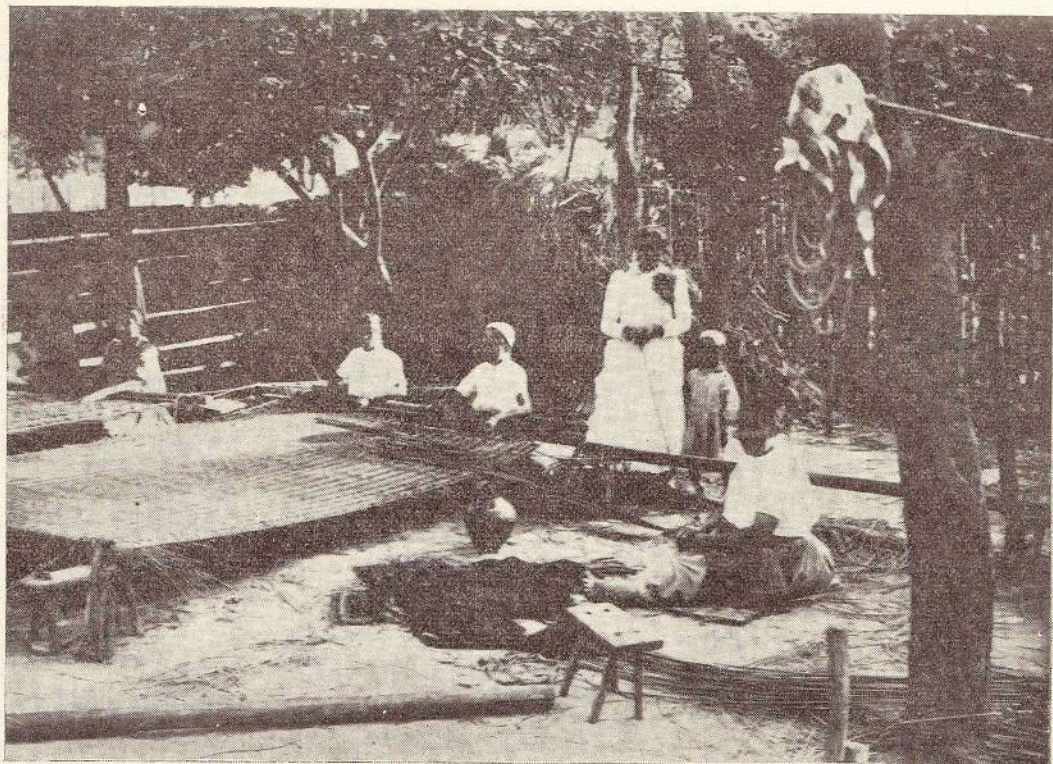
A tápéiaktól szőtt-font gyékényszőnyegek, sátorlapok, lábtörlők, tojástartó kupulykák, dohányos bödönök, papucskok, szekértvédő „ekhók”, kanapé- és kertiszek-fonatok, méhkasok, papirkosarak, kenyérszakajtók, lapos-széles kovász- és gyümölcsszárajtók, falonfüggő kanalasok, piperés ládikák állják a világpiacok versenyét és a gyékényfonók eredeti falvacskájának élhetéséhez, sőt vagyonosodásához bő jövedelmet szolgáltatnak, bár az eke leginkább kiterít a megszabályozott, lecsapolt vízü réti földekből a haragoszöld nyulánk gyékényesek torzsokjait... Hogy tehát ős-iparjukat folytathassák, fentarthassák, Tápé magyarjának – anyagért – az Alsóduna és Tisza ősmocsárjaig le kell vándorolgatni...

3.

Szeged és Tápé között több százados a kapocs, lehet, hogy éppen ezen az ur és szolga között fenforgó ellentétekre és viszonyra tekintettel, összeolvadásuk máiglan nem következett el. Testalkatára, nyelvjárására, öltözetére, szokásaira, életmódjára, építkezéseiben a szegediektől teljesen elütő, másfajtaú magyarág Tápé apró zömök, szüklátókörű ósdi, szolgabíróú süvegeelő, igénytelen, kishatárán belül elzárkózott népe, mely főként a gyékényfonásban igen ötletes és ernyedetlen szorgalmu.

Tömörkény István vélekedése szerint a kunnal elegyült szegedi ősmagyartól csakugyan más eredetű Tápé népe.

– Besnyőfajta nép ez! – mondja Tömörkény, s Árpádkori rostélyos ablaku, kőculápos, csucsos kis öreg templomával megérdemelné a vén Tápé falu aprónövésű népe, hogy a magyar néprajzi tudósok tanulmányozzák és maradandó könyvekben megörökítsék ezt az ezeresztendő óta külön életet élő őstelepét.

Tápei gyékényfonók

4.

Tápén, Kuskula uram tiszaparti csárdája körül találni olyan sárral kitapasztott, gerendákra épült házacskákat, melyeknek oldalát ha kimosta is a hirtelen megszaladt tiszai áradás, a magas gerendákra épített, gyékénytetős padláson biztonságos menedék-helyöket mindenkor megtalálják tápéi Kuskuláék... A sárgavizek közepén az éhhaláltól sem tartottak azért, hiszen a korcvesszőből hajlítva font padlásajtófélfához akasztva ott ringatódzott a nyárfa-csónyik és mindenkor nekivághattak halászni.

5.

Mióta az okos Bonyhay Sándor főjegyző Tápén megalakította a gyékény-fonók szövetkezetét, szemlátomást gyarapodik, csinosodik a kis-öreg falu. Szegedtől végig köves uton lehet átsétálni Tápén. A kerítések töven is ott kanyarog ma már a téglával rakott gyalogjáró. Ártézi-kut ontja az egészséges, üdítő ivóvizet, s e kedves faluban magas, tornácos szép házak sorjában épültek... A béke utolsó esztendeiben évi 100–150 ezer koronát megkeresett a falu népe a gyékényfonással; mióta azonban a háború kitört, 20–25 ezer koronára csökkent forgalmuk az ügyesen forgatott háziiparcikkból. Nem busulnak azért, hiszen tudják, hogy ez csak átmeneti állapot. Kertészkedéssel, gazdálkodással, aprójószág-tartással és eladással igrkeznek behozni (és be is hozták!) a gyékényfonásnál elmaradt szép jövedelmüket.

– Ha én most belenyulhatnék a tápéi tulipános ládácskába, – beszélte ragyogó szemmel szőlővel befuttatott fillagóriájának asztalánál jó Bonyhay Sándor, – a ládafiából is könnyen összeszedhetnék most a hadiköltségekre egymillió koronát.

6.

Tápéről, a gyékényfonók kis falujáról ez ideig mintegy 700-an katonáskodtak oda. Odaharcol a község négy fiatal tanítója is. Ahol így a tanítók, a jegyző és a pap (Bogos tisztelendő ur a jászföldről maga is karakán magyar!) – elől járnak a hazafiságban, nem csüggeteg a falu népe sem.

– Bár a srapnellek repkednek körülünk, nem félünk mi semmitől, – harctérről küldött leveleikben folyton ezt irogatják haza a vastuskószömök tápéi vitézek, kiket nem aggaszt otthonmaradt családjuk sorsa sem. Ahol elvitték katonának a gazdát s magára maradt az asszonynépség, a Bonyhay főjegyzőtől okosan vezetett „gazdakör” közérővel szántotta fel, vetette be a menyecskék par-

lagföldjét... Amennyire csak lehető volt, még a vizes aljfeldeket is bevetették – paszulylyal... Talán őszre nem lesz majd 50–80 krajcár Budapesten sem egy liter paszuj?

7.

Megreszkíroztam egy kérdést a háborus marhaállomány sorsa felől! A budapesti rémséges husarak és uzsoráskodások után ítélve, ugyanis szentül hittem, hogy Magyarországon már minden marhát felemesztettünk és a magyarországi jószágtenyésztésnek már csak multja van, jövője nincsen...

– Tévedésben vagy, kérlek, – mondta Bonyhay barátom őszinte nagy öröömre és megnyugtatósá, – ezerkilencszáztizennégy május hava óta nem hogy apadt, inkább szaporodott a mi kis falunk jószágállománya. Tavaly májusban kétszázharminchat szarvasmarhánk volt, az idei háborus májuson pedig kétszázkilencvenet olvastunk össze... Körülbelül ilyen az a szaporodás, persze, arány szerint, az ország más falvaiban is...

Hogy pedig a nép itt maga is szaporodik, nemcsak az utcán, csordajárás-főutján sürgölődő gyermek-csoportok után ítélve: tapasztaltam, hanem főjegyző barátom szöszke fürtös csimotáit is kedvtelten simogattam körül... Még teljesebb örömünkre a várán-várt tavaszi eső és bugyborékokot vetett és a hatalmas tavaszéji eső után orrom, szájam, szemem, egész arcom telecsapódott a felüdült Tisza-vidék nyers, zsiros, kövér levegőjével... Szegedi kocsisom a bakról szuszogva biztatta lovacskáit. A békák az utszéli tóból reszkető torokkal kántáltak a sötétségben magánosan csörgető kocsi után. Háborus gondok ide, vagy oda!... Magamban egyszerre csak mosolyogni kezdtem, midőn eszembe jutott a hadbavonult óriás tápéi kovács, kinek katonáéknál – a falu regősei szerint – három derékszijból kellett csinálni egy megfelelőbbet.

A Józsa Gyuri kastélya

A kalandáriumcsinálók az 1892. vagy talán az 1893-ik esztendő-t írták, mikor a Thaly Kálmán-párti civisek „Debrecen” lapját a szlávosan szőke Kósa Barna szerkesztette – poétalélekkel... Pergedező őszi levelek halk pusztulása, a sárga nádason dideregve bújócskázó szelek, egy barnaszemű szelíd feleség s egy galíciai mámoros körutazás emlékei az őszivirágsorsú, rajongó magyar-barát lengyelekről – ihlették dalra ezt a méla, kékszemű ifjú poétát, aki, mint 48-as szerkesztő, ádáz haraggal támadta minden-nap Tisza Kálmánt a Csanády Sándor bátyánk átkos „Ausztria-Bécsjével” együtt. Vaspálcás gróf Dégenfeld József ellen is harsantak föl dörgedelmes kuruc szózatok. A vizeslepedőt Polgár Papp Lászlóra is sűrűn ráteregette jó Kósa Barna, mert átal-kodott főispán-párti kortes volt ez az öreg polgári bormérő is...

És így csak valahogy megelégedéltünk, noha a pecsovcis rendőr-kapitány Végh Gyula bátyánk – alighanem titkos főispáni utasítá-sra „Gyulafi” néven – irgalmatlan verselményeket helyezgetett el a tárcarovatunkban. Barnának ám ez sem volt elég. Megrontá-sul, a poétaszerkesztő, utóbb engemet, a riporterét is beleszabadít-tott a politikába. Édesapám egyik legkedvesebb barátjáról, a ke-mény magyar úr Ferenczy Elek bátyámról követválasztás alkal-mával gyilkos cikkeket írogattam, hogy hívei, a kormánypárti ku-lacsokkal ékes dorogi hajdúk azért akarják nánási követté válasz-tani, mert szabadulni akarnak tőle, mint – főszolgabirájuktól. Persze Dorogon meg Rájk Imre volt a bíró, hazaáruláson elkez-dve, sok minden gonoszságot rákentem erre a furfangos hajdú atyánkfiára is.

Valahogy így csak megelégedéltünk... Csupán a „Debreceni El-lenőr”-rel, kormánypárti laptársunkkal nem voltunk szerencsé-sek, ezt a jó újságot is poéták szerkesztették. A nemesízlésű Vértessy Arnold és öccse Gyula voltak a szerkesztői, a Szabolcska Mihály, kis Zoltai Lajos úr, az iszákos zseni Kovács Gusztó és a többiek társaságában. Nem voltunk szerencsések velük. Vértessyék felől, Kósa Barna, mint a répát vághatta a kormányt, ugyan be-

lénk nem kötöttek... Mi, fiatalabb újságcsinálók inkább a fogadókban, kávéházakban rögtönöztünk botrányt, mikor még a Vilmos-vendéglőjében az ösztövér galíciai Herr Scheiner „zengeráj” direktor táncolt, énekelt, tájcsolt a – lengyeleivel, és tolcsvai Bónis Sándorék karddal-pisztollyal nevelték lovagias erkölcsökre a tanulékony fiatalságot. Boldogult birkózó bajnok Bereczky Lajos, másként „fóka” s vívómester Nagy Kálmán (később kiváló törvényszéki bíró), mint párbajsegédek állandóan készenlétben voltak. Kutyaharapást persze akkor is csak szőrével gyógyítottuk. Minden nótás ma-nak, még nótásabb lett a holnapja s ilyenkor sör-bor kúrát tartani a vasúti vendéglőbe sűrűn kiruccantunk, ahol meg az Aranybikás Fehérvőnél, Haselmayer úrnál különösen fel-séges ital volt a tokaji szamorodnija. Ez a bor csak úgy szikrázott a pohárból. Fel-felpezsdült az illatos arany-sárga folyadék. Savanykás, mégis édes zamatjában rejtőzött a rózsás mámor, melyet az énkorombeli öreg s ifjabb nemzedék – őserők pusztulását, érthetetlen lehanyatlását látván, az imádott magyar földnek rémséges megrendülését és elcsuszamlását érezvén – riadozólag büfelejtésül, öngyilkos vigaszul s talán elgyávultan is keresett.

* * *

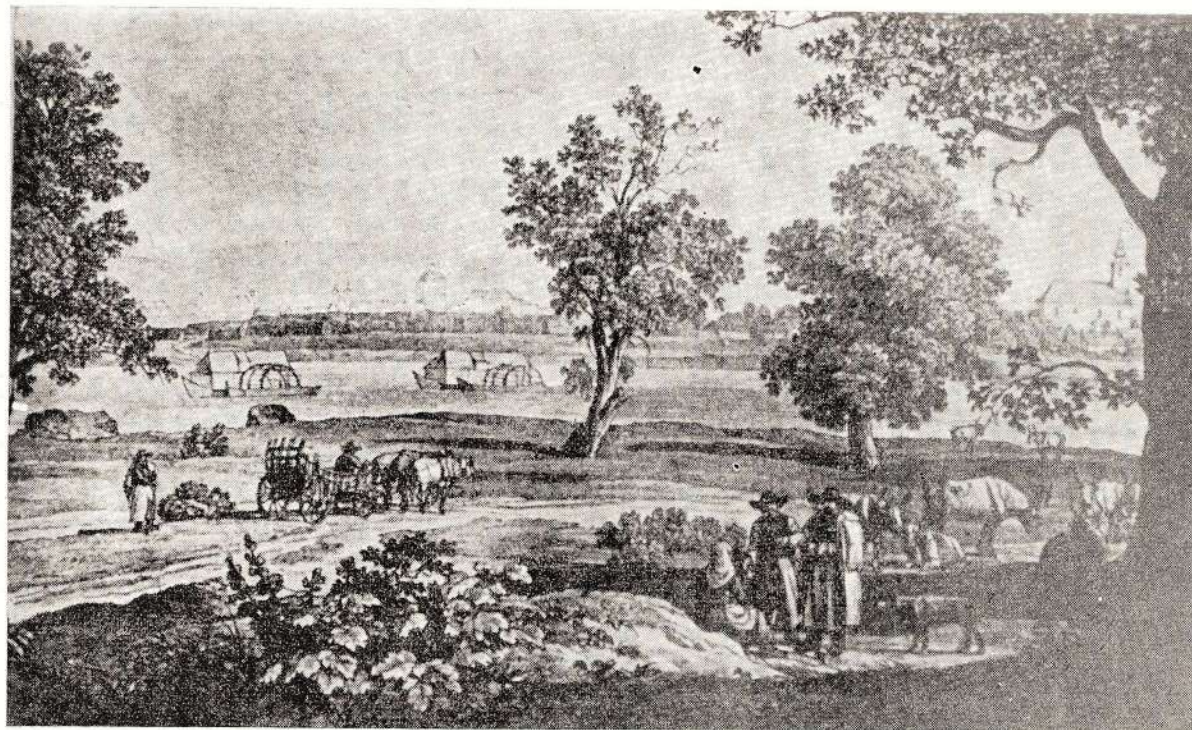
Füstös, borongós levegőjű volt ez a vasúti vén fogadó, egyik délután vidéki urak beszélgettek itt a szomszédos asztalnál, akkor még nem voltak olyan suttogósok az emberek. Hangos volt az őszinte szó. Nyiltabb volt a magyar tekintet. Én tehát jól meghallottam, ezek az urak éppen Józsa Gyuriról, a Józsa Gyuri vályogból épített híres füredi kastélyáról újságoltak valamit. Már nem emlékszem, lebontották, vagy összeomlott-e ez a hirhedt kastély? Másnap avatag zamatú cikkelyt penderítettem a vasúti vén fogadóban ellesett beszélgetésről, írásomat a fővárosi újságok átollózták, jó Kósa Barna szerkesztő ekkor buzdított először, hogy a régies magyar dolgok megírogatásával foglalkozzam.

– Érzéked van hozzá! – mondotta Barna barátom (börtörkű fél-literes mellett) a Cegléd-utcai Kispipa vendéglőben Kemény János komámuramnál... De, bizony, reám küzdelmes, tanulságos, lelkem mélységeit felkavargató évtizedek múltak el, míg nem – egyebekből kikopva – valóra váltak az első ábrándok és most csendesen, szeretettel közreadogatom útszéli emlékeimet: okulásul... Másoknak, véreimnek egyszerű történetecskéi ezek, ámde, mint sárga nádason bujócskázó őszi szél, az én fájdalmas magyar lelkem is ott sóhajtozik bennök.

A váci vizimolnárok

Ide Budapesthez alig jó ugrás a Tabánra emlékeztető kanyargós sárga síkátoraival, ódon templomaival, százesztendők óta megkövesült mozdulatlan vén hajlékaival: Püspök-Vác. Még ottan használatban és köznepszerűség mellett duruzsolnak őrlős vizimalmok: persze a régi jómódhoz, a régi, a Dunán óriás libafalakához hasonlatosan széledező hajdani malomcsoportokhoz képest már felettébb megfogyatkozott számmal. Az 1830., 1840., 1850., 1860. és 1870-es esztendőkből Kresák, Tóth, Tokodi, Kamerer, Maizner, Krenedits, Kis, Dávid, Jungl, Gábiel, Szedalik, Rittinger, Raider, Tordai, Havas, Belinyi, Bakai, Wohl, Kozma, Balog, Simon, Komman, Kampman, Krottentaller, Zerényi, Kollár, Jaska, Lehotzki, Kuzdi, Joó, Fehér vizimolnár dinasztiaiak leszármazói közül már alig néhányan üzik az ősöknek ezt a népdalokban, különféle csipkelődős és dicsőítő közmondásokban megörökített szép foglalkozását... Kisvácra Hevér István a fiával a dunai molnároknak még a régi tisztas rendjébe tartozik. Hevér István az idők változásával sem adott tul apának örökségén, hanem a korhoz fejlesztette vizimalom üzemét és felvette a versenyt a gőzerővel. Még idáig nem bánta meg merésznek, kockázatosnak tetsző vállalkozását Hevér István, a régi, híres, tisztas céhbellekre emlékeztető ezen derék magyar mester; hiszen apától örökölt öreg nagy malmához már a gőzmalomkorszaknak felhajnállásán még másik olyan viziműmalmot építtetett és rendezett be, melyeknek párját, mását a mohácsi és bajai Dunarészekén kívül hiába keresnénk.

Hevér István és fia két malmán kívül még Jelenffyéknek és társaiknak van öt malmuk lehorgonyozva a váci Dunán. Ezek a Noé-bárcájához hasonlatos házhajók és a nagy hajtókerék tulsó végét megfektető völgy-, azaz inkább védhajón ringatódzós, iromba testű, remek malomkészségek a régi idők duruzsolós malomkövet összefoglalják az ujkor boszorkányos hengermalom készülékeivel. A megmondoltan kevergő malomkövek lisztjét illatosabbnak, édesebbnek tartják a magyar asszonyok; de gyorsabb a hengerek munkája, szitaival az inasok és az asszonyok dolgát is egykalap alatt elvégezi... Hát a Hevér Istvánok kívülről öregesnek

Hajómalmok a Dunán, Vácnál. Ált. Jakob rajza. 1826

tetsző, belső örlő-berendezésükben azonban korszerű vizimalmából, – hiában fűttyögetnek, hiában süvöltöznek a széles Duna mentén is füstös gőzmalmok, – nem fogyatkozott el az őrleni való s nem pártoltak el a „szeres”-ek. A váci hét vizimalom még fentartja magát és gyarapítani fogja ezental is szorgos gazdáit. Nem az őrlés hiánya miatt áll a garatja, s csukva vízrenyíló ajtója mostan is az egyik szélső, a parthoz közel kihuzott vizimalomnak, hanem mert fiatal gazdáját és legényeit mind elvitték a muszkát s rácot verni katonának, alsóváci Hevér István molnár-mesternek a fia és veje szintén így odakatonáskodnak.

* * *

A partról, széles öreg csónakon vastagbajuszu vén molnárlegény szállított be a fekete szoknyás piarista tanár Divényi Gyula páterrel együtt a vizimalomhoz. A malom enyhős, lisztes illatját tele tüdővel szívtam be, a tele zsákok, a kerekek, a korongok, garadok, mércék, hambárok között fel s le a lépcsőkön, ahogy itt bujkáltunk: rántapadt az édes liszt... A fekete piarista reverendán igen mulatságos fehér foltokat kerekített a felülről, alulról, oldalról, mindenhonnét kavargó, szállingó áldott kenyérliszt por...

– Pedig nekünk még a kefénk is lisztes, – mosolyogta hamiskásan a mi tarka mivoltunkat Hevér István. Midőn pedig a malompadon fent a „legényszobába” is benéztem, – a Dunára pislogat egyetlen homlokablaka, asztalkából, két padból, juhőrbundával, pokróccal letakart két ágyból, guggonuló kiskályhából, furkósbotból, pár molnárszerszámból, főzőbográcsból áll ezen mesebeli Robinson-hajószoba berendezése, – jóízű magyarázatokkal Dékán gazda, a hegyes feketeszemű, tetőtől-talpig merő lisztesfehér öreg molnárlegény szolgált; például így mondtam én:

– Ezen a kis dobkályhán még krumplit is lehet sütni...

– Nem szereti a molnár a krumplit, – egészséges, fehér fogorát rám vigyorította Dékán, – a hust szeretjük mink, no meg a túrócsuszát... Kora tavasszal és késő ősszel a melege is elkél itt a kályhának, éjszaka élesebb ám, hegyesebb ám a hideg a vizeken és hogy fuj, hogy sir-ri a szél a fekete Dunán. Nyiszorog a vizimalomnak minden eresztéke, olykor neki-nekikoccan valami a hajóház vízbe süllyedt alsó fájának s falának, a vaksetét éjszakában, ugy lehet, valamely uszó emberi holttest nem találja útját?...

Malik Pista Ferenc váci révfelügyelő, aki annak idején maga is a vizimolnárságon kezdette és később mint váci uszómeister temérdek öngyilkosjelöltet és titokzatos holttestet kifogott a Duná-

ból, ezekről az uszó holttestekről beszélte az érdekességet, hogy míg a nők holtteste hanyatt, a férfiaké arcafordultan uszik a mormoló hullámokkal. Az öreg viziember, Malik szerint: ennek az érdekes, titokzatos jelenségnek, – mert mindkét nemű gyermek-holttesteknél is ugyanez az eset, – magyarázatját még senki nem tudta megadni, hát én is csak egyszerűen közreadom.

* * *

– A háborus idők a vizimolnárnak is megnehezítették az életét, – beszélte barátságos portáján, „molnár-ozsonna” közben Hevér István (a kékszemű szép Pepike, az öreg molnár bájos fiatal menyecskelánya ropogós pörkölt szalonját, gyenge zöldhagymát, felséges friss rozsos barna kenyeret, váci sillert szolgált fel még az asztalra kiterített régi öreg céhirások és könyvek mellé, – mert még hagyján, hisz ez hazafias kötelességünk, hogy katonának viszik el a molnárokat, de sem örölni, sem lisztet eladni nem szabad most hatósági engedély nélkül... A mostani időkben bizony nem egészen talál ránk a paraszti közmondás: „viz hajtja, könnyű a Duna-molnárnak...” A malomkerékbe is beleakasztják most már a görbe paragrafusokat többször olyan irodai urak, akik életükben – úgy lehet – még vizimalmon sem jártak... Mindamellet a legnagyobb ellenségünk nekünk a tűz és télen a jég, hej, egy-egy szörnyű jégzajlás de sok derék, százados fájú vizimalmot megpörögtetett már...

Mint malmai a Dunán, a törzsökös magyar dolgokról, az életet megnemesítő ernyedetlen, sikeres és hasznos munkálkodásról oly elandalítóan, a lelket elmélyesztően duruzsolt, beszélt a halkszavú, komoly, méltóságos öreg magyar vizimolnár. Az asztalvégről Pepikének, a kékszemű, szép, kedves menyecskének a karjából puffók fehér kis fiugyermek – az „unoka” – nyujtogatta felénk ártatlan kövér kis kezét; vajjon érzik-e ezek a gyermeklelkek, hogy apjuk, bátyjaik odaküzdenek, odaharcolnak érettök, ennek az oly sokáig, századok óta kiskorú szegény magyar nemzetnek szebb, szabadabb, boldogabb jövőjéért?

* * *

Mendegéltünk a magyar Dunaparton, tulnét a Vértes-hegyek zöldjéből Tahi-Tótfalu fehér házain, lentről a hajlatnál Verőce sugártornyán a békés köznapi élet mosolygott... A „Vadrózsa”-csárdánál, a váci rév előtt, a magyar vizek folyása mellől oly jól ismert és népszerű Nepomuki Szent János kopott kőszobra került elénk.

– Más időkben, más májusban erre a kopott kőszoborra is sok

kövér virágkoszorút fontak, – szólt a belisztelt feketereverendás piarista tanár, váci Divényi Gyula, – ugyanis a vizimolnároknak százados régi ünnepnapjuk május derekán a Nepomuki Szent János névnapjának alkalmatossága...

Már lemenőben volt a nap s midőn a régi vizimolnárok beszélgetésein és hagyományain elmerengtem, a folyó mély tükre-ből mintha csak ezernyi lihogó mécsláng lobbant volna fel... Az illatos tarka májusi virágok pompáját, a muzsikaszó mellett vigadozó magyarok káprázatos felvonulását, a folyón kivilágított csónakok sürgölődését, az ezernyi mécsláng fényárjától körülragyogott vizimalom-tömegek rejtelmes, sejtelmes pogánytemp-lomi feltündöklését a májusi estén, mint hazája földjébe s nemzete életerejébe szerelmes ifju poéta: mámorosultan élveztem.

Tekintetes Rab János úrnak mindjárt a Hortobágy szélén, a nádudvari határ szomszédságában feküdt a tanyája. Kösélyszögnek nevezik azt a pusztát. Jószágtartásra különösen alkalmas föld az. Tekintetes Rab János úrnak, debreceni polgár jusson, szép számú nagyjósága volt kiverve a Hortobágyra is. Disznai is voltak. Szép, nagy falka disznók.

A göndörszörű, kónyafülű fekete sereg után tisztes haszonra számított a tekintetes úr. Ámde 1863-ban közbevágott az emlékezetes szárazság. Ez az aszályos szárazság már az 1862-dik esztendőben terpesztgetni kezdte izzó szárnyait a magyar rónák fölött. 1863-ban meg fészket rakott rá. Ameddig izzó szárnya kiterpedt, a földből gyökerestől égett ki a növényzet. A tavakból, erekből, hűs kutakból kiszűrcsölt minden vizet.

Tekintetes Rab János úr a pásztorok hiradásán fölötte elszomrodott. Lehorgasztott fővel kocsizott ki a Hortobágyhoz, hiszen a gulyákba belekapott a keleti marhavész. Tekintetes Rab János úr százöt darab nagyjóságából huszonötöt hagyott meg. A többi szőröstől-bőröstől elásták a kiégett földbe. Tekintetes Rab János úr még búsabb kedvvel hajtattott a sertéseit fölnezeni. Szerencsére a disznóknak nem volt semmi bajuk. Némileg fölvidult a tekintetes úr. Vidámultan szólitotta öreg Zsidó Jóskát, a hortobágyi híres kondás számadót:

– No, Józsi bácsi, a csapások között is megvigasztalnak ezek a gyönyörű darab disznók.

– Biz' ezeknél, tekintetes uram, a harmatos szilva sem szebb, – véleményezte Zsidó József.

– Hál' Istennek a Cserén termett makk, így valahogyan majd csak kitelelnék. Hanem a szalonnával nem tudom, hogy leszünk a jövő nyáron József?

Zsidó Józsi bűtykös hüvelykujjával lenyomta a sercegő dohányt a pipában, elmosolyodott:

– Szalonna? Disznótor? Ehehe! Senkinél sem lesz több, mint tekintetes uramnál.

Disznóvásár (Sz. R., 1922)

– Hiszen kapányi szál kukorica nem sok, annyim sincsen Józsi bácsi.

A vén számadónak bodor füst szakadt föl a pipájából.

– Ehe, – kahintott József, – a tekintetes úr csak bizza kondására a dolgot, elvégeztük már mink azt a Gyurkával...

Tekintetes Rab János úr ösmerte a hortobágyi pásztorkodást, hogy tudniillik pásztor uraimék nem szeretik a sok szót, még kevésbé a kérdezzetést, kezet fogott Józseffel:

– Isten áldja.

– 'Sten áldja a tekintetes urat is...

* * *

Az aszályos esztendő csupán a nádudvari hajdúknak hozott nem remélt áldásokat. 1863 tavaszán annyira kiszáradtak a sekélyebb vizű, nádudvari rétek, hogy a máskor inkább csikban, halban gazdag tőfenekeket is főlszántogatták a nádudvariak. Ahol azelőtt a buzogány rázogatta haragos sötét fejét és bokrétás nádszál lengedezett a szélben, most pántlikás levelű kövérzöld tengeri szálak sudárlottak az égre. A nádudvariak minden főlszántható rétyüket tengerivel vetették be. A szűz földből óriási csöves tengerik támadtak. Az aransárga-piros garmadákon, tengeritöréskor, telhetetlen vággyal hengergődött az éhes őszi napsugár. Vadmadarak torzrikoltozásait édes nótázások váltották föl. A nádfődeles fehér hajduközségben minden góré, minden házpad, ólpad, hombár, szuszik színültig megtelt kukoricával...

Tekintetes Rab János úr disznói a Hortobágyon sinylették át a nyarat. A Hortobágy partján, a partoldalból turkálták ki az aszott gyökereket. Őszre a kősülyszögi tanyába szorultak be. Már őszre a legelő is jobban zsendült... Leesett az első hó. Elkövetkezett a tél is. Egyszer csak, karácsony után, Gyuri kondás beállított tekintetes Rab János úrhoz:

– Tekintetes uram, – mondotta a kondás, – itt az idő, számoljunk el.

– Jól van, fiam Gyurka, hát számoljunk, – felelte megadással tekintetes Rab János úr.

– Tekintetes uram, hát izé, – Gyuri kondás jobbra bólintott, balra bólintott a fejével, – hát izé, azt még eddig nem is mondtam, hogy tengeritörés után elloptak a nyájbul huszonöt darab disznót...

– Tyűh, – tekintetes Rab János úr mérgesen felförmedt, – és kend ezt csak most jelenti nékem?

– Szípen kírem a tekintetes urat, ne bosszantsa föl magát, mert én már nyomukban vagyok a disznóknak, – Gyuri kondásnak

széles mosolyra huzódott szét a szája, a vastag bajusz alól kemény fehér fogát is kivillantotta, – nádudvari gazdáknál rejtőznek a disznók. Nimely riszók már egészen meghizott.

– Hm, – tekintetes Rab János úr becsületes szép kék szemével a barnapiros kondásra mereszkedett, – hát most mit csináljunk, fiam, Gyurka?

– Mit csinálnánk? Tekintetes uram bemegy a nádudvari főszolgabíró úrhoz, majd összeszedeti az a disznókat.

Tekintetes Rab János úr a Gyurka kondás szavához igazodott. A disznók esetét jelentette a szolgabírónál, aki a Gyuri kondás bemondásával huszonhárom darab hizott disznót szedetett össze a megjelölt gazdáktól, mert kettő a szolgabírónak maradt a fáradósáért. Az érdekelt betyáros hírű nádudvari hajduk még örültek, hogy szárazon szabadultak a bajtól.

Öreg Zsidó Jóska hortobágyi számadó jövődölése beteljesedett. Lett disznótor, lett szalonna bőven tekintetes Rab János úrnál.

* * *

Tekintetes Rab János úr a disznótorból Zsidó Jóskát sem felejtette ki. Váltig szabódott a híres hortobágyi számadó, nem segített az öreg; mert a tekintetes úr maga mellé ültette Zsidó Jóskát az ősi ezüsthalmival rakott diófa-asztalhoz. Az izes torosebéd után kettesben maradtak az asztalnál. A tekintetes úr becsületes kék szemét a vén kondásra szegezte:

– József bácsi, kérdeznék én magától valamit.

– Hömm! – Zsidó Jóska megfontoltan szippantott a pipájából, de nem szólt rá.

– József bácsi, azt magyarázza meg már nékem, hogy is esett a soruk ezeknek a nádudvari hizóknak? ... Úgyis tudja, hogy köztünk marad ...

– Tudom, – Zsidó Jóska okos szeméből nevető sugarak cikáztak ki, – de hát köztünk is maradgyon!

– Köztünk marad ...

– Mert hát nem jó azt mindenkinek tudni, amiket mi kondások magunk között elvigezünk. Hát, mondok a Gyurkának, amikor a Hortobágy-folyó partjánál összekerültünk, ugyi jó ember ez a te gazdád Gyurka?

– Bár a falat kenyér sem jobb, – mondta ű, – amikor a tekintetes úr kamarája tele van, a szegény földnípe sem éhezik. Azonban az idén aligha lesz tele a kamrája. A szárazság minden vete-ményünket kipusztította. Disznót sem ölhetünk az idén.

– Pedig ugyi negyvennyolcban is odaharcolt a gazdád Gyurka? – mondtam én.

– Még pedig a huszároknál volt fűhadnagy, – mondta ő.
– Annál inkább meg kell lenni a disznótornak, – mondtam rá én, – hiszen te, Gyurka fiam, ugyi jól ösmered a dürgést Nádudvaron?

– Az anyám után félig-meddig magam is közibük tartozom, – mondta ő.

– Bizony, onnét már sok betyáros erkölcsű, huncut ember került ki, – mondtam én. Gyurka fölívágta fejét. Szikrázott a szeme:

– Tán, én rám ciloz kend? – mondta ő, de valami szigoruan.

– Dehogy, – mondtam én.

– Hát? – mondta ő.

– Csupán aziránt puhatolódzottam, ösmerős vagy-é ottand, Gyurka? Azt meg magad is tudod, hogy a tengerijőknek helyit sem lelik. A tekintetes úr meg jó gazdád; hát a többit rád bízom... Megértettél ugyi Gyurka? – mondtam én.

– Haneha a jó Isten is úgy akarja, nem hozok szígyent József bátyámra, – mondta ő.

– Annyit mondok tekintetes uramnak, ez a Gyurka nem számár ember a kondások között. Arra alkalmas íjszakákon huszonöt darab válogatott disznót hajtogatott be Nádudvarra és az ösmerős gazdáknak az udvarára hol két, hol három disznót eresztgetett be... Derik nípek ezek a nádudvari hajduk. A betívedt disznók gazdája után egyik sem kereskedett. Ólba zárták a disznókat. A jó disznótör reményiben becsületesen gondjukat viselték, rendesen felhizlalták. Talán jól vélekszem, hogy tekintetes uram sem panaszkodhatik különösebben a nádudvari hízők felől? – Mondókáját befejezte Zsidó Jóska. A tanyaház meleg ablakánál vigan cikáztak a téli napsugarak. Vörös fényrózsákat dobáltak a hortobágyi vén számadó hamiskás arcára.

Szegedi juhászok

A borongós alkonyatban, mint páralepett öreg tükörlap fekszik előttem Szeged legnagyobb tava, a vízdús idők alkalmával közel 3000–9000 hold terjedelmű Fehértó. Ennek, az ólmos szürke óriási tükörlapnak a kövér légypiszkai is megvannak. A messze-messze, szélesen elnyúló tó vizéből megannyi légypiszok pettyeiként sötétlenek a haragosszinű csata, nád, sás, káka, gyékény, bokrok. A széleken a Krisztustól megátkozott bibic „búvik” sikoltással iramlik tova. Vékony lábán tű orrocskájával kecsesen illeg a sneff. A vadrucák különféle színes fajtái a tóba aláhanyatló zuborgással megkezdik a húzást... Olykor a Tiszáról, Dunáról feltámadt hideg fergeteg hegyes karmát bele-belecsapja a zsihbadozó tóba s a haragos-setét nádbokrok ingerülten hajladoznak. A lúgos hullámok sárga sárkánytarajt öltenek, végig-végig marják a szikvirágos partot. Télen meg e tóvirág fagyott tükörlapjáról felszakad a vastag hó s a Székháton, ahol valamikor az öreg Karácsonyi Dili Gergő és Pétör, Bagyur János; a Faszka-Szigeten, hol Csurgó Jóska, Kós Mihály; a Szücs Pál-szigeten, ahol öreg Kalapács Mihály voltak a régi híres juhászok, betemetődnek a rideg juhásztanyák... A tavasz meg a lomha tó vizét sűrűen felduzzasztja annyira, hogy az elhagyott szigetek juhászkunyhói, sárfalu hodályai (isztránga), szárnyékjai, sajtkészítő verme, pincéje, száraz lábbal meg sem közelíthetők. A rejtelmes Fehér-tó ilyenkor haragvó tengert játszik. Nagy szárazságkor viszont eltűnik a vize, és az égett tőfenékből, a felpatagzott, megszakadozott tőszélről a tanyák magyarjai kocsiszámra hordják disznót táplálni a döglött halat. Maga a tó olyan ilyenkor, mint a tépett fehér szemfedő alatt elnyúlt, enyészetnek szánt óriási holttest. Csupán a tóvilágot átszelő Pogány-ér tátogatja fenyegetőleg túlvilági fekete sárveszedelmekkel rakott torkát. Ennek a folyó sárral tele ároknak talán fenéke sincsen? A Pogány-ér gyilkos dágványa oly sűrű, ragadós, hogy a beletévelyedett birkát, jószágot, állatot szőröstől-bőröstől elnyeli... A török világban a Szatymazi-dombnak és a Székhalomnak nyírottfejű török őrcsapatai a budai útszélről mindég a Pogány-érnek igyekeztek szorítani az ellenséget, a settengő szegény legényeket...

Hajdanta egyik-egyik juhosgazda és juhászcsalád 500–1000 birkával elbajlódott. Manap 300–350 darab juhnál több nem igen verődik össze egy falkába. Mikor még Szeged határán kívül Hódmezővásárhely, Szabadka, Halas, Majsa, Csólyos földjén, – a tilos rétekben, nádasok között, erek hajlatainál – lopakodva bujkálhattak, a kurgatók elől falkáikkal nyomtalanul besüppedhettek, egész mozgó dandár volt a szegedi juhászság. A szabad legelőterületek fogyatkozásával, a tanyaság benépesedésével kezdődött hanyatlásuk.

Ma a három Kalapács testvér: Imre, István és János, Dudrai Szabó Ferenc, Pereczes István, Rovó János a jelesebb juhászok. Már Karácsonyi Dili Gergő juhásznak szerencsés, életrevaló fia, akinek aranyvörös arca, törökös Dili (Deli) neve ősi török eredetéről bizonyosság, nem számít a sáron-vízen nyáját hajkurászó céhbeli juhásznak. Nagy földesgazda lett Gergő. Nemcsak gazdag juhászata, hanem pár száz holdas birtoka, szőleje, svájci tehenésze, sok malaca van Gergőnek. Parkettás uri villában lakik. Féderes sárga szép hintót is remekelt neki a felsővárosi híres Hodács mester. Nevezetes lett ez a hintó. Gergő gazda éppen ennek a hintónak a ládjában szokta beszállítani a „városba” a temérdek ropogós nagy bankót. Régente a Szöged-Csongrádi öreg takarékbá fuvarozták a pénzt, mostanság a nőmös város vaskasszája az igazi feneketlen Pogányér!... Sóhajtoznak Gergőék; node Szeged város nem hiába festetett a cimerébe – juhot! Tudják azt Szegeden, hogy a juhnak még a hulladéka is aranyat ér. Persze az is igaz, hogy a szegedi felárkolt határról a juhok százezre mindinkább elfogyatkozott. A kisebb gazdák legfeljebb csak 10, 15, 20 darab juhockát tartogatnak irmagul. A Kormok, Lyppayak, Hege-düsök, Vetrók, N. Tóthok, Dékányok, Kordások, Dobók, Szankák, Wolford-Sátánok, Ördögök nagygazda családjából viszont 300–500 főnyi juh-falkák összeverődnek a különszegődtetett családi-juhászok felügyeletével. A kisebb gazdák csoportosan adják juhász kézre birkáikat. Hanem a juhtartás sem esik ingyért, barátságból. A városnak kútpénzzel együtt a legelőért anyajuh darabja után 31 ezer, a bárány után 11 ezer korona fübért kell fizetni. A juhász pedig az őrzésért, a gondozásért darabonként 2 1/1 kiló rozstot, 2 1/2 kiló tiszta buzát, 10, 15, 20 deka szalonnát felszámít. A gyapju tisztán a gazdát illeti. A fejők után a tejhaszonból már a juhász is részesül. Mindössze fél kiló aransárga, ikrás kisütött vaját, felezetlen tejből hevített, nyomott, másfél kiló juhsajtot köteles kiadni darabonként a gazdának.

Március huszadikán, Szent-Józsefkor kezdődik a juhok kihajtása. Előbb az anyabirkát hajtják ki – fejőre. A juhász és a juhász-

né, vagy a bojtárral a négylábu kis lapos fejőszékről az isztrángában ilyenkor naponta kétszer megfejik a juhot. A fejés eredményeit és késztermékeit nevezik haszonnak, amiből az ügyes juhásznak – akkor higgy neki, amikor a birka ellegel a lába alatt! – szintén bőségesen szokott csurranni... Szent Györgynapkor, április huszonnegyedikén kezdődik a juhászoknak ez a szüreti jóvilága. A fű már kövérré zsendült. Kedvére fejhet, nyomhatja a sajtot a nekividámult juhász. Háját szed magára. Az erszénye és az önérzete oly vaskosra megdagad, hogy a juhászok pünkösdi királyságát nótába foglalták:

Elveszett a huga bárány,
Ki fizeti mög az árát?
Mögfizetöm szen' Györ napkor
Mikor a ju' legel, a'kor...

Dömötörkor, október huszonhatodik napján következik a juhászoktól nem igen szeretett számadás-napja, melyet ott a Fehértónál a juhászokodásra vonatkozólag sok tekintetből végítélet napjának nevezhetnénk. A juhászok siratója ebből az alkalomból dalolja:

Dömötör hét napja felé
Fordulj juhász tanya felé;
Elsőbb hányd ki a magadét,
Ugy olvasd mög a gazdáéjét!

Möggjegyözték mán a babost,
Utána mög a kolompost.
Viszik a billegző vasat,
Juhász szive majd möghasad.

Ha fölülök a csacsimra,
Köröszöt vetök magamra;
Mer' nem tudom: mely' órába'
Botlik mög a csacsim lába...

Néha Mindszöntig, vagy a hó leestéig, kintmarad a legelőn a falka: de többnyire és az ősi szokások szerint Dömötörnapján szokták széthányini telelőre a falkát. A gazdák hazahajtják tanyáikra a juhot, manap a juhászszegődtetés is ekkor történik. Vagy megegyeznek a régivel, vagy másik, új juhászt fogadnak. A régi szegedi juhosgazdák, juhászok külön megünnepelték ezt a napot. Az elbontott Szent Dömötör templomban ünnepi mise volt, majd a templom udvarán bográcsokban parázs birkahúst főztek s az összehordott finom ételekből, italokból a templom

udvarán az előljáróság, a papság, a rokonszakhájú céhbíliek részvételével nagy lakomát csaptak. Sőt, sip, dudu és hegedűszo mellett szép, magyaros táncra kerekedtek, Dömötör ugyanis a juhász-ságnak a védszentje máiglan.

A Fehértónál a juhtartó gazdák és juhászok életében még igen emlékezetes alkalmak: a kosbárány herelés, a juhfürösztés és nyírás. A jelentősebb nyírás, május első és tizenötödik napja között szokott lefolyni. A zsidók ilyenkor rendszerint leszorítják a gyapjú árát. A zöld mezőn a birka gyapja április végétől május derekáig kezd legerősebben zsirosodni, fadgyasodni s hogy a szegedi, kisteleki gyapjúsziidóknak visszavágjanak, a körmönfontabb gazdák és juhászok szintén bizonyos fortélyokkal élnek. A vastagbundás juhokat például a legmelegebb májusi napokon beszorítják a fülledt istállókba, hogy – izzadjanak. A lihegő birkákat a forró „dél” következtéig azon mód leizzadnak koponyánként és bundánként egy, vagy másfél kiló nehéz, zsiros juhverejtéket a kisteleki Dajcs Janyí, Beck Móric, Beck Móni, Zajler Marci és a kis-Hajni (Henrik) raktárai számára. A nyírásnál a sándorfalvi kackiás menyecskék, lányok szerepelnek. Az anyaföldön keresztbe teszik a lábukat. A szoknyát, kötőt szorosan maguk körül csavarintják a csattogó ollós menyecskék, nehogy a kulancs, vagy más egyéb csiklandós juhserg beljebb kerülközzék.

A szatymazi kislekete földék aljában, Szücs Pál-szigetjén, a Kalapácsok az urak. Vagy huszonöt éven át innen terelgette fal-káját a virágos mezőkre, a tilos tarlókra, a szikes gyepe néhai Kalapács Mihály juhász. Majd, mikor meghalt, Imre fia lépett az örökébe.

– Itthon van-e a juhász? – kérdezzük a barnaszemű, kigyózdós szemöldökű juhásznét.

– Majd mindjárt itthon lesz! – feleli begombolkozottan. A nyáj a távoli kövér kukoricás mellett széledezve legeltet a nagyfűlűvel. A Zsaru, meg a Finác, a két okos puli hátsó részére ül, kibőki piros nyelvcskáját és a fekete szőrpamacsbundából éberül, kíváncsian villogtatja szemét. Egy nagyobb fajta korcskutya meg a láncról morog.

– Hány kutyájuk van lelkem? – megkérdeztem, hejh, de azt a hátrakötött, kontyos, barnaszemű juhásznét, aki máris gyanakvóan sandit felém, nem lehet megfogni.

– Megfizettük mindnyájáér’ az adót! – mondja s barna hamiskását szemével villant, – de, nini! Jön is már az uram! – Errefelé még a török-időből mind a szatymazi „nagyfeketén”, mind a „kisleketén” félhold alakúlag, nem pedig nyilakban, főkötél (funculus), kis- vagy nagy lánc-szerint tagozódnak a telkek. A kuko-

ricás közül, az egyik félholdalakú tarlóról csakugyan előbukkan a juhász. Nem akarom éppen dülöngélésnek nevezni, de mivelhogy a szatymazi Báló Pista „sógor” vendéglője irányából jön, némi-nemü szeszitaltól terhelten kacsázik, igen erősen kacsázik a me-zitlábos juhász. A bajusz szaporább lehetne. A savószinű szemek még mámoros állapotjokban is tele fortéllyal, cselicsalással. Tuzoktallus pásztorkalapja már nincsen a juhásznak, hanem a városias levetett, fekete-zöld, puha kocahevelő főveg alól mégis tiszteletet gerjesztőleg szűrődik felénk a hatalmas nagy Mátyás királyi orra. A rozsdás kampójú bottal gondolkozólag bökdösi a földet. Városi bugyogót visel, bőrzött aljú, oldalgombos pásztor-nadrágja sincs már a juhásznak. A cifra-szűr, a debreceni makra-pipa s acél-kova, tapló-készség felől már nem is merem kérdezni. Bár, pléh-dőzniből papircigaretit sodort, benzinyújtóval tüzelt rá, egy utolsó kérdést mégis megreszkiroztam: – Hát subája ta-lán csak van még kendnek?! – miután affelől megnyugtattam, hogy nem adósszeírás végett jöttünk, beszédesebb lett a Szücs Pál-szigeti juhász.

– Az apámnak még volt subája... Vagy huszonöt évig nem hált fedél alatt... Télen is subában kucorgott a juhái mellett... De, neköm még van ám meleg dunyhás ágyam! – huncutul a barnaszemű juhásznéra kacsintott a nagyorrú juhász.

– Jobb, ha befogja a száját! – a juhászné mérgesen közbe-vágott... Én azonban már eleget láttam, éppen eleget hallot-tam... Változnak az idők.

Hajh, a Fehértónál nagyon megváltoztak a juhászok is. Kala-pács Imre juhászbarátunk már semmiesetre sem olyanféle régi-módi juhász, akikről annakidején, még nem régen – az öreg Baloghban, Csányi Ágónál, Martoncsiéknál, a Mónus-bácsi fölső-városi gyékénykaszinójában, – a híres halázmester Bitó Jánosnál (akihez foghatólag halpaprikást senkisem főz a világon), továbbá Ónozó Poldinál és a drága „após” Kiss Palcsinál – néhai jó Tö-mörkény Pista szokta volt fátyolos bariton hangján kedvesül, dalolgatni jóízün:

Cintányérom, cintányérom, apró-kerek pogácsa.

Fáj a szívem, fáj a szívem a juhászra.

Arra pedig ne fájjon, ne fájjon;

Mer' a juhász ritkán fekszik az ágyon.

Kecskeméti tarhó

A tarhót a pesti emberek jóltájékozódottságával nem szabad összetéveszteni például: a tarhonyával. A tarhonya tojással gyúrt tésztából készül. Tarhonyakészítő drót-, vagy borszítán dörzsölik át s ha megszárad a napon, a bors-nagy száraztészta szemcsék leve és vastag ételnek tállalt főzetekhez kiválóan izletesek, kiadósak. A tarhonyának, bár Szentes, Makó, Hódmezővásárhely, Csongrád népei mind szeretik, főhazája Szeged. Tarhót pedig, mely ősi magyar, inyes tejtermék, Kecskeméten izleltem utoljára, hol hajdanta 50 négyszegmértöldön üzték a jószágtenyésztést és csupán az állatvásár két hónapig tartott. A tarhónak tehát viszont legméltóbb hazája Kecskemét.

A gyönyörű erdős Muraközy-tanyán, kint a kecskeméti Szikrán, a bőséges (szárazkolbász, sonka, füstöltszalonna, vaj, méz, kávé, fonott kalács, lágy rozscipó) magyar reggelinek volt egyik étékfogása az öblös teacsészékbe sűrített ikrás hófehér – kecskeméti tarhó.

– Ez a magyar fagylalt! véleményezte valaki. Csakugyan hűsit, egyidejűleg nagyszerűen táplál ez az aludtejnek legbecsesebb „fö-lére” emlékeztető tarhó. Ez azonban mégis egészen más, mint az aludttej, melyet tudvalévőleg forralatlanul altatnak meg. A tarhókészítéshez ellenben az erős tehénszintejet felfőzik és oltóanyaggal sűritik olyanná, mintha egészen fenékgig savónélküli tejfel lenne. Az eredeti oltóanyag marhabélből készül (a pásztorok az ősi gulyaszélen készítgették), de magával a kész tarhóval is oltható azután a felfőlözött tej.

A zsöndice is (hevitett birkatej) hasonlóan üdítő! – magyarázgat kedvesen a bájos ifjú Héjjas Tiborné, Muraközy Mariska, majd a kecskemétiék tréfát elérő, a városi múzeumnak félegyházi kiskún származású tudós igazgató-örével, Szabó Kálmánnal kezdenek évődni:

– Ti paskák (a félegyházi kún testvéreket nevezik így a kecskemétiék, miként a jászokat meg bürgéknek szokás mondani) talán még ma is isszátok a kumiszt (lótej)? – Disznó helyett télen szamarat, egész bizonyosan vágnak! – zárja a disputát Kerekes

Dezső, nemes Kecskemét város intézője. Lent az őstölgyesben (tös-erdőnek nevezik a kecskemétiak) és Alpár illatos rétje felől a vadgerlicék rákacagtak a jóízű, tanulságos magyar beszélgetésekre. S miközben a szépasszonyfőzte, vagy talán inkább „hevitette” tarhót kanalaztam, eltűnődtem. Mi magyarok csakugyan nem tudjuk megbecsülni a magunkét, az ősi gazdag, titokzatos magyar élet tengernyi rejtett kincsei és eredetiségei talán éppen ezért pusztulnak, tűnedeznek nyomtalanul? Sokszor egy-egy szemfüles, a mi lelkeségünket nem értő, nem ismerő idegen tudós eléle kapargat egy-egy porba, sárba gázolt ősi titkos kincset, amelynek bűvös gyöngye, gyémántja a minket meg nem értők ám s könnyű szerrel félremagyarázgatók kezében és elméjében igen gyakran hamiskővé változik.

A debreceni fazekasok

Amikor az öreg Papp Lajos debreceni mester 1878-ban fazekas lett, 66-an voltak a debreceni fazekasok. Volt idő, hogy Debrecenben 100–120 fazekas bányászta a köntösgáti agyagost. Ma Papp Lajos, a debreceni fazekas társulat utolsó elnöke sem folytatja az ipart, Horváth Gábor és Mártonffy József fazekasok inkább csak közönséges, mázatlan virágcserepek előállításával foglalkoznak. Az Eötvös-utcában lakos pipakészítő Kiss Gábor mester – az utolsó debreceni pipacsináló – rég kilépett a társulattól és a debreceni piparezező zsidó utódjából lett gyáros kész pipáit, gyári portékáját árusítja a heti piacon és a debreceni négy nagyszabadságon (országosvásár). Pedig a fazekasság a kezdetlegesen forgó koronggal az emberiség legősibb gyermekkorából gyökerező foglalkozás. Eredeti, vonzó, önfeláldozó szeretet kívánó népművészet a fazekasság. A mázak mérge, a sármunka ólmos anyaga korán megvénytik, időelőtt sirbadöntik a fazekast. Mégis a nagyszerű kitartás, ragaszkodás meghatározó bizonyosságaiul a debreceni „Betsületes fazekas társaság” 1769-től vezetett szegődtető, szabadító könyvében folyton ismétlődnek a Fazekas, Szalai, Szekeres, Tar, Boross, Ketskés, Illyés, Finta, Labancz, Katona, Kereszturi, Papp, Kozma, Csáthi, Kalmár, Simon, Gabei, Nagy, Erős, Veres, Fülöp, Varga, Csonka, Vincze, Jóna, Csapó, Gál, Tarsók, Tóké, Juhász, Vedress, Burai, Harsányi, Mártonffy, Jenei mester családnak törzsszerű magyar családnevei. Ifjabb Jenei Sámuel fazekas mester uramnak például 1839 február 14-én három fiát, Mihályt, Pétert és Imrét egyszerre szegődtették fazekas inasnak.

A fazekasok – nyilvánvalóan – testileg-lelkileg pályájoknak éltek és nemzedékeken hívek maradtak a szép és oly veszedelmes mesterséghez. Ugy, hogy ritka eset, amikor céhen kívüli, idegen származású inast szegődtettek. A gyönyörűen fejlesztett fazekassággal századokon foglalkoztak egy-egy mester családnak a hagyományokból, a készítés titkaiból is sokat, gazdagon merítő művészei. A tücsökszemű, öreg Papp Lajos mester pápaszemére homályt borít a vén szeméből kibuggyanó könnycsepp; hiszen amikor született, 1857-ben még állott a céh. Édesapja, a céhbeli mes-

ter 1860-ban már szegődttette három éves fiát az ősi jusszon. Papp Lajos 13 évig inaskodott és – az idő előtti magyar alkotmány változásával, tengerkincses érték pusztulása közben – megérte, túl élte az ősi hatalmas tisztes céhrend összeomlását, kárhozatos pusztulását. Régi-régi pecsétes írásokkal az ódon céhládát rajongón őrzi öreg Papp Lajos, az egyik utolsó debreceni fazekasmester.

* * *

A debreceni Becsületes Fazekas Társaságnak az újabb céhládája 1854-ben készült. Az öblös ládikóban sok régi, bőrbe kötött jegyzőkönyvet, sárgult iratot, nagypecsétű okmányt tartogat öreg Papp Lajos elnök. 1800-ban közreadott artikulusaikból kitűnik, hogy a debreceni fazekasoknak már 1715-ben voltak írott törvényeik, amelyeket „más régibb és az akkori időhöz s szokáshoz nem alkalmas Articulosok helyett adott volt ki” a Társaság Törvényeik, céhbeli rendtartásaik, melyeknek a felsőbb kormányzó hatóságok jóváhagyása és pecsétje adott nagyobb súlyt, mind bizonyítják, hogy a kiváltságos fazekas céh egyrészt a vallásosság (a templomban ülésezük volt) az erkölcs (kérelmelhetetlenül megtoroltak minden adta-teremtettét, erkölcsi kihágást), a hazafiasság tekintetében kényes öre volt a szépnek, jónak; másrészt műveiknek tökéletességére folyton, tudatosan törekedtek. A debreceni föld ugyanis fazekas munkára nem éppen a legalkalmasabb, azért az anyag fogyatékosságait, mint a 14. és 15. törvénycikkben rendelik, a műveknek jóságával, kellemetes, szép formáival, eredetiségével kellett – a rimaszombati és egyéb cserépremekek mellett – versenyképesebbé, kelendőbbé tenni. A művészi versenyzés fokozására meghagyták, elrendelték, hogy minden mester olyan formájú és olyan színű edényeket készíthessen, amilyeneket akar és ha ezért akár a Társaságban, akár Vásárokon, akár egyebütt a Társaságtól, vagy Mester Társaitól, akár szóval akár más módon háborgatódná, jelentse magát a Magistratusnál és akkor azok, akik ezen törvény ellen vétettek, érdemők szerint fognak büntetődni.

* * *

A fazekas legények abban az időben darab számra dolgoztak. Apróbb edényekből 100, nagyobb darabokból 60 darabot kellett megcsinálni. Egy-egy legénynek a heti bére – az ellátáson kívül – 50 darab edény volt. A legény haszna volt, hogy a kiszabott munkán túl a mester materialéjából minden nap a maga számára annyi edényt készíthetett, amennyit a mester engedett és aki azt a szabott áron át is vette tőle. A legények elnöke a dékány volt. A remekelésnél a látó mesterek szerepeltek. A sár- és egyéb materialekészítés, forma-adás, mázolás, égetés kellőképpen megol-

dása a remekhez tartoztak. A legények remekben 1 tizenhat itzés vizes korsót, 1 tizenhat itzés boros korsót, 16 itzés kétfülű fazekat ahhoz való fedővel, 2 lábost, zöldmázú kályhakemencét tartozott csinálni. Hibául rótták fel, ha az edény görbe, esetlen, nem helyesen égetett volt, ha a máza nem jól készült, foltos s több efféle volt. A 28.-dik céhtörvény idevonatkozólag 1840-ben így rendelkezik: – „Minthogy a Remek-edények készítésében és égetésében téli időben sok hiba és kár esik, mely miatt nem mindenkor lehet bizonyosan megítélni, hogy a történt hibát a Remeket készítő hibája, vagy az idő viszontagsága okozta-e? ennél fogva jövődre nézve a Remekelés nem Télben, hanem Tavasztól fogva őszig léssen teljesítendő”.

A céhládából és iratai közül az utolsó, legfiatalabb okmány egy bérszerződés, amely a köntösgáti agyagosra vonatkozik. Bár fogytomig jutott a debreceni fazekas társulat, a régi céhtörvények alapján és idejéből fenntartott, a jóltevő várostól engedélyezett ősi agyaggödreikhez máiglan ragaszkodnak.

* * *

Öreg Papp Lajos mester zamatos emlékezési szerint a debreceni fazekas-céh az 1860-as évekig leginkább pipa- és edénykészítőkből állott. A céhnek egyharmad része edényesből, kétharmada pipásból állott. Olyan tömegekben és változatokban készítették a debreceni cseréppipát, hogy az egész országra híres, nagyon kedvelt volt. Veres, fehér, fekete színű pipákat a legkülönbözőbb alakzatokban és elnevezésekkel készítettek. Voltak zömök, karcsú, vékony, vastag pipák, amelyeket Becskerek, Csapó-utcai, Palaticzki, kismokra, nagymokra, Hunyadi, egészrezű, debreceni nagykarimás, húzogatott, gyűrűs, sima, szegletes, Subri, Garibaldi, munkácsi, kisjuhtér, nagyjuhtér, dobirezű, cigány, tányéros, krinolin és a többi néven hoztak forgalomba.

Erdély, Szatmár és Aradmegye, Pest, Kassa, Eger és Miskolc kereskedői minden nagyvásárkor ezrével vitték Debrecenből a vidékeken kedvelt alaku, nevű pipát. 1866-tól mégis a tulajdonképeni fazekasok (az edénycsinálók) jutottak többségre; az egyre fogyatkozó pipások 1900 évben ki is váltak a társulattól, noha ezelőtt a pipásoknak az edénykészítést éppen úgy meg kellett tanulni. Némi versengés ugyan ki-kiszórta szikráit a békés égető kemencéből s ez a piparezező izraelitákkal kezdődött, míg ugyanis magukat rézműves számba tartották, a pipakészítő sármunkás volt előttük.

Amikor felszabadult a pipakészítő fazekaslegény, hogy az edény készítését megtanulja, három évre vándorolni ment és az idő multával az edénykészítésből is remeket kellett vallania.

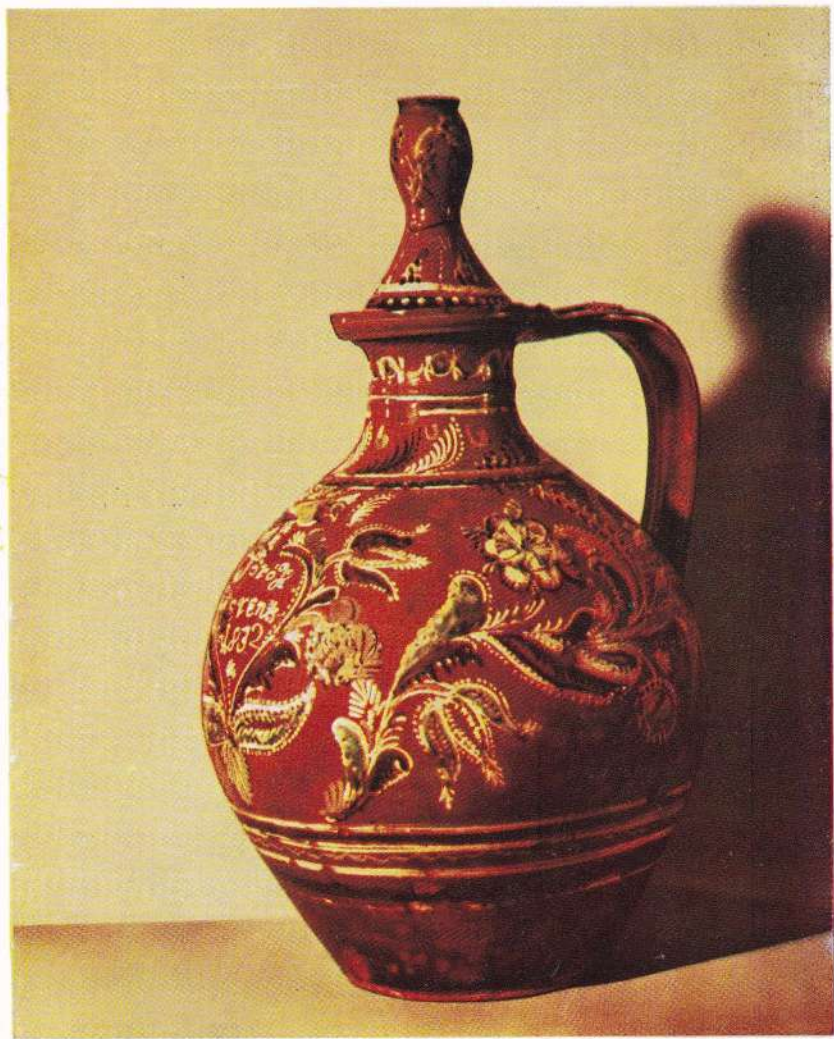
A Papp Lajos édesapja eredetileg szintén pipacsinaló inasból lett fazekaslegény, az 1830-as években ment vándorolni s egy félévre 10 váltó forintért szegődött el. A debreceni legtöbb pipakészítő legény vándorútja Tasnád, Nagykároly, Szatmár, Deés vagy Margita, Zilah, Nagybánya, Felsőbányára vezetett; Sárospatakra már kevesebben mentek, a felemlített helyeknek ugyanis a legkönynyebb, legjobb agyagjuk volt. A debreceni agyag nem igen volt ilyen tűzálló, azért finomabb művekhez drága pénzen, idegenből szottak hozatni anyagot.

A debreceni agyag már félméterig található, Tasnád, Margita, Várad környékén ellenben 16, 20, 30 méter mélyen le kell ásni az agyagért. Ez már finom agyag, de hogy használható legyen, el kell készíteni, meg kell gyurni mint a tésztát; a korongon csakis ekkor alakíthatók belőle a legkülönbélebb állású és alaku edények. Egyszeri égetésre egy kemencébe 5–600 edény kell. Tizenkét óráig tart az égetés s minden katlan edényt kétszer kell kiégetni. Először kizsengélődik, mint a kiszáradt edény, a kemencéből azután másnap reggel kiszedik és megőrölt, különböző színű mázzal kívül-belül bekenik. A másodszori berakásnál nagyobb hőfok mellett történik azután a tulajdonképpeni kiégetés. Ezt a hőfokot jól kell ismerni a fazekasnak, a tüzelési módot is, mert ha gyengén égeti, az is baj, ha erősen égeti – is baj. A fazekas, a felesége, legénye, inasa, mind résen van az égetésnél; mikor azután elkövetkezett a vasárnap reggel, áhitattal kibontották a katlant. A jól készült edény sem gyenge, sem vasas nem volt s most már csak összeragadásaiktól kellett megtisztogatni, alakjuk szerint rendbe-sorba rakni, felolvasni, hibáit félrerakva, akár a vásárba vinni, akár a kereskedőnek elszállítani.

* * *

A pompázatos ragyogó színek elővarázsolása, felhasználása alapos tudás, kifejtett ízlést, művészi rátermettséget kívánt. Setésárga alapon magyarosan írott, rajzolt, festett, metszett virágokkal, alakokkal, zöld alapon domborműves diszkekkel remekelték a céh és egyéb korszok, butykosok, tálak diszpldányait.

A halaványsárgás-, fehér-, kékesmázu ékítésekkel, ember-, állat-, madáralakokkal, virág-, levéldiszkekkel teleszórt nemes butykosaik, csipkés szélű tányérjaik (ott a kincses debreceni városi múzeumban) drága majolika művekként hatnak. Debrecenben készült edényeik közül az egyfüles kisbolond, nagybolond csupor, négyivel való, pénzes fazék, polturás fazék, kétfülű fazék, kiskorsó, nagykorsó (vizhordásra) emlékezetesebbek. Voltak: első legnagyobb, második kisebb, harmadik még kisebb, negyedik:

Debreceni korsó. 1832

legkisebb nevezetű táljaik, az első 12 literes, a legkisebbik a 3 literes tál volt. Készítettek különféle változatban tányért, csészét, fedőt, köcsögöt: lapos edény és fennálló edény néven; továbbá szilkét, csuport, findzsát, perselyt. A tyukhusleves gyurttészta befőztjéhez cserép csigacsinaló bordát is csináltak.

A borszerető és jóborívó Debrecenben és vidékén nemcsak a nyúlós vinkók savanyódtak, hanem pincéikből Tokaj, Eger, Diószeg, Szerednye nektárjai nemes tüsszel illatoztak, azért a korsók, kancsók itt különösen jelentősek, népszerűek voltak. A kiskorsó 1 literes nagyságu volt. A nagy boroskancsónak elől a kitöltögetéshez orra volt, különösen a régi kocsmárosok kedvelték, ilyenféle 8–10 literes edényekben hordták fel a pincéből a bort. Volt meszelyes és itzés oldalt-orros, amikor még az üveg és a pohár ritkább jószág volt, a vendégeknek ilyen orrosokban szolgálták fel a rendelt meszely- vagy itce-bort. A Bánki-bácsi híres diák-vendéglőjében még az 1860-as években orrosból nyakalták a bakart a vén kollégium tógás és egyéb diákjai, amikor elébb megágyaztak debreceni kolbásszal vagy a változatosság kedvéért bőrs lacipecsenyével... Talán az sem érdektelen, hogy a jó debreceni kocsmáros Bánki bátyánk a kolbász adaghoz a fanyelű bicskát (még másként „hutykora”) ráadásul odaajándékozta.

* * *

A debreceni fazekasnak nem kellett rettegni, hogy nyakán marad a piros pipa vagy cirmos edény. A Hajduság, Kunság, Bihar, Szabolcs városkaiból, falvaiból – míg vonat nem volt – talyigán, kocsin, sőt gyalogszerrel bejártak hozzájuk az edényes kofák és zsidók. Pénzért vagy „cserében” szedték, vitték a törékeny cseréportékát, tudniillik buzával, rozssal, tengerivel egyszer-kétszer kellett megtölteni a forgalomba bocsátott edényt – fizetséggül.

Már a kereskedőbb szellemű zsidók szélesebben megalapozták az üzletet, talyigán, kocsin faluról-falura, tanyáról-tanyára hordták a finom debreceni edényt. Olykor-olykor a fazekas is kiruccant egy-egy nevezetesebb vásárra. Öreg Papp Lajos fiatal mester korában a legelső vásárjára, Hajduszoboszlóra ment. Éppen őszi, Dömötör-napi vásár volt s az edényárusok olyan nagy sokasággal kirakodtak, hogy Papp mester némileg rőkönyödötten és kíváncsiságból megolvasta az edényeseket, több, mint 40 Sátoraljára voltak egyedül fazekasok. Mégis reggel 8 órától délután 2 óráig az egy-katlan, körülbelül 600 darab edényéből alig 25–40 darab maradt vissza. Fájlahatjuk, hogy mindennek a boldogságos, békeséges, tisztas életnek az üzérkedő idegen érdekek felülkerekedése miatt átmenet nélkül, időelőtt meg kellett változnia, el kellett pusztulni.

Az „ábécés” Gönczy Pál

Ti, akik csak porosságáról, saráról, trágyadombjairól, pásztor-kodó életéről vélték ösmerni a délibábozó rejtelmes Alföldet, elképzelni sem tudjátok egy-egy alföldi hajdú, nagykun, kiskun és jáász „városnak” lelkiileg oly meleg, oly bensőséges, emelkedett, józan, tiszta életét az ő hadnagyaik, szenátorjaik, papjaik, rektor-professzorjaik, tanítóik vezetésével. A városháza, a templom, az iskola alkották szilárd magvát minden ilyen árokkal körülkerített hajdú, kun és jáász településnek. A kunnak, hajdúnak van egy vonzó, vezető bethlehemi csillaga is: – a debreceni öreg kollégium! A városkák diákiskolái és az a tenger diák népével városnak, külön köztársaságnak beillő, az alföldi ember szemében épületének tömegeire is szörnyen nagy és hatalmas kollégium, bőségesen nevelték és ellátták a szükségszerinti, mindenrendű és rangú iskolázott vezetőkkel a hajdúk, kunok értelmes népét... És a magok lelkéből lelkedzett bölcs „öregek” vezetésével egy-egy összetartó család volt minden hajdú, kun és jáász város. Ezek a fegyverben oly rettenetes magyar katonák, zsoldárokat éneklő erős hitőkben minden gyakori veszedelmek között fenntartották, fejlesztették a síkföldön óltalmatlanul beépült fehér várost, mely a legmegbízhatóbb magyar értelmiségnek is megannyi szenttüzű kohója volt...

Gönczy Pál államtitkár, a magyar nevelésügynek és iskolai oktatásnak ez a felmérhetetlen értékű és az első magyar „Ábécés” könyvével egyik legelső, nagy úttörő mestere is ilyen alföldi városkából, a szoboszlói lovashajdúk fészkeből támadt és vágott neki onnét a sugár torony melletti, egykor bástyás templom árnyékában pihenő, mestergerendás hajdúházból sikerekben gazdag életének. A hajdú birtokos apja „belső ember”, az emeletes városházán „szenátor” volt. Télen a hajdú gyerekek az iskola kimenőjéhez háton vitték a tűzrevalót. A vakációkon a hajdúgazdaság minden titkát, fortélyát megtanulták. A könyvek mellett az eke-szarva, a nyergelt paripa sem volt nekik idegen, férfikort érven, ekként lett Gönczy Pál nemcsak nagy magyar oktatómester és a tanügyi dolgokban vezető államférfi, hanem korszakának egyik

Gönczy Pál bronzszobra Hajdúszoboszlón
Somogyi Sándor műve, 1910

első mintagazdája is... „Partikulának” nevezték az olyan kisebb-méretű diákiskolákat, amilyen a szoboszlói felsőbb iskola volt. A debreceni főiskolát végzett sok-sok jeles ember kezdette pályafutását az ilyen hajdú, kun kálvinista partikuláknál, így például a Gönczy Pál szoboszlói rektor-professzorából, majdani atyai barátjából: Haranghy Bálintból is később Bihar vármegye főmérnöke lett. A mérnöki tudású Haranghy a gyakorlatiasságot is beleoltotta kis tanítványa lelkébe. A taneszközöket együtt csinálták. A gazdasági és ipari foglalkozásra oly csodálatos készségét meg Lukács István lelkész is fejlesztette az 1817. évi születésű Gönczy-nél. A debreceni kollégiumban a főiskola bölcsészeti és jogi fakultásait végezte Gönczy, – innét gyökeredzett holtigtartó jóbarát-ságuk volt osztálytársával: Arany Jánossal.

A tanítást, a tanítóskodást 1838-ban kezdette meg Gönczy, Köbölkútra hívták meg tanítónak, de rövidesen a Sárossy, majd Draveczky nagybirtokos családoknál Gálospetriben vállalt nevelőséget. A szervező tehetsége itt nyilvánult meg először. A környék tanítóival dal- és zenekart alapított, s ezentúl, amint azt egyik legtiszteltelemértőbb, a pátriárkák korát elérte méltatója, Eötvös K. Lajos nyugalmazott királyi tanfelügyelő megírta és tömör életleírásában összefoglalta, – „együtt tanultak, képezték tovább magukat, értekezéseket, felolvasásokat tartottak, tanszereket készítették.” Az első magyarországi árvanevelő intézet (szeretetház, gyámintézet) megalapítása és létesülése is két nagysejű, nagyszívű debreceni patricius, a böszörményi hajdú Karap Antal és Diószeghy Sámuel nemes elgondolása és áldozatkészsége folytán – az ifjú Gönczy Pál alkotó munkásságával – az Alföldnek, a hajdúknak „barbár” földjéhez fűződik... A főiskola részéről Gönczyt ajánlották az eddig magyar földön még nem létező intézmény megteremtésére. Elvállalta. Előbb egyévi külföldi tanulmányi időt kért. A két nemes emberbarát költségén Svájcban, Badenben, Bajorországban, Württembergben, Ausztriában végigjárta az ilyenféle irányú tanintézeteket, alaposan tanulmányozta a különféle nevelési rendszereket, a hohenheimi mintagazdálkodás tudományát is. Félév alatt nyelveket megtanult, elsajátította a könyvkötészetet, asztalos- és esztergályosmesterségeket. A bő szakismeretekkel így felkészülten azután 1845-ben Karap úrnak zeleméri ötszázholdas birtokán megnyitotta a magyar pusztá legérdekesebb nevelőiskoláját. Az elemi iskolai tanítás mellett a gazdasági és ipari képzés legtöbb ágára kiterjeszkedtek. A selyemhernyótenyésztés, faiskola, méhészet, oltás, nemesítés stb., mind a munkához tartoztak. A szabadságharc elkövetkezte felbomlasztotta a Zelemérpusztai gyámintézetet. A vezető maga honvédkardot kötött...

Később, 1849-ben a muszkák feldúlták az elárvelt pusztai intézetet. Gönczy Gálospetriben, feleségének, Végh Jozefának, a gálospetri református lelkész leányának kisbirtokán próbálkozott nevelő-intézet nyitásával; majd 1850-ben meghívásra Pestre költözött. Szőnyi Pál híres nevelőintézetében lett tanár. Két év multával maga nyitott tanintézetet, amelyből alakult ki 1859-ben a mindmáig fennálló Lónyay-utcai református főgimnázium, itt Gönczy igazgatósága alatt Brassai Sámuel, Csengery Antal, Gyulai Pál, Székács József, Török Pál, Thaly Kálmán, Tolnai Lajos, Dömötör János, Molnár Aladár, Csiky Kálmán, Baráth Ferenc és más jelek működtek tanárokként. Mígnem 1867-ben Eötvös József báró a minisztériumába hívta és a kultuszminisztérium népoktatási osztályának élére állította miniszteri tanácsosi ranggal. Eleinte hatásköre az iskolák belső életének, a tankönyvek, taneszközök ügyének, általában az iskolaügy „pedagógiai” részének irányítására szorítkozott, a külső szervezkedést kezdetben Molnár Aladár vezette. Az első népoktatási törvényt – Gönczy, a pedagógus, és Molnár, a jogász, együtt alkották. Ez a csodálatos Gönczy Pál, mivel mérnökeik sem voltak, maga készítette a terveket a népiskolák építéséhez. Amde, mivel hiányoztak a tanszerek is, Gönczy maga készítette az eleinte külföldi gyárak segítségével megteremtett híres Gönczy-féle térképeket, faliabroszokat, földgömböket, szemléltető képeket, tankönyveket, legkiválóbb, egészen az újabb időkig használatos ABC-je után, amelyből közel három nemzedék tanulta a magyar betűvetést, a hálás népnyelv „Ábécés” előnévvel megtisztelte. A magyar oktatás történetében ritkabecsű ereklje az az első földgömbje is, amelyet Ábécés Gönczy Pál maga gyúrt és formált és most a debreceni Gönczy-Egyesület múzeumában őrizik... A polgári iskolák megszervezése is a Gönczy Pál műve, a Gönczy Pál eszméit, jóbarátja, Csengery Antal, – amint azt a kilencven éven túli idős Eötvös K. Lajos megírta – csupán mint képviselő vitte az országgyűlés elé... A leányiskolák összes fokozatait Gönczy szervezte. Az „Országos Nőképző-Egyesület” 1868-ban Gönczy Pál tanácsára és együttműködésével alapította az első magasabb magyar leánynevelőintézetet... Trefort Ágoston mellett később államtitkárként működött, s a tanítóképzés reformját is Gönczy készítette elő. A mérnöki tudású Haranghy Bálint szoboszlói rektor-professzor, későbbi biharmegyei főmérnöknek ez a nagyesszü tanítványa, aki az ekeszarvától és a műhelymunkától sem riadt vissza, először szorgalmazta az összes iskolafokokozatok gyakorlatiasabbá tételét. Nem a ragyogásra törekedett, hanem az egészséges, józan népneveléssel a jövő nemzedékek „erejét” akarta biztosítani. Méltán nevezte Gönczy Pált Eötvös

K. Lajos, – „nevelésügyünk Széchenyijének!” A magyar tanító-ságnak bizonynyal első és mindmáig legnagyobb vezére volt. A hajdú Gönczy Pál vagyonos, munkás, szorgalmas nemzetet akart, mert „csak az ilyen lehet független, csak az ilyen rendelkezhet okosan sorsával! Már pedig vagyont, javakat csak becsületes munkával szerezhet az egyes nemzet is!” ... Nem a Gönczy Pál iskolája az oka, hogy később mégis inkább a felszín, a felszínes ragyogást kereste ez a Nyugatot vakon majmoló, a maga lelkét, józanságát elveszített, s az idegenekkel mindent, de mindent elcsereberélő szálnalmas nemzet.

* * *

Gönczy Pál minden felesleges szószaporításnak ellensége volt. „Úgy keresztül látott az emberein, mint az üvegen!” – mondotta felőle egykori bizalmasa, Csánky Viktor tanfelügyelő.

– Egyik alkalommal a balatonfüredi szeretetház családfői állás betöltése került sorra! – beszélte Csánkynak Gönczy Pál. – Összehívásomra, mintegy huszonöten jelentkeztek. Magam köré állítottam őket. Elmondtam nekik, hogy mi az árvaházi tanító nevelő hivatása ... Ne keztyűsen, a sétabotra támaszkodva nézzék, hogy mit csinálnak a gyermekek a kertben, a szántóföldön, hanem maguk is velük foglalkozva, ereszkedjenek le az ő lelkivilágukhoz és mutogassák: mit, hogyan kell megcsinálni és ne resteljenek, ha kell százszor lehajolni, a gyomot kitépni, a növényeket locsolni stb. ... Embereim meggondolási időt kértek, kérem! – Más alkalomkor az íróasztalánál állva beszélt Csánkyval, s midőn a keregett ügydarabra még rá akart jegyezni valamit, írásközből hirtelen elpattant, letört az „írónja” hegye. Csánky szolgálatkészen zsebkése után nyult ...

– Kérem szépen, majd kihegyezem! – Gönczy fejét feljebb emelve, csodálkozóan ránézett:

– Hát olyan elesett embernek tart engem, barátom! – mondotta –, hogy egy ceruzát sem tudnék kifaragni? – S ezzel tollkésével az írót háromszori fordításra olyan hegyesre faragta, mint a tű, majd így folytatta a Lipót- és Vaskorona-rendeknek nagytekintélyű lovagja, a hatalmas államtitkár: – Hiszen én, barátom, ha a ruháimról leszakad egy gomb, azzal sem zavarom a feleségem, hanem levetem otthon a ruhámat, s magam varrom fel ...

Akkoriban is nehéz kérdés volt a tanítói kérdés személyi, mint anyagi részeiben. Kényes, hálátlan dolog volt e kérdésekről írni, beszélni. A tanítóóság által magát őszintén megértetni sokszor Gönczy Pálnak is a legnehezebb feladat volt. Nem egyszer pró-

bálták őt is kikezdeni, de ő ezeket a személyét ért támadásokat soha tudomásul nem vette. Haladt az útján. Végezte kitűzött munkáit. Feleselésbe soha nem bocsátkozott senkivel... Azokat a személyeskedőket elfelejtették, de ez a nagynevű magyar nevelő mester holtanapjáig mindig csak – emelkedett. A hallgatag, komoly Gönczy a hizelgést, a hiúságot semmiféle megnyilvánulásában nem tűrte. Ritkán lehetett őt mosolyogni látni, nevetni meg éppenséggel a legritkábban, komoly arca csak akkor vált ragyogóvá, ha nagy művészi tehetségű és tudású Etelka lánya játszott a zongorán – esetleg – a heti trió-partiban Polgár Pál hegedű és Pisztóry Géza doktor cselló kíséretével... Magas, egyenes, sugárnövésű volt ez a hajdú Gönczy Pál. Szigorú megjelenését a mindig jószágos, barátságos tekintete enyhítette... A mai autón-röpködő futva-kávézik világban szinte elképzelhetetlen, hogy ez a nagy kortársai között is oly hatalmas államtitkár, a Tudományos Akadémianak tagja, még később főrendiházi tag is, Kálvin-téri lakásáról a Koronaherceg-, a Dorottya-utcában és a Lánchídon keresztül mindig gyalog ment a Várba, ahol a hivatala volt... A kilenc órai hivatalos időt soha le nem késte s azonnal mindig munkához látott... A népoktatási ügyosztály akkoriban már teljesen a Gönczy Pál kezében volt. Az ügyosztályokba ugyan ritkán ment az emberei közé, hiszen igen elfoglalt volt, de amikor egyszer-szer a hivatalos helyiségekben végigment, meg-megállott, s szokása szerint kérdést intézett egyik-másik tisztviselőjéhez. „Az egyenes észjárású, határozott beszédű embert szerette, megbecsülte, szívesen hallgatta”, a pöffeszkedést és a pözölést megvetette!... Ilyen hivatal látogatásai alkalmával, derűs humorral el-elbeszélt életéből egy-egy epizódot, hogy emberei azokból az ő fel fogását, eszejárását megismerjék.

* * *

A Gönczy Pál házára illettek a Vörösmarty szavai.

Tele kanna, tele pince,
S mindég kézben a kilincse,
Vendéget nem kelle kérni,
Önként szoktak ők betérni!

A Gönczy Pálék háza valóban ritkán volt vendég nélkül. Arany Jánosék, Csengery Antalék, Török Pál református püspök családjakkal csaknem mindennaposak voltak Gönczyéknél. Brassai Sámuel bácsi az esztendőből legalább annyi időt töltött Gönczyéknél, mint a saját otthonában Kolozsvárott. Erkel Ferenc, Bartalus Ist-

ván, a zeneköltők, Vámbéry Ármin is a Gönczy-ház jóbarátaihoz tartoztak. Liszt Ferenc szintén sokszor megfordult a Gönczy-házban, legkivált a nagy zeneestéken, amikor Gönczynek a tizennégyéves, Etelka lányát arra méltatta Liszt, hogy a máig meglévő zongorán négykézre játszott vele. Minden évben nagy Pál-napokat is tartottak Gönczyék. A későbbi időkben Trefort miniszter, Kemény Zsigmond és István bárók, Gyulai Pál és más kiváló, nagy férfiak résztvettek ezeken a Pál-napokon. Ilyenkor karácsondi boraival büszkélkedett a gazda. Bármely külföldi borral kiállották a versenyt. A Ferenc József asztaláról sem hiányoztak a Gönczy Pál borai. Kemény István báró ugyancsak híres borgazda volt, s méltán büszkélkedett az ő csombordi rizlingjeivel, azért tehát ki akarta próbálni Gönczy Pál barátja karácsondi rizlingjét... S egyszer a gazda tudta nélkül magával vitt egy üveg Gönczy-féle karácsondi-rizlinget s csak utólag vallotta be, hogy egy hétig a fűtött kályha tetején tartotta a felnyitott üveget, midőn az azután a nagy próba alatt meg sem moccant, zamatjából mit sem veszített, elment Gönczy Pál barátjához és amúgy magyarosan megrázta kezét:

– Barátom, meghajlok borod kitűnősége és a te igazi jó borgazda hirneved előtt! – mondotta Kemény báró.

Ezt a karácsondi borocskát szívesen szopogatták a Gönczy Pál vendégei, közöttük Kolozsvárról jó Brassai Sámuel bátyánk. Olykor-olykor egyik-egyik nagyművész koncertjére is zsebébe sülyesztett egy-egy üveg Gönczy-féle sauvignon-bort és a szünetben a nagy világjáróktól is jólismert, szeretett Brassai bácsi a nemes magyar nektárból „traktálta” kedves művészeit. A Gönczy Pálék pesti lakásán ismerőseinek sokszor vendégséget is rendezett Brassai bácsi, – a háziak tudta és előzetes megkérdezése nélkül. Egyik ilyen alkalomkor éppen így tájékoztatlanul érkezett haza karácsondi birtokáról Gönczy. Előbb elcsodálkozott, hogy milyen ismeretlen bohém, művész- és tudós-társaság szórakozik derűsen a lakásán!... Azután ez a legritkábban nevető ember jóízűn, hangosan elnevette magát... Bár Brassai bácsi a legjobb borokkal, a féltve őrzött, kiválogatott almákkal is csemegéztette vendégeit, Gönczynek tetszett ez s nagyot nevetett Brassai ötletén. Hanem azért családjában is szigorúan megkívánta a rendet, pontosságot és a – helyes beszédet. Akinek mondanivalója volt, megkívánta, hogy azt következetesen fejezze be. A helytelen beszédet, a pesti germanizáló és az úgynevezett zsargon-beszédet együtt javígtatták, együtt ostorozták, mert Brassai szintén résen állott... Vámbéry Ármint, midőn Ázsiából hazajött, Gönczyék és Csengeryék karolták fel legelőször. A Gönczyék és Csengeryék szalonjaiban beszélte el az

ő csodaszámba menő élményeit és megállapításait, melyeket e két nevezetes szalonban elismeréssel fogadtak s ekként a kételkedők támadásaival szemben az „első igazságot” is megadták Vámbérynak. Egyik alkalommal Gönczyéknél azt beszélte a szindús előadású Vámbéry, hogy talált a rejtelmes Keleten olyan vallásos szertartásra is, amelynek szabályai szerint a hívek port szórtak egymás szemébe, s hogy ő maga is (ti. Vámbéry) megtette ezt...

– Még most is szórja! – A hallgatag Arany János súgta ezt a háziasszony, Gönczyné szomszédjának... Ezek a beszélgetések és a heti nagy zeneesték éjfélig, éjfélutánig tartottak, Gönczy azért már reggel négy órakor az íróasztalánál ült és dolgozott; holott az egész napja úgyszólván pihenés nélkül telt el. Mindenkit fogadott és meghallgatott hivatalában, amikor mégis hivatalából délután három órára hazagyalogolt, várták, lesték a kapuban is a kérelmezők. Akin csak segíthetett, segített ez a következetes, szigorú, emellett nagyon jólelkű, még az ingét is odaadó nagy hajdú ember... Jómaga azután akárhányszor csak estefelé ebédelhetett, – ami neki sohasem volt baj!... Mindig, mindenkivel gondolt, egyetlen magyar testvére sem volt neki – idegen!

Nem hiába, hogy benne született a hajdú gazdaságban, még a rideg, kőfalak közé szorított Pesten is gyakorolta a – gazdálkodást... Amikor a „magánintézete” meg volt, a mostani Aradi utcában nagy üres telket vásárolt, növényeket – a protestáns dzsentrí színe-virágát – ide vitte ki délutáni „gimnasztikára, a Városligetben tehenészetet, konyhakertészetet tartott fenn, az intézetbe innét szállították a tejet, a felesleget pedig naponként elosztogatta ismerőseinek, részint a szegények között. Tanítványait később hangjakról is felismerte, ha sötét szobába léptek, s azok rajongtak érte. Nem hiába pusztai városban született, az alföldi virágos mezőknek ez a játékos gyermeke, a napsugárt, a virágos mezőt hosszúra nyúlt egész életén át ragaszkodólag, gyöngéden szerette, „Pest megye flórája” címen könyvet írt, de nagybecsű műve marad az Akadémia által kitüntetett „Selyemtenyésztés és az eperfa művelése” könyve is... A napsugárt annyira szerette ez a jeles botanikus, hogy szobája ablakain függöny sem volt...

– Ezek elvonják a világosságot és mindig porfogók! – mondta Gönczy, ez a nagyon vallásos alföldi magyar ember. Amikor kivételes tehetségekkel megáldott hét gyermeke közül négyet víruló ifjúságukban elveszítettek, akkor sem zúgolódott ez az Istenhívő nagy lélek. Fájt az atyai szíve, nagyon fájt, ilyen megpróbáltatásai között, de a munkában kereste és feltalálta a megvigasztalódását.

* * *

Karácsondon, Heves vármegyében kastélyos szép birtokot szerzett. Itt töltötte élete utolsó éveit. Itt élte legkedvesebb pihenő napjait a szakadatlan gazdasági munkában. Egy botos-ispánt tartván, mintagazdaságot teremtett itt. Noha az ország egyik legkifutottabb bor- és dohánytermelője volt, nem ivott egy csepp bort sem, nem is dohányzott. Ugyanilyen természetű volt leghívebb jóbarátja, a nagy államférfi és tudós Csengery Antal. Egyszer a Hajdúságon kifogták ezzel a magyar embereknel ritkán tapasztalható önmegtartóztatásukkal. Gönczy Pál Csengery Antallal, szülőföldjén, a szép Hajdúságon végig kocsikázott, hogy a debrecenvidéki iskolákat bemutassa, megvizsgálják és a szükség szerint új iskolák felállításáról gondoskodjanak a pusztákon is... Onnét jutottak el a Hortobágy-mellékére, ahol egyik gazda tanyáján rövid pihenőre megállottak. Szívesen, magyarosan fogadták őket. A gazda borral és szüzdohánnyal kedveskedett nekik. Midőn a borítal után a szüzdohányt is visszaütötték, vastag hajdú öszinteséggel kifakadt a gazda:

– Mán, kérem, követem alásan, de ugyan mán hogy tudtak az urak ilyen barommódra felnőni! – Gönczy és Csengery holtig derűsen emlegették a pusztai hajdúember vaskos kiszólását. Am, nem csoda, ha olyan páratlan zamatú volt a Gönczy Pál bora. A szüretnél maga ügyelt rá, hogy minden fajta szőlőt külön putonyba szedjenek, külön kádba hordjanak, külön szűrjenek!... És jaj volt, ha valaki csak egy fürtöt a másik fajtahoz kevert, pedig nem volt rideg ember, hanem amit egyszer megmondott, annak úgy kellett történnie! Következetes volt Gönczy Pál. A méhészete is mintaméhészet volt. A méhek barátjai a virágos kertet is szeretik mindnyájan. Gönczy Pál legkiváltképpen a rózsákat szerette. Ha egy „újabb fajtának” hírét meghallotta, egyetlen rózsáért képes volt elmenni – Londonba... A karácsondi kastélyának kertje valójában az ország egyik leggyönyörűbb rózsáskertje volt. Etelka lányának, a majdani Csiky Kálmánnénak, eljegyzésére éjszaka szaladt ki Pestről Karácsondra, hogy a leg szebb, legfrissebb rózsákkal lepje meg kedves gyermekét. Ez az ihletett nagy rózsakertész egyébként mindig és mindenkit arra tanított, hogy a virág csak hosszú szárral szép... A hűség példaképeivel, a falkutyákkal is szeretettel bibelődött. Az első pár Szentbernát-hegyi kutyáját, a Szultánt és a Donnát még kölyökként hozta Svájcból... Olyan ember volt Gönczy Pál, hogy Karácsondon a zongorát is mindig maga hangolta fel és ha valahol egy ablak betörtött, akkor sem jött zavarba... Ez az igazi „mél-tóságos” maga „bevágta” a törött ablakot; mert azzal tartotta: „Ha az az együgyű tót meg tudja csinálni, akkor egy intelligens

ember méginkább mennyivel megcsinálhatja!" A béreseivel nagyon jól bánt. A gazdaság minden ágában megkívánta ugyan tőlük a pontosságot, rendet, munkásságot, mint fajszerető ember szerette volna, ha művelődésükben is előre haladnak. Vélekezőse szerint ugyanis csak művelt lélek képes a gazdaságban igazi kulturmunkát végezni. Ezért szabadidőben maga köré gyűjtötte a béreseit és sok minden okos, hasznos dologról elbeszélgetett velük... Egy tudáskereső faragómester volt közöttük. Ez ugyan érdeklődött minden iránt, de némi kételkedéssel is fogadott mindent. A többek között sehogysem fért a fejébe, hogy: „a föld forog és a nap áll". A tudákos májszter ezt mind és mindenképpen megfordítva – hitte... Gönczy Pál viszont akkor volt igazán az elemében, ha sikerült meggyőzni valakit az – igazságról... Mindjárt kihozta a földgömböt és azon próbálkozott megértetni velük a föld alakján a föld forgását, – „telluriumot" (földforgásmutató) is készített nekik és azon magyarázta nekik a bolygók járását... Az emberek fejcsóválva csodálkoztak ezeken a szerintük való lehetetlen dolgokon, maguk között megjegyezték:

– Mán csakugyan úgy kell lenni, ha a mi nagyjó urunk ezt mondja! – Ez a „megjegyzés" Gönczy Pálnak is fülebe jutott, s midőn szomszéd földbirtokos barátjának panaszkodott a „nép tudatlanságán", a régi vágású szomszéd úr azt felelte neki:

– Barátom, addig légy boldog, amíg a nép tudatlan s amíg a földgömb és a tellurium nem érdeklik! – Egyébként az egész falu „atyjának" tartotta jó Gönczy Pált és ha ez a magyar nép a tengersok kútmérgezés mellett mégis csak előbbre jutott, abban az Ábécés Gönczy Pálnak és az általa alapozott magyar népiskolának, népiskolai tanításnak legfőbb részük van... A hajdú Gönczy Pál Tanárky Gedeonnal, Zsilinszky Mihállyal a magyar kultusz-minisztériumnak három hatalmas, nagy államtitkárja maradnak, – egy-egy árnyékos Pest-budai közkertben mégis hiába keressük némán is beszélő ércszobrukat... Gönczy Pál 1891-ben a messze földön, idegenek között vakációzó unokájának írta, de szól ez a levél minden idők és korok magyar ifjúságának, szól ez az ő máig kiskorú és az idegenek vezetésére hajló, az idegenek mankóján vergődő árva magyar nemzetének is: – „még különösebben örvendek annak – írta Gönczy –, hogy az életben szükséges önállóságot kezded tanulni és megszokni azt, hogy a szülői oltalom helyett, miként kell az ifjúnak már gyermekkorában gondját viselni magának, miként kell beletanulni abba, hogy az eléje kerülő nehézségeket hogyan kell leküzdeni és a maga lábán járva, önerején megélni... Ez, a te mostani tanulmányod legfőbb eredménye, ez az életrevalóság megszokásának a kezdete. Nagy kincs

ez, kisfiam! A tudománynál többet érő szerzemény, mert a tudományoknak ez a legfőbbike, ami nélkül a tudományos ismeretek alig érnek valamit!" ... Egy másik, a 14 éves unokájához, Csiky Gyulához intézett leveléből kitűnik, hogy a testi erőt és ügyességet, ami a nemzeti erő öntudatos fejlesztéséhez szükséges, mennyire és milyen nagyon értékelte. Örvendezik, hogy az „előrelátó minisztere" (1891) az olimpiai játékok helyettesítésére elrendelte az első magyar „országos tornaversenyeket". A ritka nagytudású, sokoldalú Gönczy Pál maga sem volt „könyvmoly", sőt igen erős, edzett férfiak voltak az ázsiai kutató Vámbéry Árminnal. Egyszer, amikor Csengeryék városligeti villájából este hazamenni akartak – omnibuszon, éppen vasárnap este lévén, az emberek megrohanták az omnibuszokat... A nagyon erős Gönczy a nagyon erős Vámbéryvel ekkor elfogott egy közeledő omnibuszt, s az egyik oldalon az egyikőjük, a másik oldalon a másikójuk csupán erős karukkal úgy letudták foglalni a „feljárót", hogy a tolakodó tömeg visszahőkölt és csendben felszállani engedték a társaság női tagjait, Arany Jánosnét, Gönczynét és családjukat...

– Most már önök is felszállhatnak, kérem! – Mivel még a felszállás után maradt hely, Gönczy Pál most már maga kínálta és hívta fel a tömeget, de azok – Király- és Háromdomb-utcák és vidéke népéről lévén szó leginkább! – tisztelettel, bámulattal tovább távol maradtak és nem mertek már felszállani „arra az omnibuszra"! ... Az ép test, ép lélek elvét vallotta, tartotta egész életén az egészséges, józan, bölcs és nagyon erős hajdúszoboszlói hajdú sebesi Gönczy Pál.

A tiszalöki kenderdörzsölő

A „Csepüs-, Kenderes-kert” nevezetek ott az én szülőföldemen, azoknak a boldogabb, elégültebb időknek az emlékei, mikor a város-alján, a Radocza és egyéb nagytavak közelében az ősök maguk termelték a kendert. Egyetlen hajdú ház sem volt házilag fonott, szőtt fehérnemű, vászonnemű dolgok nélkül. Az ősanyáknak az ilyen szeretettel, egyszerű ízléssel szőtt abroszai, asztalkendői, kenyérszakajtókendői, lepedői, ruházati vásznai nyűhetőek voltak. Idővel a mosás, sulykolás, szapulás után elsímult az érdes nyersségük, selymesekké váltak... Á völegény-ing, menyasszonyi ingváll, bölcsős gyermek anygali holmija és utolsó álmunknak fenséges szemfedője testhezsimulón szabódtak az ősanyák szötteseiből. A gyalcsos-tótok, a debreceni nagyvásárookra eljárógató vásznas-cipcerék lenvászon kelengyei csupán a gazdagok, a kényesebbek szekrényeit töltötték meg.

A tokaji hegy irányában, a Tiszának át menet, a szentmihályi, löki, dobi, dadai, eszlári, ladányi, báji, taktakenézi magyarok tovább kitartottak kendereskertjeik, kendersizőttes fehérneműik mellett, mint az urizáló, kényes, kevély nánási hajdúk. Ezeknek a tiszamenti helyeknek a zöldelő kenderföldje, kenderáztató tavaikban a csomózott kender sokáig emlékeztették az elrévedező utast a szüziesebb, más, régi, szép magyar időkre. Amikor a fonóka, kukoricafosztóka, csövespaszuly-hántás sorozatában a drága lány- és legény népnek a „kenderdörzsölő” is várton-várt, kedves összejöveteli alkalmá volt...

Ó! Mert a szaporakezü takácsoktól és mesélgető anyókáktól üzőtt vászonszövést, vászonfehérítést sok minden egyéb kendernyűvő munkák megelőzték. Nem elég volt elvetni, learatni, a száraz csomókat a Holttó vizében porhanyósra áztatni, vékony, hosszú héjából acélszeg-tüskés gerebeneken rostjait kitilólgatni – a fonást, szövést, fehérítést elmozte még a kenderdörzsölés!... A sudárbajuszú, lenvirágkék szemű Kórik Gábor pajtásék, ott Tiszalökön, ezt a műveletet nevezték röviden „dörzsölőnek”. Ünnepi összejövetel, ünnepi munkaszámba ment ez. B. Kiss Gáborné nénénknek azon az idén tengersok kenderje termett, a kedves

nénémasszony ennélfogvást szép szeptemberi szombat estére összehívott vagy tizennyolc-húsz ösmerős lányt. Ilyenkor – holmi rongyos bélessel elegyesen – egész kemencére való kalácsot süttött a nénénkasszony. A kender kitilólása ugyanis nem elég. A kerges szálatok hiába tépte, törte, szaggatta a tüskeshátú gereben, még mindig akadt, maradt benne holmi éles pozdorja.

Ezeket a pozdorjákat kell porrátrögni a – dörzsöléssel... Holdvilágos, szelid, szép az este... Az udvar közepén szétterítik a hosszú, széles, nagy rostálóponyvát. A ponyvára három üres, fenékre állított hordón a hatöles lábtót (létrát) is végigfektetik. A két kezükkel ebbe a lábtóba fogódzkodnak a vendéglányok, a lábuk alatt már odakészítve pihen a női kontyszerű pászmába kötött kendercsomó... A mezitlábás, fehérbokájú özikék, szűzikék fúrge lábukkal ezt a kendercsomót kezdik azután nyomorgatni, gyötreni, kínozni, taposni mindaddig, amíg a kenderben rejtőzködő legpicinkóbb pozdorja is olyan apróra nem törik, mint az a bors, amelyet – az én tiszalöki kedves Kórik Gábor pajtásom szavaival – a bíró hátán törnek...

Ó, azért soha nem unalmas, egyhangú ez a kenderdörzsölés. Még az a lány is egész bizonyosan elmegy – estére – kendert dörzsölni, akit napközben a hideg lelt... Nem más a varázsa ennek, mint hogy a lányok, midőn munkához fognak, mindjárt rázendítenek a nótára... Alig dudorásznak el egy pár édes dalt, máris ugat a kutya. De nem a holdvilágot ugatja. A kapu előtt sürgölődő alakokra vakog. És már nyilik is a kisajtó...

– 'csés jóestét! – kíváncsisággal sündörködik be Kórik Gábor, utána meg a többi Jóska, Pista, Gyurka, Jankó, Ferkó nevezetű löki legény... Szép lassacskán mindegyik a maga választott lánykájához húzódik. Leül elébe a hordókon elfekvő hatöles létrára... Most emelkedik csak igazán hangossá a – jókedv. Lányok legények, ki véknyan, ki vastagon, együtt fujják mélyérzésű, édes nótáikat:

Sárgát virított a repce,
Bárcsak mindig szombat este lenne,
Bárcsak mindig szombat este lenne,
Sejhogy a babám mindig nálam lenne...

Száll, száll a nóta. Elhallszik, elmuzsikálgat messzire... A toronyóra is belekondít a piac felől... Mire észreveszik, úgy tizenegy óra felé, bevégeződik a munka.

– Kerüljetek beljebb, galambjaim! – Ez a szíves hívás azonban egyedül a lányoknak szól... A terített asztalon az illatozó fonottkaláccsal, rongyos-bélessel várják a szorgos kis munkásokat. Nem igen az ennivalón jár az eszük. Inkább hazafelé sietnek. B. Kiss

nénénk, Kelemenné, Szentesi Gáborné és a többi „vendéglátó” melegen búcsúzik tőlük: – Édes lelkeim, köszönöm a hozzánk való szívességeket!

– Adjon Isten jóéjszakát kigyelmeteknek is! – Mint fészket rakó madársereg, csicseregnek a távozó lányok. Nem kell őket féltetni, hogy a közelgő éjféltkor, hazafeléútközben, megijeszti őket valami csontvázfejű kísértet, vagy akár a nemjójáratú ember... A legények: Kórik Gáborék, Erdei Jani, Bodzás Jóska, Nagy Gábor, Papp Pista, Kiss Berci és a többiek, előpenderülnek a palánktövéből, a sövény mellől... A bujkáló holdvilág gyérfényinél is megtalálják a maguk választottját.

Erről is, arról is fel-felfehérlik egy-egy gatyá. Meg-megsuhan egy-egy szoknya... A főszolgabíró úr kertjéből erősen illatoznak a rózsák és az estendet kövéren meglocsolt verbéna, petuniák... Végre a kanyargó utcák, sikátorok szegleténél eltűnik minden... Csupán a kutyák ugatnak, de mindig távolabbról, távolabbról... Mígnem elúnják és abbahagyják a hiábavaló ugatást... Csend borul az alföldi városra. A Göncöl-szekér lefelé fordul rúdjaival, a sűrűsödő felhőkből már csak a Holt-Tisza mocsaraihoz, gyékényes, nádas tóállásaihoz késetten húzódó vadliba-falkák rikkantanak egyet-egyet...

– Tyiu! Tyiu! – De mi ez?... Bényei István gazdáék kiskertjéből, a pecsétrózsa-bokorban fészkelő szemérmes fülemile-pár, a holdas éjszaka ezüsthangú kis énekesei is megszólalnak. Ezek az aprószentek ismerik Marcsát, Klárit, Esztit, Zsuzsót, Julcsát. Sárát, Erzsit! – Tyiu! Tyiu! – Ismernek ők a szomszédságból minden lányt, legényt és – úgy lehet? – a kis fülemilék is éppen most erről a „dörzsölőről” beszélgetnek... Egész biztosan tudják ők azt is, hogy vajjon a munkácsi rózsaszínparolis 65-ös Ludwig-bakáktól, vagy inkább a piroscsákós, lószőrforogós nyíregyházi 14-es Vladimír nagyherceg-huszároktól eredt-e, jött-e el ide, Tiszalök városba, ez a minden lánynak, legénynek oly’ kedves magyar katonanóta:

Sárgát virított a repce,
Bárcsak mindig szombat este lenne,
Bárcsak mindig szombat este lenne,
Sejhogy a babám mindig nálam lenne!

* * *

Erre a tokaji vásárra tulajdonképpen nem gondolt sem Kórik Gábor, sem Szentesi Jóska, Bodzás Jóska, Veres Jani, Losonczy Miklós, Kulcsár Andris, Bodnár Ferkó és a többi löki legény sem, amikor B. Kiss Gáboréknál, Kelemenéknél, Bényei Istvánéknál,

öreg Szentesi Gáboréknál – ott mindjárt csak a „nagy-lógeren” – kenderdörzsölőbe gyűltek, és a fehérlábú lányokkal szemközt ülve, a holdas estén fűjták, fűjták, szívből, lélekből édesen fűjták, dalolták, kacskaringósan elnyújtogatva, a sok drága magyar nótát, ami ott, a Tisza-mentén, alkalmyszerű esetekből támad... A zszindelyfaragó és egyéb ácsok tavasztól őszig valójában tengersok forgácsot összefarigcsáltak a löki Tisza-parton. A boglyakemence hamar beroppan az ilyen forgácstüztől... A frissensült fonott-kalács, túrósbéles illata ilyenkor a Tiszáig elérzik. A forgács meg a bőrkötős faragómesterek mellékes haszna, – hát adtak belőle. Még nótába is foglalták:

Tiszapartján faragnak az ácsok,
Idehallik a kopácsolások...
Eredj kislány, kérdezd meg az ácsot:
Ád-e csókért egy kötő forgácsot?

Verje meg az Isten azt az ácsot,
De drágán adta a forgácsot...
Kilenc csókot adtam neki érte,
A tizediket meg ráadásul kérte.

Fűjták hát, fűjták az édes nótát a tiszalöki lányok, legények. Mint az ezüsthúrú cimbalom és a mélyszavú gordonka együtt, úgy szállott, zengedezett a nótájuk a csendes éjszakában... Több helyről összeölelkeztek a nótahangok, hiszen ugyanazon holdas este több helyen volt a faluban „dörzsölő”. Különösebb baj, kavarodás nem igen támadt volna a boldog löki legényeknek és lányoknak emez, vagy amaz nótázásából csak a község túlsó végén ott ne lett volna a Szent István-koronás magyar királyi csendőrlaktanya. Csak a nagybajuszú csíki székel Györgypál Pál örsvezető úr ezen éjszaka – hejh, melege volt az örsvezetőnek! – nyitva nem hagyta volna szobája ablakát... S most a nyitott ablakon nemcsak az estendet locsolt virágos kiskert verbénáinak, rezedáinak, tátogóinak, törökszékfüinek mézes illata szállingott be, hanem belopódzott muzsikáló hangjaival a boldog löki legények és lányok nótázgatása is... Mindkét löki toronyban rég’ elhúzták a „takarodót”... A vastagbajuszú székel Györgypál örsvezető úr hiába forgolódott, hiába hányta-vetette magát, csak nem tudott elaludni...

– A tagadóját neki, istállom! – Eszébe jutott szegény Györgypál örsvezetőnek, hogy vagy tíz, tizenöt év előtt a borvizes drága szülőföldön jómaga is szívesen eljárt az ilyenféle dörzsölőkbe, fosztókákra, kalákákba... A hazabeli Marcsákkal, Julcsákkal, Esztusokkal, Rákhelekkel Györgypál Pali is éppen ilyen boldogan,

éppen ilyen hangosan eldalolgatott fél-éjszakáig... Bizony, ami igaz: igaz, akkor még a pelyhedző bajusszal a világvégéig el- kocogott volna Rákhelékhez egy-egy ilyen dörzsölőbe... De ka- tonának is el kellett menni egyszercsak. – Hejh, a tagadóját, is- tállom! – még a „gyöngyéletből” is hosszú az a három „kisesz- tendő”, nem is győzte kívánni a végét Rákhel, férjhezment egy tejfelesszájú jógazda fiúhoz. Földje, marhája azonban jóval több volt, mint amennyit Györgypál Pali – a brassói huszároktól va- ló – „titulás cugszfirer, virtigli korporál” úr részére osztott a földi sors... Bizony – a tagadóját neki, istállom –, a puskacsőt magának fordította akkor Györgypál Pál. Az őrmester úr, meg a többi cimborák csak nehezen tudták észretériteni... Ekkor csa- pott fel azután csendőrnék, – s így lett, maradt azóta csendőr... A nyitott ablakon bezengedező nótaszónál felkavarodott a lel- ke... Minthacsak az ő szívét forgácsolták volna azok a tiszaparti ácsok, nótázó legények, lányok... Nagymérgesen pokrócos vas- ágyából feltápáskodott a „vén csont”:

– Nomajd megtanítalak én bennötöket a régulára! – A bőrozott nadrágot, sarkantyús csizmát húzván, igen mirgett, morgott a nagybajuszú Györgypál Pál. Majd másik csendőrtársát, Debreczi káplárt, is felrángigálta: – Már nem is lehet nyugodni éjszaka sem ettől a sok időntúli nótázástól!... Felszerelni, káplár!... Gyerünk, fogjuk meg a nyelvét ezeknek a duhaj legényeknek! – Nagyhirtelen felszereltek tehát, a szuronyt is feltűzték a kara- bélycsőre. Szabályos, szép csendőrlépésekkel elindultak szétzavarni a dörzsölőt.

* * *

Amelyik kapu előtt valamilyen ügyesebb surbankó legényke istrázsált, az menten észrevette a közelgető kakastollas-veszedel- met. Hirtelenséggel beugrott a dalolgaató fiatalsághoz:

– Héjh, jönnek a csendőrök... Jön a nagybajuszú Györgypál őrsvezető! – Lelkendezve jelentette a süldő legény a kemény „ellenség” jövetelét. Támadt olyan szaladás, hogy a kert végén csakúgy recsegett, ropogott a sövény, midőn a legények kerítésen, árkon, bokron keresztül átugrándoztak... Bár szégyen a futás, – hasznosabb elszaladni, mint a községháza dutyijában hálalni... A nevető, nevetgélő lányok egyedül maradtak az udvar közepén, őket nem bántották a csendőrök, inkább leültek közéjük.

– Jányok!... Miért nem mentek már feküdni?... Még le- ragad a szempillátok! – Györgypál őrsvezető engedett a komorsá- gából.

– Nem vagyunk mi tyúkok! – Fehér fogukat kimutatták, ár- tatlan, hamis nagy szemüket megvillogtatták, nevettek a lányok.

Felenyhült látásokra a nagybajuszú Györgypál őrsvezető, s ha netalán pár érettebb, kiszolgált katona ott bakterkedett a lányok között, ezeket is békén hagyta. Pajáskodón figyelmeztette őket:

– Most már azután ne daloljatok!... Mert elmúlt tíz óra! – Öreg Szentesi Gáboréknál a „nagylógeren” nem szaladtak el a legények, bár itt is előre jelentették a csendőrök jövetelét. Kórik Gábor, Bodzás Jóska és a többiek, szégyenlettek megugrani a fehér lábú, szép kenderdörzsölő lányok mellől...

– Majdcsak lesz valahogy! – így gondolkoztak és még rettentesebben fújták:

Tiszapartján faragnak az ácsok,
Idehallik a kopácsolások!...

– Fiúk, hát nem tudjátok a régulát?!... Tíz órán túl senki-fiának nem szabad nótázni! – Györgypál őrsvezető balkezevel mérgesen megcsavarította vastag bajuszát. – Hé!... Gyerünk csak befelé! – Közrefogták a nótás legényhadat. Szörnyű setét volt az a kóter... A Gábor legény, a setétben tapogatódzva, felsóhajtott:

– Hej, te, Jóska, mi lesz most?

– Mit tudom én! – Meglehetősen szontyolodottan hangzott a Jóska legény szava. – Én még sohasem voltam itt!

– De még én sem! – Így a Gábor.

– Beh szeretném tudni... Mit szól hozzá majd édesapám?!

– Az bizony!... Nekem pedig még hozzá hajnalban ökröket kellene hajtani a tokaji vásárba!... Mi lesz most, Jóska?!

– Magam is szeretném tudni azt, Gábor, hiszen mink is hajtunk jószágot a tokaji vásárra!

– No, mink most azután jól benne vagyunk a pácba, Jóska! – Miközben így sóhajtoztak és savanyodottan tanakodtak a löki legények, csikordult a zárban a kulcs és kinyílt a tömlőcajtó... Debreczi csendőrkáplár, a ragyas ábrázatú, huncut nézésű káplár, nevetve emelt egy kézilámpást a meglepődött legények arcába:

– Gyerekek!... Györgypál őrsvezető úr most hazaenged bennötöket!... De máskor tartsátok bé a régulát... Még a dörzsölőben sem szabad este tíz óra után a nótát kanyargatni!... Megértettétek?!... Mert az őrsvezető úr sem lesz mindig ilyen kedviben, hé!

– A boldog legények alig félóra múltán már indultak a jószággal a tokaji vásárra... Szent Isten!... A löki révnél volt egyszer csak még szörnyű nagy hajcihé, midőn ott a szabolcsi atyafiak

és a karakán hajdúk a sok, sok jószággal, a sok, sok debreceni vásározómesterrel és kofával a hidasnál összetorlódtak... Ha-hogy a vastagbajuszú Györgypál őrsvezető úr és a ragyás Debreczi káplár oda is el nem érkeztek volna és kemény lábukat bele nem plántálták volna a hidasnál a Tisza-part szent homokjába, – talán még emberhalál is lett volna itt!... A magyar csendőrhöz fogható más elsőbb katona nincsen! Ezek a Györgypál őrsvezetők, Debreczi káplárok egyaránt urak az önmaguk és más emberek, bármely szilaj tömeg szenvedélye felett.

FÜGGELÉK

Móricz Pál igen termékeny író volt. Nem vállalkozhatunk írói munkássága egészének bemutatására. Mindössze a legfontosabbakat soroljuk fel: A magyar föld urai. Szeged, 1898. — Szabad hajdúk. Szeged, 1900. — 1848/49. szabadságharc csata történetek. Szeged, 1900. — M. Rákóczi Ferenc kurucvezér története. Szeged, 1900. (új kiadása: II. Rákóczi Ferenc története. Budapest, 1927.) — Nagy Napóleon császár története. Szeged, 1900. — Ócskay brigadéros, az áruló kurucvezér regényes élettörténete és kalandjai. Szeged, 1902. — A kurta nemesek földjén. Debreczen, 1902. — A boglya-kemence mellől. Hajdúsági és egyéb alföldi történetek. Debreczen, 1900. — Barangolások. Debreczen, 1904. — A Kárász uraság kocája és más elbeszélések. Budapest, 1904. — A falusi zsidók. Debreczen, 1906. — Pusztuló világ. Elbeszélések a Hajdúföldről. Budapest, 1912. — Régi magyar élet. Budapest, 1913. — Városi magyarok. Budapest, 1914. — Naplemente. Budapest, 1914. — A fergegéből. Budapest, 1917. — A rejtelmes Alföld. Budapest, 1926. — Magyar sirató, Feljegyzések, történetek a régi magyar életből. Tahitófalú, év n. (1926.) — Hortobágyi legendák. Debreczen, 1926. — Magyar sirató. Öreg kúriáktól a nagy pusztákig. Budapest, év n. (1931).

Álnevei és betűjegyei: Hajdú Balázs, Hajdú Pál, Pali bácsi, Szabadhajdú, — cz, Chevalier de Flaneur, Don Mauritius, Frater Paulus, Hajdú Huszár, ifbb. mp. M-l, nemes Portörő Kelemen, Paja, Paulus, ifj. M; P., Pál úr, Pali stb.

Leggyakrabban közölt a *Debreczenben*, a *Szegedi Híradóban*, az *Aradi Közlönyben*, a *Fővárosi Lapokban*, a *Képes Családi Lapokban*, az *Arad és Vidékében*, a *Magyarországban*, a *Szegedi Naplóban*, a *Nagyváradban*, a *Hazánkban*, a *Köztelekben*, a *Debreceni Független Ujságban*, az *Ország-Világban*, az *En ujságomban*, a *Világban*, a *Budapesti Hirlapban*, a *Magyar Lányokban*, a *Vasárnapi Ujságban*, a *Hétben*, a *Debreceni Szemlében*, az *Életben*, az *Új Időkben*, a *Debreceni Protestáns Lapokban*, a *Pesti Naplóban* stb.

A közölt huszonkét rajz, elbeszélés adatai a következők:

1. A boglya-kemence mellett. Megjelent A boglya-kemence mellől. Hajdúsági és egyéb alföldi történetek című, ifjabb Móricz Pál néven, hely és év nélkül (1904) megjelentetett kötetében, a 17–23. oldalakon. — A történet a magyar irodalmat és folklórt egyaránt megihlető napóleoni háborúk idejét idézi, a háryadák közé tartozik. Vö.: Szűcs Sándor: *Ludas Matyi* cimborái. Jászkuvási Füzetek 1. Szolnok, 1954.

2. „Esis lesz...” Megjelent az előbbi kötetben, a 62–65. oldalakon. — A történetben szereplő kemence ismeretéhez lásd: Balogh István: *Adatok az alföldi magyar ház tüzelőhelyéhez c. tanulmányát* (*Ethnographia*, LVIII. évf. 1947. 210–217.). A nánási szalmafonásról Igmándy József tanulmányai tájékoztatnak (A hajdúnánási szalmakalapipar. *Néprajzi Értesítő*, XXXII. évf.

1940. 64–78., és A hajdúnánási szalmakalapipar gazdasági jelentősége és jövője. Debreceni Szemle 1941. 60–65.). Hajdúnánás történetére pedig: Barcsa János: Hajdú-Nánás város és a hajdúk történelme. Hajdú-Nánás, 1900. nyújt felvilágosítást.

3. Éjszaka a réten. Megjelent a Pusztuló világ. Elbeszélések a hajdúföldről című kötet (Singer és Wolfner kiadása, Budapest, 1902.) 102–109. oldalán. – A Rét Nánás nyugati, vízjárásos határrésze. Vö.: Molnár József: Hajdúnánási határnevek és azok hagyományai. A Hajdúnánási Református Gimnázium Értesítője az 1937–38. iskolai évről. Hajdúnánás, 1938. 7–18. A boszorkány-históriához lásd: Igmándy József: Néprajzi jegyzetek. Beszélgetés Péntes Kata 70 éves hajdúnánási öregasszonnyal. Debreceni Szemle, 1937. 298–300.

4. Bekk Pál, a király földkostolója. Megjelent A Boglya-kemencze mellől c. i. m. 5–16. oldalain. – Vö.: Komoróczy György (szerk.): Kéziratok térképek a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban. Debrecen, 1970. A Levéltár több Bekk-féle térképet őriz.

5. Mikor a Kékyek odahadakoztak. Megjelent a Szabad hajdúk című, ifjabb Móricz Pál név alatt kiadott kötetben (hely és név nélkül, de Szegeden, Engel Lajos Könyv- és Könyomdájában, 1900-ban), a 89–93. oldalakon. – A Kéky családra, amelynek egyik ismert tagja volt Kéky Lajos irodalomtörténész, felvilágosítást nyújt: Herpay Gábor: Nemes családok Hajdúvármegyében. Debrecen, 1926.

6. Böszörményi veszedelem. Megjelent a Szabad hajdúk i. m. 61–76. oldalain. – A történet a napóleoni időköt idézi. Vö.: Porcsalmy Gyula: Hajdú-böszörmény rövid története a Hajdúkerület megszűnéséig. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 3. Debrecen, 1963.

7. Földfelosztó szegény hajdúk. Megjelent a Szabad hajdúk i. m. 45–51. oldalain. – Vö.: Barcsa János i. m. és Molnár József: Tedely. A Déri Múzeum Évkönyve 1942. Debrecen, 1943. 96–100.

8. Jóna uramat a tanácsházba hívják. Megjelent A boglya-kemencze mellől című i. m. 61–69. oldalain. – A Jóna családra vonatkozóan lásd Herpay Gábor i. m.-t. A szabadalmas hajdúvárosok igazgatására nézve pedig lásd a Szabályrendelet a hajdúvárosok mint helyhatóságok részére közigazgatási és törvénykezési tekintetben (Debrecen, 1863.) c. munkát, illetően Poór János munkáját (A hajdúvárosok gazdasági és társadalmi helyzete 1607–1720. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 9. Debrecen, 1967.).

9. Bojtárfogadás. Megjelent a Pusztuló világ. Elbeszélések a hajdú földről című i. m. 134–139. oldalain. – Vö.: Zoltai Lajos: A Hortobágy. Debrecen, 1911. és Ecsedi István: A Hortobágyi puszta és élete. Debrecen, 1914., Szűcs Sándor: Bojtároktatás. A Pusztai szabadok c. kötetben (Budapest, 1957. 44–48.). Távolabbi vonatkozásokra lásd: Nagy-Czirok László: Pásztorélet a Kiskunságon (Budapest, 1959.) munkáját.

10. Lóvásár. Megjelent a Pusztuló világ. Elbeszélések a hajdú földről című i. m. 140–147. oldalain. – Hadházi történet. Vö.: Nagy Sándor: Hajdúhadház története. Hajdúhadház, 1928. és Kovács József: Hajdúhadház gazdasági leírása. Budapest, 1915.

11. A pataki réten. Megjelent A boglya-kemencze mellől. Hajdúsági és egyéb alföldi történetek című i. m. 51–53. oldalain. – A sárospataki kollégium gazdálkodására lásd: Marton János: A sárospataki református főiskola története I. Sárospatak, 1931. című munkát; a nánási Daróczi családra vonatkozóan Herpay Gábor i. m.-t, a Meczner családra pedig: Borovszky Samu (szerk.): Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely r. t. város. Budapest, év n.

12. A gyékényfonók faluja. Megjelent A fergetegből című (Budapest, 1917.) kötetben, az 56–59. oldalakon. – Vö.: Bálint Sándor: Tápé. Falutörténet és

népélet. Hely és év nélkül (Szeged, 1965.). Távolabbi párhuzamok: Szűcs Sándor: Gyékényvágás. A régi Sárrét világa. Budapest, év n. 108–110. és A gyékény feldolgozása és eszközei a biharmegyei Sárréten. Debreceni Szemle, 1933. 10. sz. Klny. is.

13. Józsa Gyuri kastélya. Megjelent a Magyar Sirató. Feljegyzések, történetek a régi magyar életből című (Tahitóthfalvó év n., de 1926.) kötet 3–5. oldalain. – Józsa Gyuri tiszafüredi parasztnábob több népi történet hőse. Vö.: Szűcs Sándor: Urak és parasztok. Ludas Matyi cimborái i. m. 14–17. és Üri mulatság. Pusztai szabadok c. i. m. 288–295.

14. A váci vizimolnárok. Megjelent A Fergetegből című i. m. 36–39. oldalain. – Vö.: Lambrecht Kálmán: A magyar malmok könyve. Budapest, 1915. és Pongrácz Pál: Régi malomépítészet. Budapest, 1967. Vácra nézve lásd: Tragor Ignác: Vác vára és képei. Budapest, 1906. és Vác utcái és terei. Vác, 1917., Váci érdekességek. Vác, 1923. és Schram Ferenc: Vác népének szellemi kultúrája 1686 és 1848 között. Levéltári Szemle 1969. 3. 627–681.

15. Nádudvari hizók. Megjelent a Pusztuló világ című i. m. 95–101. old. – Vö.: Frank József: Nádudvari krónikák. Kaba, év n. (1930.) és Györfly Lajos: Nagy inség, 1863. Túrkeve, 1938.

16. Szegedi juhászok. Megjelent a Magyar Sirató című i. m. 241–246. oldalain. – Vö.: Bálint Sándor: A szegedi nép. Budapest, 1968. és Szűcs Sándor: Milyenek voltak a juhászok. A régi Sárrét világ c. i. m. 18–21., valamint Nagy Czirok László: Pásztorélet a Kiskunságon c. i. m.-t, és Málnási Ödön dolgozatait (A szoboszlói juhászat. Néprajzi Értesítő XX. évf. 1928. 57–78. és A régi magyar juhászat. Budapest, 1928.).

17. Kecskeméti tarhó. Megjelent a Magyar Sirató című i. m. 259–260. oldalain. – A tarhó tejoltóval készülő sűrű tejes étel. Vö.: Nagy Czirok László: Pásztorélet a Kiskunságon c. i. m. Haszonvételek. Fejés, sajtolás, túró- és tarhókészítés c. fejezetét 226–230., valamint a munka 381. oldalát és Herman Ottó: A magyar pásztorok nyelvkincse. Budapest, 1914.

18. A debreceni fazekasok. Megjelent a Magyar Sirató című i. m. 113–119. oldalain. – A fazekasság az egyik legjobban kutatott és feldolgozott népi iparág. A kutatás azt állítja, hogy a debreceni fazekasság volt az alföldi fazekasság központja, művészileg is a legfejlettebb. Kipusztulása után az azóta már ugyancsak kihalt mezőcsáti, illetőleg tiszafüredi fazekasságban élt tovább. Viski Károly: Tiszafüredi cserépedények. Budapest, 1932. és Domanovszky György: Mezőcsáti kerámia. Budapest, 1953.

19. Az „ábécés” Cönczy Pál. Megjelent a Magyar sirató öreg kúriáktól a nagy pusztákig című, Budapestben kiadott (év n., de 1931-ben) kötetben, a 126–138. oldalakon. – Vö.: Rechnitzer Magdolna: Cönczy Pál, Budapest, 1940. és Juhász Imre: Cönczy Pál, a reformer pedagógus. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 11. Debrecen, 1969.

20. A tiszalöki kenderdörzsölő. Megjelent a Magyar sirató az öreg kúriáktól a nagy pusztákig c. i. m. 328–336. oldalain. – A hajdúsági szövésfonásra, valamint kendermunkákra lásd: Balogh István: Hajdúság c. munkáját (Budapest, 1969.).

A húsz elbeszélést az eredeti kiadások helyesírása szerint közöljük.

TARTALOMJEGYZÉK

Móricz Pál	5
A boglya-kemencze mellett	13
„Esis lesz ...”	18
✕ Éjszaka a réten	22
Bekk Pál, a király földköstolója	27
Mikor a Kékyek odahadakoztak	35
Böszörményi veszedelem	38
Földfelosztó szegény hajdúk	50
Jóna uramat a tanácsházba hívják	56
Bojtárfogadás	59
✕ Lóvásár	62
✕ A pataki réten	67
A gyékényfonók faluja	69
A Józsa Gyuri kastélya	74
A váci vízimolnárok	76
Nádudvari hizók	81
✕ Szegedi juhászok	86
Kecskeméti tarhó	91
✕ A debreceni fazekasok	93
Az „ábécés” Gönczy Pál	98
A tiszalöki kenderdörzsölő	109
Függelék	116

Felelős kiadó: Dr. Dankó Imre
Terjedelem: 7,5 (A/5) ív — Példányszám: 5000
70-6242 Szabadság Lapnyomda, Debrecen
Felelős vezető: Reményi Sándor

18 - 18 - 18.

Ára: 25,— Ft